

Tezcan Durna

Editörden

Övünç Meriç
Nesrin Yazar

Makaleler

İmparatorluğu Sorunsallaştırmak:
#charliehebdo Saldırısı ve İslami Radikalizm

Gülten Aslantürk
Hasan Turgut

8284 Vakası: *Ekşi Sözlük*'te
Cinsiyetçi Kamusallığın Yeniden Üretilmesi

Alev Aslan

Tarihin Arka Odası'nda "Kadın"

Zeynep Saygın Sarbay

Çelik ve Çeliknaz'ın Reklam Kokan Aşkı:
Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Songül Demirel
Ceren Yegen

Tüketim, Postmodernizm ve
Kapitalizm Örgüsü

Özgür Yaren

Değini

*Interview with Martin Jay on
Violence, Fundamentalism and Free Speech*

Zeynep Özarlan
Gülüm Şener

Yeni Medya Çalışmaları
II. Ulusal Kongre Değerlendirmesi

Hakan Yüksel

Kitap Eleştirisi

*İletişim ve Emperyalizm: Türkiye'de
Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası Üzerine*

2015.2.1

bahar/spring

© 2015 • 2(1) • bahar/spring

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

© 2015 • 2(1) • bahar/spring

ISSN: 2148-7219

Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi hakemli bir dergidir. Yılda iki kez, bahar (Mayıs) ve güz (Kasım) döneminde yayımlanan derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

...

ILEF Journal is a refereed print journal published in Turkish and English twice a year by the Faculty of Communication of Ankara University. All views expressed in this journal are those of authors and do not necessarily represent the views of, and should not be attributed to the Faculty of Communication of Ankara University.

Editör/Editor

Tezcan Durna

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Jale Özata Dirlikyapan
Gülden Gürsoy Ataman
Ebru Akçay

Yayın Kurulu/Editorial Board

Abdülrezak Altun
Tezcan Durna
Çiler Dursun
Hâluk Geray
Jale Özata Dirlikyapan
Nurcan Törenli
Özgür Yaren

Danışma Kurulu/Advisory Board

Hasan Akbulut (İstanbul Üniversitesi)
Nilay Başok Yurdakul (Ege Üniversitesi)
Sema Becerikli (Ankara Üniversitesi)
Özden Cankaya (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Yıldız Dilek Ertürk (İstanbul Üniversitesi)
Mine Gencil Bek (Ankara Üniversitesi)
Müjde Ker Dingçer (Ege Üniversitesi)
Ayla Okay (İstanbul Üniversitesi)
Nezih Orhon (Anadolu Üniversitesi)
Nilgün Tatal Cheviron (Galatasaray Üniversitesi)
Martin W. Bauer (London School of Economics)
Nikica Gilic (University of Zagreb)
Sanna Inthorn (University of East Anglia)
Scott Schaffer (University of Western Ontario)

Yabancı Dil Editörleri/Foreign Language Editors

Sylvia Renfro
Arezou Dilmanghani

Tasarım/Design

m. Sobacı

Sahibi-Sorumlu YİM/Owner and Executive Editor

S. Ruken Öztürk
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi adına, Dekan
On behalf of the Faculty of Communication of Ankara University, Dean

Adres/Address

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Cebeci 06590 Ankara
editor@ilefdergisi.org
http://ilefdergisi.org

Baskı/Printing

Pozitif Matbaa
Çamlıca Mahallesi 145. Sokak (12. Sk.) No: 10 • Yenimahalle • Ankara
T: (0312) 397 00 31

Baskı Tarihi/Publication Date

İçindekiler/*Contents*

Tezcan Durna	5 Editörden/From the Editor...
	<i>Makaleler/Articles</i>
Övünç Meriç Nesrin Yazar	11 İmparatorluğu Sorunsallaştırmak: #charliehebdo Saldırısı ve İslami Radikalizm Problematizing the Empire: #charliehebdo Attack and the Islamic Radicalism
Gülten Aslantürk Hasan Turgut	45 8284 Vakası: Ekşi Sözlük'te Cinsiyetçi Kamusallığın Yeniden Üretilmesi The 8284 Case: The Re-Production of Sexist Public Sphere in Ekşi Sözlük
Alev Aslan	77 Tarihin Arka Odasında "Kadın" "Woman" in the <i>Tarihin Arka Odası</i>
Zeynep Saygın Sarbay	95 Çelik ve Çeliknaz'ın Reklam Kokan Aşkı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini The Promotional Love of Çelik and Çeliknaz: Gender Roles in Arçelik Commercial Films
Songül Demirel Ceren Yegen	115 Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü Consumption, Postmodernism and the Pattern of Capitalism

Değini/Notes

- 139
Özgür Yaren Interview with Martin Jay on Violence, Fundamentalism and Free Speech
Martin Jay ile Şiddet, Köktendincilik ve İfade Özgürlüğü Üzerine Söyleşi
- 151
Zeynep Özarlan Yeni Medya Çalışmaları II. Ulusal Kongre Değerlendirmesi
Gülüm Şener Conference Review:
The 2nd National Congress of New Media Studies

Kitap Eleştirisi/Book Review

- 165
Hakan Yüksel *İletişim ve Emperyalizm:*
Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikği Üzerine
On İletişim ve Emperyalizm:
Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikği

Editörden...

Tezcan Durna

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

Şiddetle en içli dışlı olduğumuz, şiddetle konuşan muktedirlerin hiddetli bakışlarına en fazla maruz kaldığımız, her sokak başında kendini vatanını, milletini, liderini, “namusunu” korumakla yükümlü kılmış bazı insanların linçine maruz kalma riskiyle karşı karşıya bulunduğumuz tuhaf bir tarihsel dönem yaşıyoruz. Yaşadığımız felaketler, uğradığımız kazalar ise o kadar bağlamından kopuk şekilde tanımlanıp doğallaştırılıyor ki ufak bir azınlığın dışında herkes bu doğallaştırmayı sorgulamadan kabulleniyor. Yıldönümü gelen Soma katliamını muktedir, “madenciliğin fitratı” ile açıklamıştı; bu açıklamayı maalesef toplumun büyük bir kısmı benimsemiş görünmektedir. Yine bu süreçte muktedirin yaptığı üstten açıklamaların dışında, bu katliamda ölen insanların ailelerinin neler yaşadığını, katliamın sorumluları ile ilgili yürütülen davadan mağdur yakınlarının neler beklediğini istisnalar dışında basın ve yayın organları pek dile getirmedi.

Herkes şiddetten şikâyetçi; ebeveynler medya ve bilgisayar oyunlarının çocuklarına “etki”sinden şikâyetçi, denetleyici kuruluşlar yine medya içeriklerinin vasat izleyiciye “olumsuz etki”sinden şikâyetçi, emniyet yetki-

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 5-9

lileri “terör” eylemlerinden şikayetçi, ancak kimse hayatın tam da içindeki şiddetten, kendi içindeki şiddet potansiyelinden haberdar değil ya da bunu görmezden geliyor. Hâlbuki öyle patolojik bir modern çağda yaşıyoruz ki her an herkes bir şiddetin mağduru ya da faili olabilir. Ancak bu saptamayı analiz etmeye tek tek her şiddet ediminin/ olayının nedenlerini sorgulayarak mı yoksa içinde yaşadığımız toplumsal iktidar ilişkilerini, siyasal karmaşaları, hâkim kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı korkunç eşitsizliği derinden irdeleyerek mi başlamalıyız? Eğer birinci seçenikle başlarsak, bir şiddet, tecavüz, katliam eyleminin ardından faile ya da faillere ne yapılması gerektiği üzerine odaklanmaya başlayıp çağdışı bir uygulama olduğu çok açıkken, tecavüz failinin ya da faillerinin iğdiş edilmesi gereğini yeniden dile getirmeye ve kaldırılmasının üstünden yıllar geçmiş olmasına rağmen, idam cezasını yeniden tartışmaya başlayabiliriz.

Bu kaygılardan yola çıkarak *İLEF Dergisi*'nin üçüncü sayısının tema başlığını “Felaket Şiddet ve Medya” olarak belirlemiştik. Makale çağrısına çıktıktan sonra bu tema kapsamında bir sayı oluşturacak miktarda çalışma elimize ulaştı. Ancak gelen yazıların maalesef önemlice bir kısmı yayın değerlendirmeye sürecini tamamlayamadı. Elimize ulaşan çalışmalardan temaya uygun olan sadece bir makale yayın aşamasına gelebildi. Diğer makaleler ise belirlediğimiz temayla ilgili olmayan çalışmalardır. Bu nedenle bu sayımızda belirlediğimiz “Felaket Şiddet ve Medya” başlığını taşıyan tema ile çıkmak yerine karma bir sayı ile baskıya gitmeye karar verdik. Böylece bu sayımızda okuyucularımızın ilgisine beş bilimsel makale, bir söyleşi, bir konferans tanıtımı ve bir kitap eleştirisi sunuyoruz. Bu çalışmalarla ilgili tanıtıcı notlara geçmeden önce, değerli editör asistanlarımız Jale Özata Dirlikyapan, Gülden Gürsoy Ataman ve bu sayıda aramıza katılan Ebru Akçay başta olmak üzere, gönderdiğimiz makaleleri titizlikle okuyup yapıcı eleştirilerini bizimle paylaşan hakemlerimize teşekkür etmek isterim. Bu sayıda aramıza katılan yeni İngilizce dil editörümüz Arezou Dilmanghani, başından beri yanımızda olan Sylvia Renfro ve her zaman olduğu gibi dergimizin tasarımını özveriyle yapan Mehmet Sobacı'nın yanında, yazıların son okumalarını yapan fakültemiz araştırma görevlileri Selin Çelik, Kevser Akyol, Sevtap Demir, Çağrı Kaderoğlu Bulut ve Türker Şahin'e teşekkür ederiz.

Bu sayımızın ilk makalesi, Övünç Meriç ve Nesrin Yazar'a ait. Yazarlar, “İmparatorluğu Sorunsallaştırmak: #charliehebd0 Saldırısı ve İslami Radikalizm” başlıklı makalelerinde, bu yılın ilk günlerinde Paris'teki Charlie Hebd0 dergisine yapılan saldırı üzerinden Antonio Negri ve Michael Hardt'ın

kavramsallaştırdığı “İmparatorluk” kavramını İslami radikalizm çerçevesinde sorguluyorlar. Yazarlar, esas itibarıyla çalışmalarında Negri ve Hardt’ın İmparatorluk’un karşısında konumlandıkları “Çokluk” kavramının üretici bileşenleri olarak tanımladıkları İslami radikalizmi ve onun söylemsel altyapısını, örnek olay olarak ele aldıkları Charlie Hebdo saldırısı düzleminde analiz ediyorlar. Analiz için saldırının düzenlendiği gün olan 7 Ocak tarihindeki 70 tweet ve 7 hashtag araştırma nesnesi olarak belirlenmiştir. Yazarların temel bulgusu, fundamentalist söylemin Negri ve Hardt’ın iddia ettiği gibi “çokluk”ün üretici bileşeni olmak bir yana İmparatorluk’un meşruiyet zeminini güçlendiren en temel öteki olarak karşımızda durduğudur. Yine yazarların önemli bulgularından bir diğeri de saldırıya verilen tepkiler Türkiye gündemi üzerinden okunduğunda, Twitter’da üretilen kullanıcı söylemlerinin, iktidar partisinin benimsediği İslami muhafazakâr ideolojiyi yeniden ürettiği yönündedir.

Gülten Aslantürk ve Hasan Turgut’un kaleme aldığı ikinci makale ise “8284 Vakası: Ekşi Sözlükte Cinsiyetçi Kamusalığın Yeniden Üretilmesi” başlığını taşıyor. Makalede Ekşi Sözlük’e 8 Mart 2013 Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla 8284 kadın sözlük yazarı alınmasıyla açılan başlıklar üzerinden cinsiyetçi söylem çözümlenmeye çalışılıyor. Yazarlar, yeni medya uzamındaki anonimlik sebebiyle, üretilen hiyerarşik cinsiyetçi söylemlerin kimler (hangi cinsiyet, ırk vs.) tarafından üretildiği belli olmadığından, post-feminist bir perspektiften erkek-kadın dikotomisine hapsolmemiş bir dilin icadına yönelik stratejilerin siber-feminizm açısından değerli olduğu savından hareket etmiş ve 8 Mart 2013–2 Mayıs 2013 tarihleri arasında konuyla ilgili açılan 403 başlık içerisinde *fallogosentrik* kamusalığı yeniden-ürettiği düşünülen başlıkları seçerek incelemişlerdir. Bu başlıklardan bazıları ise “Kadının Yetersiz/ Eksik Görülmesi”, “Normatif Kadın İmajı”, “Mizojini” ve “Kadının Erkek Karşısında ‘Nesne’ Olma Durumu”dur.

Alev Aslan’ın kaleme aldığı “Tarihin Arka Odasında ‘Kadın’” başlığını taşıyan üçüncü makalede ise tarih ve medya alanlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan tarih odaklı televizyon programlarında, egemen toplumsal cinsiyet kodlarının nasıl yeniden inşa edildiği incelenmektedir. Yazar, çalışmasında “Televizyondaki tarih programlarında bir program sunucusu ve tarihçi olarak ‘kadın’ nasıl konumlandırılmaktadır? Bu konumlandırma bir bilim dalı olarak tarihle uğraşan kadının karşı karşıya kaldığı konumlandırma ile benzerlik taşımakta mıdır? “Kadın” geçmişte/ tarihte ve bugünde hangi kalıp yargılar içerisinde inşa edilmektedir? Bu inşa biçimi kadınların söylemsel dü-

zeyde hangi şiddet unsurlarıyla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır?" gibi sorulara *Tarihin Arka Odası* adlı televizyon programının 2011, 2012 ve 2013 yıllarından seçilen on iki bölümünü inceleyerek yanıt bulmaya çalışıyor.

"Çelik ve Çeliknaz'ın Reklam Kokan Aşkı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini" başlıklı dördüncü makalemizde yazar Zeynep Saygın Sarbay, Arçelik reklamlarında 2002 yılından bu yana yer alan Çelik ve 2012 yılında reklamlara dahil edilen Çeliknaz karakterleri arasında kurgulanan ilişki bağlamından yola çıkarak reklamlarda toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden üretildiğini inceliyor. Çalışması için Çelik ve kurgu gereği 2012 senesinde Çelik'in eşi olarak izleyiciye tanıtılan Çeliknaz'ı incelemek için 20 reklam filmi kullanan yazar, incelenen filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek olarak davranış biçimleri ve birbiriyle kurdukları evlilik ilişkisini dikkate alıyor. Yazar birer robot olmanın dışında reklam filmlerindeki karakterlerin temsil ettikleri farklı unsurları ortaya çıkarabilmek için biçimsel özelliklerinin yanı sıra kullandıkları sözcükleri, simgeleri, işaretleri birer gösterge olarak ele almış ve bu bağlamda çalışması için göstergebilimsel yöntemi kullanmıştır.

Sayımızın son yazısı, betimleyici bir çalışma. Songül Demirel ve Ceren Yegen, "Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü" başlıklı makalelerinde, 1980'li yılların "tüketim toplumu"ndan günümüzün "tüketimci toplumu"na evrilirken ortaya çıkan değer ve algılardaki değişimi çözümlemeye çalışıyorlar. Yazarlar çalışmalarının kuramsal çerçevesini "kapitalizm ve postmodernizm" eleştirisinden yola çıkarak kuruyor ve tüketim olgusunu çözümlerken, medya, popüler kültür ve tüketim kültürü arasındaki ilişkiye odaklanıyorlar.

Dergimizin bu sayısında okurlarımızın ilgisine ayrıca bir söyleşi, bir konferans değerlendirmesi ve bir de kitap eleştirisi sunuyoruz. Söyleşiyi fakültemizin öğretim elemanlarından Özgür Yaren, şu sıralar misafir araştırmacı olarak bulunduğu California Üniversitesi Berkeley'den Martin Jay ile "şiddet, köktendincilik ve ifade özgürlüğü" üzerine gerçekleştirdi. Yaren söyleşiye yazdığı tanıtım metninde, meramını şu cümlelerle ifade ediyor: "İfade özgürlüğünün sistemli bir saldırı altında olduğu ülkemizde geliştirdiğimiz savunmacı refleksler sanırım Charlie Hebdo ve benzeri 'karikatür meselelerini' değerlendirmemizi etkiliyor. Belki bu konuda serinkanlı düşünecek kadar kuru değil tuzumuz. Bu nedenle Martin Jay'in söyledikleri tartışmalı bulunabilir. Bununla birlikte ifade özgürlüğü ve mizah konusunda bir tür ahlaki kural öneren Jay'in moral konumunun tüm ifade özgürlüğü tartışmaları için yol gösterici olduğunu düşünüyorum."

Bu sayımız için Zeynep Özarslan ve Gülüm Şener, 26-27 Şubat 2015 tarihlerinde Alternatif Bilişim Derneği ile Kadir Has Üniversitesi'nin birlikte düzenlediği Yeni Medya Çalışmaları II. Ulusal Kongresi üzerine kapsamlı bir değerlendirme yazısı kaleme aldılar. Hakan Yüksel ise bu sayımız için ikinci baskısı Ekim 2014'te yapılan yine fakültemiz öğretim elemanlarından Funda Başaran Özdemir'in *İletişim ve Emperyalizm: Türkiye'de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası* adlı kitabı üzerine bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır.

Akademik dergilerin okurları aynı zamanda potansiyel yazarlarıdır. Bütün okurlarımıza hem keyifli okumalar dileriz, hem de bundan sonraki sayılarımıza katkılarıyla güç vermelerini bekleriz.

İmparatorluğu Sorunsallaştırmak: #charliehebdo Saldırısı ve İslami Radikalizm

Övünç Meriç ve Nesrin Yazar

Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

ovuncmeric@maltepe.edu.tr

nesrinyazar@maltepe.edu.tr

Öz

Son yıllarda, Orta Doğu çıkışlı uluslararası terör eylemlerinin ideolojik alt yapısının İslami radikalizm söylemleriyle beslendiği görülür. Çok yakın bir tarihte (7 Ocak 2015) Fransa'da gerçekleşen ve 12 kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan *Charlie Hebdo* dergisine saldırı, bu ideolojik söylemsel zeminin yeniden ve güçlü biçimde tartışılmasına yol açar. 1990'ların ortasında Hårdt ve Negri tarafından yazılan İmparatorluk (2003) eseri, literatüre yeni bir tanımla "çokluk" kavramını kazandırır. Bu kavram, imparatorluğun alternatifi olabileme potansiyeline sahip tüm politik eylemleri kapsarken; İslami radikalizmi de yeniden tartışır ve onun de-modernizasyon üzerinden çokluk vaat edebildiğini iddia eder. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ortaya çıkan süreç ve İslami radikalizmin terörün merkezine yerleşmesi bir tarafta bu türden bir hareketin çokluk olarak değerlendirilmesini engellerken, diğer yanda dinler arası çatışmanın yeniden gündeme gelmesine neden olduğu düşünülür. Bu iddia çerçevesinde, *Charlie Hebdo* saldırısı ile ortaya çıkan Türkiye'deki kamuoyu tepkisi bu çalışmanın ana gündemini oluşturur. Bu çalışmada, 7 Ocak 2015 tarihinde paylaşılan 18 bin tweet içinden belirlenen hashtagler ve bu hashtagler altında atılan tweetler kategorize edilerek bilgisayar dolaylı söylem analizi aracılığıyla incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İmparatorluk, çokluk, İslami radikalizm, *Charlie Hebdo*, Twitter, bilgisayar dolaylı söylem analizi.

•••••

Makale geliş tarihi: 15.03.2015 · Makale kabul tarihi: 15.04.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 11-43

Problematizing the Empire: Charlie Hebdo Attack and Islamic Radicalism

Övünç Meriç and Nesrin Yazar

Maltepe University Faculty of Communication

ovuncmeric@maltepe.edu.tr

nesrinyazar@maltepe.edu.tr

Abstract

In recent years, the ideological infrastructure of international terrorism organizations based in the Middle-East has been composed of discourses based on 'Islamic radicalism'. On 7 January 2015 the attack on the headquarters of the French satirical magazine *Charlie Hebdo* resulted in the killing of 12 people in Paris, leading to further discussions about this ideological and discursive field. In their book *Empire*, Hardt and Negri (2000) redefined the concept of 'multitude' by including all the political actions that have the potential to be an alternative to the 'empire'. Islamic radicalism has been also discussed based on the claim that it can offer a 'multitude' against De-modernization and, in the debates that emerged after the 11 September 2001 attacks in the U.S., the positioning of Islamic radicalism at the center of internationalism terrorism has prevented the evaluation of this political movement as a 'multitude'. It has also been seen how, because of this situation, the conflict between religions has become an item high on the international political agenda again. Within this framework, the main purpose of this study is to discuss the reaction of the Turkish public that occurred after the *Charlie Hebdo* shooting by analyzing 18.000 tweets and the relevant hashtags, collected on 7 January 2015, through the use of Computer-Mediated Discourse Analysis.

Key Words: Empire, multitude, Islamic Radicalism, *Charlie Hebdo*, Twitter, computer mediated discourse analysis.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 11-43

1990'lı yılların ortasında, küreselleşmiş dünyada, post-Marksist Michael Hardt ve Antonio Negri (2003) emperyalizm kavramının yetersiz olduğu varsayımıyla yeni bir iktidar teorisi ortaya koyma çabası sonucu "imparatorluk" kavramını literatüre kazandırır. Gerçekten de o güne kadar, "yeni dünya düzeni" kavramı, iktisadi değişimler içine hapsolmuş önceki kavramsal çerçevenin belirlediği sınırlar içinde ele alınmıştır. Onlara göre, bu önceki çerçeve günümüz küresel krizlerinin sebep ve sonuçlarına yanıt vermekten uzaktır. Eğer toplumlar alternatif bir siyasal ve iktisadi iktidarın üretimi konusunu önemsiyorsa, imparatorluk kavramı, ilk elde, önceki eleştirel kuramsal çerçevelerden daha umut vaat edici bir yapısal çözüm ortaya koyar. Bu çözüm, onlara göre imparatorluk kavramına içkin "çokluk" kavramıdır ve asıl önemlisi çokluk aynı anda imparatorluğun da çözülmesine sebep olacak potansiyele sahiptir (2003, s.82).

Hardt ve Negri'nin (2003) Spinoza'dan farklı bir bakışla ödünç aldığı çokluk, edilgen kitleler değil etkin topluluklar olarak formüle edilir (s.15). Bir taraftan günümüz toplumsal hareketlerinin (İşgal Et! Hareketleri, Öfkeli Hareketi, Gezi Parkı Direnişi, Mısır Devrimi, vb.), özellikle sosyolojik ve siyasal haritasını çıkarmak için önemli bir açılım sağlayan çokluk, aynı zamanda İslami radikalizmin değerlendirilmesi noktasında da bir etki sağlayabilir.

Özellikle son yıllarda Orta Doğu'da yükselen İslami radikalizmin kökenleri ve bu türden köktenci hareketlerin "çokluk" kavramı içinde ele alınması konusunda bazı soruların gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Günümüzde İslami radikalizm söylemlerinin, Orta Doğu'daki bazı terör örgütleri tarafından, özellikle El-Kaide gibi örgütlerin, eylemlerini etkilediği ya da dinin politik gücünün meşruiyet sağlama ve taraftar toplama adına kullanıldığı ortadadır. En son 7 Ocak 2015'te Fransa'da yayınlanan mizah dergisi Charlie Hebdo'ya karşı gerçekleştirilen ve 12 kişinin yaşamını yitirdiği saldırıda, (arka planda uluslararası bazı meselelerin de olabileceğine karşı ortaya çıkan varsayımları da ihmal etmeden) İslami radikalizmin yıkıcı etkisini görmek mümkündür. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in karikatürlerinin yayınlanmasının gerekçe gösterildiği saldırı (Penketh ve Weaver, 2015) günlerce dünya kamuoyunda tartışılır, hatta hem Doğu'da hem Batı'da bazı din kökenli ırkçı söylemlerin de yeniden gündeme gelmesine neden olur.

Uluslararası terör özellikle 11 Eylül 2001'de Washington'a, Pensilvanya'ya ve ABD'nin New York kentinde bulunan İkiz Kulelere yapılan ve ABD hükümeti tarafından El-Kaide saldırısı olarak kabul edilen terör saldırısı sebebiyle o günlerde hiç olmadığı kadar yoğun şekilde yeniden gündeme gelir. Saldırı, sonraki yılların tüm güvenlik politikalarını ve hukuki düzenlemelerini etkiler; bu doğrultuda uluslararası teröre karşı "tüzel bir kuruluş" düzeyinde "ulus-üstü" hukuk yapısının inşasının itkisi haline gelir. Aynı zamanda ve belki de çok önemli olarak, Irak'a ve Afganistan'a müdahalenin meşru zemini için kullanılır.

Bu çalışma, Hardt ve Negri'nin imparatorluk ve çokluk kavramlarının temel hatlarını çizdikten sonra, Orta Doğu kökenli uluslararası terörün söylemsel altyapısını oluşturan İslami radikalizmin çokluk olarak değerlendirilmesini tartışır. Bu noktada temel sorun, Hardt ve Negri'nin çokluk üzerine geliştirdikleri iddiada görülür. Onlara göre, yukarıda da değinildiği gibi çokluk imparatorluğun temel taşlarından biridir ve aynı zamanda imparatorluğun çökmesi yönünde devrimci potansiyeli de bünyesinde taşır. Bu çalışma ise bu iddiaya karşı çıkarken, temel savını imparatorluğun, 11 Eylül sonrası hukuksal, siyasal ve Irak İşgali sonrası iktisadi yapı düzleminde kendisini yeniden ürettiği görüşüne dayandırır.

Çalışmanın bir diğer sorusu ise, çokluk ekseninde ele alınan İslami radikalizmin toplumlar nezdinde ne gibi etkiler yarattığı meselesi üzerine kurulur. Çok yakın bir tarihte gerçekleşen ve Batı ve Doğu'da yoğun biçimde tartışılan Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo'ya karşı gerçekleşen saldırının

kamuoyunda yarattığı etkiyi ve ortaya çıkan tartışmaları izlemek ve değerlendirmek önemli görülmektedir. Bu noktada, çalışmanın bahsettiği meseleler ışığında bu terör saldırısının ortaya koyduğu toplumlar arası çatışmanın din eksenli bir karşıtlığa dönüşüp dönüşmediği önemli bir tartışma konusudur. İmparatorluk düzenini yeniden -üstelik tüzel kuruluşlara gerek kalmadan- ürettiği hipotezi tartışmaya açılmaktadır. Son yıllarda, iletişim ağlarındaki köklü değişim kamuoyu araştırması yapmak adına biz araştırmacılara yeni kapılar açmaktadır. Bu doğrultuda, Charlie Hebdo saldırısı sonrasındaki tepkiler, hem Doğuya hem Batıya yakın olan, jeopolitik ve konjonktürel önemi dolayısıyla merkezi bir yerde bulunan Türkiye ekseninde Twitter'dan izlenmiştir. Saldırının gerçekleştiği gün olan 7 Ocak 2015 tarihinde, çevrimiçi kullanıcıların ve atılan tweet sayısındaki artış dikkate alınarak akşam saatlerinde (21.00 ile 22.30 arasında) *Twitonomy Monitoring* uygulaması kullanılarak popüler olan hashtagler (etiketler) altındaki veriler toplanmıştır. Çalışma, potansiyel etkinin ortaya koyulması gözetildiğinden sadece en çok retweet (yeniden tweet) edilen 70 tweet ve 7 hashtag ile sınırlandırılmıştır.

“İmparatorluk”ta müdahale hakkı ve geçiş döneminin tüzel kuruluşu

Hardt ve Negri (2003), literatürde çoğunlukla küreselleşme veya küresel düzen olarak kavramsallaştırılan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin parametreleri etrafında biçimlenen sistemin verilerini, geliştirdikleri “imparatorluk” kavramı üzerinden yeniden değerlendirir. Bu noktada küreselleşme kavramına sıklıkla başvurulur. Küreselleşme çok boyutlu bir kavram olmasının yanında, temelde onların da belirttiği gibi, iki temel görüş etrafında ortaya çıkan yaklaşımların ışığında tanımlanır. Anthony Giddens (1998) bu görüşlerin ilkinde göre küreselleşmenin, neo-liberal politikalar tarafından icat edilmiş bir mit olduğu ya da köklü bir eğilimin devamı olduğu görüşüne işaret eder. Giddens aynı yerde, ikinci yaklaşımın ise sınırsız bir dünyaya vurgu yaptığını söyler. Bu ikinci görüş, sınırların ortadan kalkmasıyla ulus-devletlerin de sadece birer “*kurgu*” (fiction) olacağını ve politikacıların güçlerini kaybedeceklerini ileri sürer (1998, s.28-29). Hardt ve Negri (2003) küreselleşme olgusunu yeni bir paradigma olarak ele alırken, aynı zamanda bu olgunun tek bir ulus-üstü politik iktidar figürünün tasarlanması eğilimindeki tüzel tanımların da kaynağı olduğuna vurgu yaparlar. Bu noktada, onlar, küreselleşme olgusu üzerine iki temel görüşü de bünyesine alan yeni bir formül ortaya koyarlar. Küreselleşmenin, bir eğilimin (aslen emperyalizmin) devamı olarak nitelendiği ilk görüş, temelde kapitalizmin ilk andan itibaren

küresel bir iktisadi sistemin kurulması karakterini taşıdığını söyler. Hardt ve Negri için bu noktada temel paradigma değişimi ise, ulus-üstü iktidar biçiminin kurulmasına yönelik olarak ortaya koyulan tüzel kuruluşlarla açığa çıkar (2003, s.27-28).

Hobsbawm (2007) ise küreselleşme ile ilgili üç genel gözlemde bulunur. İlkinde serbest piyasa küreselleşmesinin uluslararası ölçekte ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri gözle görünür biçimde arttırdığına dikkat çeker. İkinci gözleminde küreselleşmenin etkisini en çok hisseden ülkelerin özellikle de ekonomik ve teknolojik alanlarda, küreselleşmeden en az faydalanan ülkeler olduğuna değinir. Küreselleşme ile ilgili kutuplaşmanın kaynağını da burada görür. Üçüncüde ise küreselleşmenin siyasal ve kültürel etkisinin oransız denebilecek boyutta büyük olduğunu belirtir. Hobsbawm doğdukları yerden başka bir ülkede yaşayan insanların dünya ölçeğindeki payının henüz yüzde 3'ü aşmamakla birlikte, göçün Batı'nın çoğu gelişmiş ekonomisinde ağırlıklı bir siyasal sorunu teşkil ettiğini ileri sürer (2007, s.xii - xiii).

Hardt ve Negri'ye (2003) göre küresel düzen ve yaygın kullanımıyla dünya düzeni, çoğu zaman kendiliğindenlik (tarafsız gizli bir el tarafından yönetilen dünya piyasası) ve kaçınılmaz biçimde tek bir iktidar ve küresel güçlere aşkın tek bir merkezi akıl tarafından dayatılan bir düzen gibi sunulur. Bu iki yaygın görüşü saf dışı bırakan yazarlar, imparatorluk kavramının tüzel kuruluşlar ışığında yeni bir sistem öngördüğünün altını çizerek. Bu tüzel kuruluşların ilki -modernite döneminin diğer kuruluşlarını da etkileyen- Birleşmiş Milletler'dir. Onlara göre, tek tek devletlerin tanınması ve meşrulaştırılması üzerine kurulan bu birlik, imparatorluk düzeninin de geçiş dönemini (1945-1989) oluşturur. Bu noktada BM, geçiş aşamasına uygun bir küresel sistem yönünde somut bir tarihsel kaldıraçtır (2003, s.28-29).

Hardt ve Negri, imparatorluğun kuruluşunda tüzel unsurlara büyük önem atfederler. Bunun sebebi, bu tüzel unsurların (-tüm toplumsal dünyayı temsil ediyormuş gibi- hak, hukuk) emperyal süreçlerin tüm aşamalarını göstermesidir (2003, s.33-34).

...(sözleşme ve anlaşmalarla tanımlanan geleneksel uluslararası hukuktan, henüz tanımlanmamış da olsa, yeni bir egemen, ulus-üstü dünya iktidarının -böylelikle emperyal hak nosyonunun- tamamlanışına ve kuruluşuna geçiş süreci), bize imparatorluğun tümleyici (totalizing) toplumsal süreçlerini okumamız için bir çerçeve sağlar (Hardt ve Negri 2003, s.34).

Bu bağlamda tüzel unsurlar, maddi biyo-politiğin de kuruluşunun belirleyicisi olarak işlev görür. Bunun yanında, dönüşen tüzel unsurlar da sadece uluslararası hukuk ve ilişkilerde değil, her ülkenin kendi içindeki iktidar ilişkileri ve bağlamıyla da alakalıdır. Tüzel unsurların özellikle hukuk yoluyla dönüşümünde ortaya çıkan ulus-üstü egemenlik, bu egemenliğin meşruiyet kaynağı ve uygulanışı sorunu ile politik, kültürel ve ontolojik problemler imparatorluk kavramının da merkezi unsurlarıdır (Hardt ve Negri 2003, s.34).

Değinildiği gibi, tüzel unsurların ilk elde ortaya çıkardığı biçim, ulus-üstü meşruluğun sağlanmasıdır. Yeni meşruiyet çerçevesi, meşru kuvvet kullanımının da yeni biçimlerini ve yeni eklemlenmelerini kapsar. Oluşum sürecindeyken yeni iktidar meşruiyetlerinin temelleri kurulurken öte yanda da kuvvetinin ne denli etkili olduğunu gösterir. Tek bir aşkın merkezi aklın, yerini içkin bir mekanizmaya bıraktığı imparatorluk döneminin temel yapı taşlarını, Hardt ve Negri, Foucault'nun biyo-politik kavramıyla ele alır. Bu noktada meşruiyet sürecinin işlerlik kazanması için gereken kuvvet tam da biyo-politik dispoitiflerdir (2003, s.47). Hardt ve Negri bu biyo-politik uzamın müdahale yoluyla ortaya çıktığına işaret ederler. Onlara göre, eski dönemin (imparatorluk öncesi dönemin) fiziki müdahalesi, yerini tüm yaşamsal bağlamı kuşatan dispoitiflere bırakmıştır. “Müdahale için meşruiyet sistemi, halihazırda, kontrol altındaki bedenler (refah sistemleri, gözetim altındaki etkinlikler, vb.) ve beyinler (iletişim sistemleri, enformasyon ağları, vb.) ile gündelik hayatın tümüne siner. Müdahale mekanizması bu yolla kendiliğinden meşrulaşır” (Hardt ve Negri 2003, s.47).

Müdahale, sistemin meşruiyetini pekiştirmek adına imparatorluğun karşı çıktığı yeni ideolojik düşmana dönük olarak gerçekleşir. “...hem ahlaki hem askeri olan sürekli müdahale, aslında daimi bir istisnai durum ve polis eylemlerine dayalı meşrulaştırma paradigmasından kaynaklanan kuvvet kullanımının mantıksal biçimidir.” (Hardt ve Negri 2003, s.64). Bu müdahaleler, çoğunlukla polis eylemleri biçimini alır ve ahlaki, normatif ve kurumsal düzenin tesisi için etkili bir mekanizma olarak işlerlik kazanır. (Hardt ve Negri 2012, s.64).

Hardt ve Negri'nin imparatorluğun “geçiş dönemi” olarak adlandırdıkları ulus-üstü egemenliğin tahsisinin sacayaklarından olan tüzel kuruluşların belirleyiciliği, 1945 ile 1989 yılları arasında (Soğuk Savaş) denk gelmektedir (2003, s.28). Bu noktada 1989 yılının özellikle siyasal kuramda bir kırılma noktasına işaret ettiği düşünülür. Dönemin en önemli gündemlerinden olan Berlin Duvarı'nın ve Sovyet Rusya'nın yıkılması, soğuk savaş döneminin sona

erdiğine işaret ederken, siyasal paradigmadaki dönüşümlerin de habercisi olur. Özellikle 1970'lerin politikalarıyla ortaya çıkan ve bahsi geçen dönemde "tarihin sonu" ve "en iyi sistem"(Fukuyama 1992, s.337)olarak değerlendirilen egemen ideoloji ve iktisadi dönüşümlerin yanı sıra yeni bir iç ve dış politika biçiminin ortaya çıkmaya başladığı bir dönemi de hazırladığı düşünülür. Eski "düşman" komünist rejimlerin yeni bir düşmanla yer değiştirmesi kaçınılmaz görülür. Hardt ve Negri (2003), bu yeni küresel düşmanın özellikle 1970'lerle birlikte yükselişe geçen İslami radikalizm olduğunun altını çizerler (2003, s.165). Huntington (2014) ünlü eseri *Medeniyetler Çatışması'*nda bazı İslami gruplar ile Batı arasında kısmi bir savaşın doğduğuna ve özellikle Soğuk Savaş sonrasında güvenlik bağlarının kimi Müslüman devletler ile ABD arasında zayıfladığına dikkat çeker. Bu önermelerin de damgasını taşıyan bir Batı karşıtı eğilimin mevcut olduğunu ve bu karşıtlığın artarak devam etme olasılığının bulunduğunu belirtir. Bu belli noktalarda, Müslüman ülkelerde daha Batı-yanlısı hükümetlerden daha Batı-karşıtı hükümetlere kadar çeşitlilik arz eden iktidar değişiklikliklerinin de kökeninde bulunan çatışmanın kendisidir" (Huntington 2014, s.270).

İslami radikalizmin hangi kökten beslendiğini net olarak ortaya koymak güçtür. Gündeme gelen sorular, bu türden bir din temelli politikanın bir "düşman" olarak kendiliğinden mi yoksa bilinçli bir Batı kökenli politikanın ve konjonktürün sonucu olarak mı ortaya çıktığı sorularıdır. Bu sorular, Hardt ve Negri'nin İslami radikalizmi çokluk çerçevesinde ele almalarının da yeniden değerlendirilmesine yol açabilir.

Dönemin (1990'ların) siyasal zeminindeki yeni düşman, tüzel kuruluşların meşruiyet zemini sağlaması noktasında aşkın merkezi aklın (BM gibi) yerini neyin aldığı sorusunu da gündeme getirir. Aynı dönemlerde, -biyo-iktidar ve içkin mekanizma da hatırlanarak- terör gibi toplumlara korku ve endişe veren olayların gündeme gelmesini rastlantı olarak görmek zordur. Huntington'ın (2014) işaret ettiği yeni çatışma ortamının (Batılı ve Batılı-olmayan arasında) sonuçları, kaynağının ne olduğu konusunda ipuçlarını akla getirebilir. Huntington'ın (2014) "iki taraf" olarak konumlandığı Batı ile Müslüman toplumlar (2014, s.320) arasındaki gerginliğin yeni müdahale ve meşruiyet olanakları yaratması ihtimalinin, Hardt ve Negri'nin geçiş dönemi olarak formüle ettiği siyasanın sonrasında ortaya çıkan yeni bir imparatorluk biçiminin işareti olup olmadığını anlamak önemli görülür.

Alternatif bir düzen için çokluk tartışmasında İslami radikalizm ve müdahalenin meşruiyeti

Hardt ve Negri (2003), imparatorluk sistemini açıkladıkları eserlerinde merkezi bir önem taşıyan çokluk kavramı üzerine tartışma açarlar. Spinoza'daki anlamıyla çokluk, yani *Multitudo*, Hardt ve Negri'nin etkin *Multitude*'undan oldukça farklıdır. Spinoza (aktaran Cooper 2011, s.45), *Multitudo*'yu çılgın kalabalık (turba) veya karnaval kalabalığı (folia) olarak tanımlarken; Hardt ve Negri (2003), Spinoza'dan ödünç aldıkları bu kavramı yeniden tanımlarlar. Çokluk kavramı, Hardt ve Negri'de bir taraftan içkinliği diğer yandan imparatorluk yapısının kendi içindeki çelişkiler sebebiyle, özgürlük ve mücadele alanının temsili şeklinde ifade bulur. Etkin çokluk, kitleden farklı olarak otonomiye ve nihayet demokrasiye ulaşma yeteneğine sahiptir (2003, s.15). Hardt ve Negri'nin eserlerinde çokluk koşullarının sosyo-ekonomik parametreler eşliğinde proletaryanın ve sınıf çatışmasının işçi sınıfı lehine yeni nitelikler ve açılımlar sağlayacağı yönünde görüşler ağır bassa da, çokluğun başka niteliklerine de seslenilir. Onların temel sorusu, "Çokluk nasıl ortak davranır?" sorusudur (2003, s.15). Siyaset kuramı ve siyaset sosyolojisinin en temel sorularından biri olan bu soru, ortak çıkarların inşasının karşı konulmaz önemine atıfta bulunur. Bu sorunun cevapları, bir taraftan da mücadele yollarının genişlemesine katkıda bulunacağından ayrıca önemlidir. Hardt ve Negri'ye göre, bugün dönüşüm ve kurtuluş yollarını arayan politik eylem ancak çokluk temelinde kurulabilir (2004, s.99).

Çokluğu tanımlarken Hardt ve Negri (2004), ilk elde çokluk ile halk nosyonunun karşılaştırılması yoluna gider. Onlara göre halk tektir, elbette nüfus farklı birey ve sınıflardan oluşur ama bu farklılıklar tek bir kimlik içinde sentezlenir ya da tek kimliğe indirgenir. Buna karşılık, çokluk birleşik değil, çoklu ve çoğuldur. Çokluk, eşsizliklerin (singularities) kompozisyonudur; siyaset felsefesinin egemen geleneğine göre, halk mutlak güç tarafından yönetilirken çokluk yönetilemez (2004, s.99). Aynı zamanda çokluk cinsiyet, ırk ve cinsellik farklılıklarının nosyonudur. Böylece, güç hiyerarşisinin tanımlanmasında ırk ve cinsiyet farklılıklarının bir önem ortaya koymadığı, tüm farklılıkların kendisini özgürce ifade edebildiği bir dünya çokluğun tutkusudur (Hardt ve Negri 2004, s.100-101).

Hardt ve Negri (2003), "Geçiş Belirtileri"nden biri olarak köktencilik meselesini ve bu çerçevede Batı tarafından yöneltilen refleksif tutumu ele alırlar. Onlara göre, yirminci yüzyılın son otuz yılında görülen tarihsel geçişin

belirtilerinden biri köktencilik (fundamentalist) denen hareketin yükselişidir (s.165). Köktencilik, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ortaya çıkan yeni küresel düşmandır, düşman hayati önemdedir, çünkü "iktidar boşluktan korkar ve nefret eder" (Hardt ve Negri 2003, s.37). Bu noktada köktencilik, karmaşık bir kategori olarak belirir. Hardt ve Negri'ye göre, genel olarak ne kadar çeşitlilik sergiliyor olsalar da, köktenci hareketleri birleştiren şeyler "anti-modernist hareketler, doğuştan gelen kimlik ve değerlere başkaldırı, tarihsel bir ters akıntı, modernleşme-bozumu (de-modernization)" gibi meselelerdir (2003, s.165). Bu türden hareketleri, modern-öncesi dünyanın yeniden canlanması olarak değil, hâlihazırda sürmekte olan tarihsel geçişe karşı güçlü bir tepki hareketi olarak anlamak daha doğru ve faydalı olacaktır (Hardt ve Negri 2003, s.167).

Hardt ve Negri (2003), aynı yerde, köktencilüğün postmodern nitelikte olduğunu, premodern bir nitelikte ele alınamayacağını altını çizerek vurgularlar. Köktencilik teriminin sıklıkla, özellikle günümüz medyasında, İslamcı-köktencilik veya İslami radikalizm ekseninde sadece "Batı-karşıtı", şiddet yanlısı ve hoşgörü yoksunu dinsel bağnazlığa indirgendiğine değinirler. Buna karşılık, İslami radikalizmin de uzun bir tarihsel geçmişe sahip olduğunu ve dolayısıyla zaman zaman bu türden bazı yaklaşımları da bünyesine taşıdığını inkar etmezler. Ne var ki, onlara göre, İslami radikalizm ve İslami köktenci hareketlerin en sağlam birliği "modernliğe ve modernleşmeye kararlı bir biçimde karşı olma" noktasında kurulur. Onlara göre, İslami köktencilüğün politik kuruluşların merkezine kutsal metinleri ve dini liderleri koymasının sebebi, karşı olduğu varsayılan politik ve kültürel modernleşmenin sekülerizme dayanmasıdır. Bu noktadan bakıldığında, onlar, İslami köktencilüğün toplumsal modernleşme sürecini tersine çevirme, modernliğin küresel akışından kopma ve modern öncesi bir dünya yaratma eğiliminde olduğu görüşünün sıklıkla vurgulandığını belirtirken, İslami radikalizmin tam tersine postmodern bir yapı ihtiva ettiğine dikkat çekerler (2003, s.165-168).

Dikkat çekici olan, temelde Hardt ve Negri'nin (2003) metinlerinde terörizmle İslami radikalizmi birbirinden ayırır görünürken, pratik dünyada ise bunun karşılığını ortaya koyan somut olguların varlığına değinmemeleridir. Çokluk merkezinde kurulmuş bir radikal İslami hareket olarak sadece İran Devrimi'ni postmodern bir devrim (2003, s.168) olarak ele alırlar. Onlara göre İran Devrimi, dünya piyasasının güçlü bir reddi olarak postmoderndir (2003, s.162). Buna göre, yaptıkları çokluk tanımına karşıt olarak İran Devrimi'ni tek bir amaca indirgerler. Çokluk kavramı, toplumların farklılıklar ihtiva eden

etkin ve çoğul yapısına işaret ederken; onlar tarafından çokluk merkezinde değerlendirilen İran Devrimi, farklı talep ve çıkarların gündeme geldiği bir hareket olarak değil sadece Batı karşıtı bir hareket olarak konumlandırılır (Hardt ve Negri 2003, s.160).

2001 yılına gelindiğinde İslami Radikalizm, yaşanan bir felaketle hem çok yoğun bir tartışmanın içinde yeniden gündeme gelir hem de Batı için bir düşman olarak tehdidi ve tehlikesi yeniden hatırlatılır. Bu büyük tehdit, uluslararası terörizmdir. Terörizmin içerdiği siyasal ağırlık ortak bir tanım yapmayı zorlaştırır. “Terör kısaca silahlı eylemler marifetiyle kendini ve davasını duyurma; terörizm ise, bu eylemleri savunan, stratejilerini anlatan, aktaran, geliştiren bir düşünce disiplini veya aktarımıdır (Bal 2006, s.8). Çok daha geniş bir çerçeve ortaya koyan uluslararası terörizmin ise kaynaklarını ve kökenlerini belirlemek oldukça güçtür. Temelde, “birden fazla ülkenin topraklarını veya vatandaşlarını içeren terörizm uluslararasıdır” (Ergil 1992, s.140). Uluslararası terörizm meselesinin kökenlerinin ve tanımlarının ortaya konulması noktasında ortaya çıkan önemli engellerden biri, bu terör faaliyetlerinin uluslararası olmasından ötürü yabancı devlet desteğinin var olup olmadığıyla alakalı ortaya çıkan sorular ve bu sorulara net bir cevap getirilmesi zorluğudur.

Doğu Ergil, uluslararası terörizmin ardında dört tür devlet ilintisi olabileceğini belirtir: Devlet girişimi, devlet desteğ-i, devlet hoşgörü’sü, devlet zaafı. Devlet, geleneksel savaş yöntemleri ile elde edemeyeceğ-i stratejik avantajları sağlamak adına uluslararası terörizmi bir mücadele aracı olarak kullanabilmektedir. Devlet girişiminin doğrudan ortaya çıktığı bu türden bir devlet ilintisi, devlet terörizmi olarak tanımlanır. Başka bir yolla, devlet, dolaylı yoldan destek (para, eğitim, silah, patlayıcı, vb.) sağlayabilir; ya da dağıtmak için harekete geçmediğinden “hoşgörü” gösterebilir veya kolluk ve askeri güçlerinin yetersizliğinden ötürü mücadele edemeyebilir (Ergil 1992, s.141).

Güncel verilere göre, faal olan uluslararası düzeyde 59 terör örgütü bulunmaktadır (U.S. Department of State, 201?). Bu terör örgütleri arasında El-Kaide’nin 11 Eylül 2001’de İkiz Kuleler saldırısını gerçekleştirdiğ-i genel kabul görmektedir. ABD yönetimi saldırıların faili olarak El Kaide’yi ve dönemin El Kaide lideri Usame Bin Ladin’i sorumlu tutmuştur (Bal 2006, s.199). El-Kaide 1980’li yılların sonunda Afgan cihadına katılan çeşitli ülkelerden gönüllü İslamcılar tarafından kurulur; “küresel cihad” fikriyle kurulan örgütün fikir mimarı Filistinli ilahiyatçı Dr. Abdullah Azzam’dır. Azzam’ın öldürülmesinden sonra örgütün başına Usama bin Ladin geçer. Örgüt, Birinci Körfez Savaşı sonrasında Suudi Arabistan ve ABD’ye tavrı alır. 23 Ağustos 1996’da “kafirle-

ri kutsal topraklardan kovun” çağrısıyla ABD’ye cihad ilan eder. Kuruluş bildirgesinde “Her müslümana, dünyanın her köşesinde, sivil veya asker Amerikalı öldürmek farzdır” der ve ilk büyük eylemini de 7 Ağustos 1998 günü Kenya ve Tanzania’daki ABD büyükelçiliklerinin havaya uçurulmasıyla gerçekleştirir. Saldırı sonucu 257 kişi hayatını kaybeder (Çakır, 2003). Temelde, El Kaide dinsel otorite kontrolü altında eski bölgesel sosyal ve siyasal organları diriltmek için küresel politik yapıya saldırır (Hardt ve Negri 2004, s.218).

11 Eylül saldırılarını El-Kaide’nin gerçekleştirdiğine dair bir kanıt hiçbir zaman sunulmamış olsa da, dünya kamuoyu bu saldırının tamamıyla El-Kaide tarafından yapıldığına inandırılmaya çalışılır fakat aksini ortaya koyan bir kanıt veya gelişme de yaşanmaz. Usame Bin Ladin ve El Kaide ile Taliban yönetimi arasında bir ilişki olduğu kabul edilmekle birlikte burada asıl önemli olan nokta, bu ilişkinin 11 Eylül saldırılarını Taliban yönetimine isnat etmek için yeterli olup olmadığıdır. ABD ve İngiltere bu durumun somut ve kesin bir değerlendirmesini yapmaksızın Afganistan’a yönelik meşru müdahale hakkının doğduğunu ileri sürmüşlerdir (Halatçı 2006, s.94). Bu noktada uluslararası terörizmin bir meşruiyet mekanizması gibi çalıştığı meselesi yine güçlü biçimde açığa çıkar.

2001 yılında meydana gelen saldırı sonrası, uluslararası düzeyde yeni güvenlik politikaları gündeme gelir ve özellikle İslami radikal terör örgütlerinin coğrafi merkezi olan Ortadoğu üzerine belirlenen politikalar radikalleşir; bu bölgeye ve bölge vatandaşına dönük önlemler yoğun biçimde arttırılır. Kısa süre içinde, sermayenin korunmasına yönelik iktisadi tedbirler de alınır. Bu ekonomik tedbirlerin belirlenmesi adına Brüksel’de 17 Ekim 2001’de toplanan komisyon, terör saldırılarından kısa vadede en çok finans, sigortacılık ve sivil havacılık sektörlerinin etkileneceğinin; bu sebeple de ayakta kalabilmeleri için bu sektörler mali ve politik desteğin şart olduğunun altını çizer. Bu noktada, Avrupa Merkez Bankası’nın faiz oranlarında indirimde gitmesi ve finans piyasalarının istikrarının bozulmaması adına alınan çeşitli önlemler terörizmle mücadele politikasının iktisadi boyutunu oluşturur (Ovalı 2006, s.97). Hardt ve Negri, özel mülkiyetin korunması yönünde ortaya çıkan bu refleksi, “biyomülkiyet” (*bioproperty*) kavramı çerçevesinde ele alır. Sermayenin korunması, yukarıdaki önlemler gibi sadece idari ve hukuki alanda olmayabilir; onlara göre polis gücü ve eylemi de bu mekanizmayı harekete geçirir (2004, s.181).

11 Eylül saldırısı sonrası, en önemli düzenlemeler günümüzde de etkisinin sınırsız devam ettiği güvenlik alanında ortaya çıkar. Bu güvenlik önlemleri, Avrupa Birliği tarafından 21 Eylül 2001’de toplanan konseyin olağanüstü

toplantısında Terörle Mücadele Eylem Planı (Council of the European Union, 2001) kapsamında kabul ettiği aşağıda yer alan 5 maddeye dayandırılır:

1. Polis ve adli işbirliğinin artırılması
2. Uluslararası hukuk mekanizmalarının geliştirilmesi
3. Terörizm finansmanının ortadan kaldırılması
4. Hava güvenliğinin güçlendirilmesi
5. AB'nin küresel eylemlerinin koordine edilmesi.

21 Eylül 2001'de Birleşmiş Milletler, 1368 ve 1373 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarınca, terörle mücadele konusunda bazı esaslar belirler. 1368 sayılı kararda (Institute of International Law and Justice, 2001), 11 Eylül saldırıları kınandıktan sonra terörist saldırının faillerinin bulunması için tüm devletlere çağrıda bulunulur ve Birleşmiş Milletler Antlaşması uyarınca terörizmin tüm biçimleriyle mücadele etme kararı alınır. 1373 sayılı karar (United Nations Security Council, 2001) ile "toplulu ve bireysel öz savunma hakkı" teyit edilir; terör eylemlerinin finansmanını bastırmak ve engellemek ile terörist eylemlere katılan, terör komisyonlarına destek veren, bu komisyonlarda bulunan kişilerin fonlarını ve diğer finans kaynaklarını dondurmaya gibi çok sayıda ekonomik önlem alınması yönünde kararlar alınır.

Terörizmin önlenmesi ve kaynaklarının kurutulması yönünde atılan adımlar, sonraki yılların biyo-iktidarının meşruiyet zeminini yeniden üretir. Güvenlik önlemlerinin (teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmelerle birlikte) ağır şartlarla uygulanması insan hakları meselesinin tartışılmasını yeniden gündeme getirir. Ne var ki, tüm tartışmalara rağmen üst düzey önlemler, imparatorluk yapısının arka planının, yani iktisadi alt yapı ile egemen politik üst yapının ve hegemonyanın yükselişi kaçınılmaz olarak işler. Ovalı'nın (2006) işaret ettiği gibi, sorunların kaynağının "dışarıdakilerle" aranması ve artırılmış polisiye önlemlerle temel hak ve özgürlüklerin görmezden gelinmesi uzun vadede önemli sonuçların gündeme gelmesine zemin hazırlar. Kaybolan denge unsuru yerini korku, şüphe ve güvensizliğe bırakır (2006, s.102). Hobsbawm'a göre ise oluşan yeni atmosfer şöyledir:

Irak'ın bize gösterdiği üzere, halkın iktidar karşısındaki, hatta ezici askeri üstünlük karşısındaki doğal itaati kaybolmuştur – ve bu, beraberinde imparatorlukların geri dönüşünü getirmiş durumdadır. Yurttaşların itaati de aynı derecede çabukça aşınmaktadır. (...)Artık çok az Batılı devlet, 'gelişmiş ülkeler' denen devletlerin bir zaman güvencilebileceği türden, (toplumsal düzenin kenarlarında yaşayan potansiyel suçlular ya da uyumsuz kümeler dışında) temelde yasalara

bağlı ve düzenli nüfusları oluşturan bir insan kütesine güvenebilecek halde-
dir. Yurttaşları her an gözetim altında tutmanın teknolojik ve başka araçlarının
(CCTV kameraları, telefon dinleme, kişisel verilere ve bilgisayarlara ulaşma)
olağanüstü derecede çoğalması, yurttaşları daha az özgür kılmaya yarasa bile,
devleti ve hukuku daha etkin hale getirmeye yetmemiştir (2007, s.28-29).

Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler'in 1373 sayılı kararla kabul ettiği
"toplu ve bireysel öz savunma hakkı" devlet müdahalesinin yasal meşruiyeti-
ni sağlar. ABD'de 11 Eylül saldırıları döneminde yönetimde olan George W.
Bush, sonraki yıllarda da ABD hegemonyasının ve küresel güç iddiasının ana
damarlarından biri olan yeni sağ politikanın uygulayıcısı olarak, Irak ve Or-
tadoğu ülkelerine karşı çatışmacı bir söylem geliştirir. ABD, gerçekleşen terör
eylemlerinin yarattığı mağduriyeti de kullanarak 7 Ekim 2001'de Afganistan'ı
işgal eder. Aşağı yukarı bir buçuk yıl sonra ise kitle imha silahları bulundur-
duğu iddiası ve Irak halkını özgürleştirmek gerekçesi ile Irak'ı işgal eder ve
böylece İkinci Körfez Krizi başlar. Resmi olarak Irak işgali Saddam Hüseyin
iktidarının devrilmesiyle 9 Nisan 2003'te bitse de, ABD ordusunun Irak top-
raklarından geri çekilmesi 9 yıl sürer.

Hobsbawm, ABD hükümetinin 2001'e değin genel kabul gören ulus-
lararası anlaşmaları hükümsüz sayarak, dahası gerek gördüğü ve dilediği
her durumda saldırı savaşları ya da başka askeri operasyonlar başlatma hak-
kını kendinde alıkoyarak, ayrıca fiilen bu yönde hareket ederek, tek odaklı
bir dünya hegemonyasını dayatmaya karar vermesiyle belirlenen bu döne-
min yarattığı özgül uluslararası kaygılara değinir (2007, s.xv). Hobsbawm,
ABD'nin Irak ve Afganistan müdahalelerinin arkasında yatan varsayımı şöy-
le ifade eder: "Barbarlık ve tiranlıkla yönetilen rejimlerin içeriden değişimleri
mümkün değildir, o rejimleri ancak dışarıdan gelecek bir güç yıkabilir, oralar-
daki değişim ancak bizim değerlerimiz ve siyasal ya da hukuksal kurumları-
mızın yayılmasıyla mümkün olabilir" (2007, s.xxi).

ABD'nin Irak'ı işgali, işgalin ilk gününden itibaren uluslararası kamu-
oyunda tartışılan önemli meselelerden biri olmuştur. Bunun sebebi, işgalin
sebeplerinden biri olarak gösterilen uluslararası terör bağlamında Irak'ın kit-
le imha silahları bulundurması tezinin hiçbir zaman kanıtlanamamasıyla da
alakalıdır. Fakat asıl sebep, petropolitik bağlamında üretilen iktisadi politi-
kaların önceki Amerikan işgallerinde de görülmesidir ve bu noktada dünya
kamuoyu en başından beri Amerikan hükümetlerine karşı güvensizlik duy-
maktadır. Örneğin Avrupa merkezli bir kamuoyu araştırmasına göre, 2000 yı-

İnada Almanların % 78'i Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı olumlu görüş belirtirken, bu oran Irak İşgali sonrasında (2003) % 45'e, 2006 yılında ise % 37'ye düşmüştür. İngiltere ve Fransa'da da aynı durum yaşanmıştır (Michta 2006, s.62). Zaten hâlihazırda pek çok Amerikalı kanaat önderi de bu müdahalenin İsrail'i korumak ve aynı zamanda Irak'ın geniş petrol sahalarını elde tutmak için olduğunu belirtmektedir. Buna karşın silahlı müdahale, belli koşullar oluştuğunda gündeme gelebilir:

Devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde silahlı yollarla müdahale etmenin insani amaçlara bağlanması temelde üç varsayıma dayanmaktadır. a) çağdaş dünya açısından daha fazla katlanılması mümkün olmayan koşulların – genellikle katliam, hatta soykırım şeklinde – ortaya çıkması; b) müteceviz görünen tarafı durdurmanın başka hiçbir yolunun kalmaması; c) silahlı müdahalede bulunmanın yararlarının, doğuracağı zararlardan çok açık bir şekilde fazla olması. Irak ve İran vakalarının kanıtlaştığı üzere, 'katlanılması daha fazla mümkün olmayan durum'un nasıl bir tablodan oluştuğu konusunda genel bir fikir birliğine bu varsayımların üçü de yer yer benimsenen müdahalelere dayanak olmuştur (Hobsbawm 2007, s. xii - xiii).

Müdahalenin yeni meşruiyeti sonrası müslüman toplumda batı karşıtlığı ve dinler çatışması tartışması

Bu çalışmanın sonuç haritasını da belirleyen temel iddialardan biri, tüm dünyada yirminci yüzyılın ikinci yarısında yükselmeye başlayan dini hareketlerin belirleyici rolüne yöneliktir. Ortadoğu çıkışlı İslami hareketler, bu yeni siyasal gidişatın merkezinde yer aldığından ve ortaya çıktığı bölgenin stratejik öneminden (özellikle enerji kaynaklarının zenginliğinden ötürü) ayrıca değerlendirilmeye değerdir. Bazı Batılı devlet adamları, Batı'nın İslam'la hiçbir sorunu olmadığını, ama yalnızca aşırı İslamcılarla sorunları bulunduğunu öne sürmektedir (Huntington 2014, s.308). Benzer şekilde, Obama da yakınlarda benzer bir konuşma gerçekleştirmiştir. 7 Ocak 2015'te Fransa'da Charlie Hebdo Saldırısı ve 14 ve 15 Şubat 2015'te Danimarka'da artarda gerçekleşen iki terörist saldırı ile alakalı olarak 16-18 Şubat 2015 tarihleri arasında düzenlenen Şiddet İçeren Aşırılıkla Mücadele Zirvesi'nin kapanış konuşmasını yapan ABD Başkanı Obama, kendilerini dini lider olarak konumlayan El-Kaide ve IŞİD gibi terörist örgütlerin liderlerinin asla meşruiyet sağlayamayacaklarına, onların birer lider değil terörist olduğuna, ABD'nin İslam'la bir savaşı olmadığını ve asıl savaşlarının İslam'ı saptıranlara karşı olduğuna işaret etmiştir (White House, 2015).

Hobsbawm'a göre, "dünyanın düzensiz olduğu bir gerçektir ve önümüzdeki yüzyılın 'silahlı çatışmalar ve insani felaketler yüzyılı' olma ihtimali de oldukça yüksektir" (2007, s.34). İçinde bulunduğumuz bu yüzyıl hakkında önemli tahlillerde bulunan ve bir taraftan da özellikle ABD'nin dış politikasının manipölatörlerinden biri olduğu da iddia edilen (Kongar 2011, s.47) Huntington'a göre ise "...baskın bölünme bir tarafta Müslüman ve Asyalı toplumlar ile diğer tarafta Batı arasında cereyan eden en şiddetli çatışmalarla 'Batı ve diğerleri' arasındadır. Geleceğin tehlikeli çatışmaları, muhtemelen Batı'nın kibri, İslam'ın hoşgörüsüzlüğü ve Çinlilerin aşırı inatçılığı ve iddialığı arasındaki etkileşimden kaynaklanacaktır" (2014, s.267). Huntington'ın belirttiği bu çatışmalı ilişkiyi İslam-Batı çatışması olarak görmek ise tuzak olarak yorumlanır. Son zamanların terörist eylemlerinde de meşrulaştırma adına ya da militan ve sempatican toplama adına kullanılan İslami radikal söylemlerin ve dinsel çatışmaların -liderlerin söyledikleri ne olursa olsun- toplumsal düzen açısından (en azından küresel bir kamuoyu oluşması yönünden) bir tehdit oluşturduğunun düşünülmesi mümkündür. Bunun yanında, Batı'da gitgide daha da radikalleşen İslam karşıtı söylemlerin varlığını da not almak gerekir. 1980'ler öncesinde bu çatışmalı ilişki Sosyalizm ve Arap Milliyetçiliği formatında sürdürülürken, bu formatın çöküşü ile birlikte Ortadoğu yorumlu bir İslam formatının öne geçtiği görülür (Sönmez, 2003).

Bu noktada Batı'ya ve özelde ABD'ye karşı ortaya çıkan tepkinin yakın zamandaki merkezinde, 11 Eylül saldırısı sonrası müdahaleler ve işgaller yer almaktadır. Özellikle yıllarca süren Irak işgali sırasında çok sayıda insanın öldürülmesi -2003-2011 yılları arasında 461 bin sivilin öldüğü tahmin ediliyor (BBC News World, 2013)- işgal sonrası ortada son derecede karmaşık bir ülke bırakılması ve tüm bunların ABD'nin iktisadi ve siyasal çıkarları uğruna yapıldığı söylentisi Batı'ya karşı tepkinin de kökenlerinde yer aldığı düşünülmesine sebep olur. Hobsbawm, ABD'nin 2002'den beri izlediği politikaların, onu, dünyanın herhangi bir tarafında kısa süre içinde büyük bir askeri eyleme girişebilecek tek ülke durumuna yükselttiğini belirtir: "ABD'nin ideologları ve onları destekleyenler, bu durumu, hayırsever küresel Amerikan imparatorluğunun gözetimindeki yeni bir dünya barışı ve ekonomik büyüme çağının başlangıcı olarak görüyorlar" (2007, s.35). Buna karşın bu politikaların aslının ABD'nin Orta Doğu'ya askeri güçle yerleşme planları olduğu düşünür; ve kaldı ki bu hegemonyanın kurulması planları 1970'lere kadar uzanır (Karaşahan 2003, s.121). Hobsbawm (2007) bölgenin enerji kaynaklarının kullanılmasında ve savaşın bizatihi güçlü sebeplerinden biri olması da göz ardı edilemez bir gerçek olarak açığa çıkabilir der ve ekler: "Irak'taki savaşın

sebepleri arasında bu ülkenin varlıklarının –petrolün– bir etken olduğuna şüphe yoktu, ancak esasen bir uluslararası güç gösterisi şeklinde gerçekleştirildiği de herkesçe biliniyordu” (Hobsbawm 2007, s.177).

Bu müdahalelerin ve özellikle Irak işgalinin, -dünya kamuoyunun tepkisini çekse de- asıl olarak Müslüman ülkelerde ve bölge ülkelerin vatandaşlarında Batı’ya karşı tepkinin de yüzyıldaki güçlü köklerinden biri haline geldiği düşünülür. Bu noktada Huntington, Batı merkezli çifte standartların altını çizer. Ona göre, Batılı-olmayanlar, ayrıca, Batı ilkesi ve Batı eylemi arasındaki çelişkilere dikkat çekmekte tereddüt etmezler. Riyakarlık, çifte standartlar ve yersiz itirazlar evrenselcilik takıntılarının bedelidir. Demokrasi, Müslüman köktendincileri iktidara taşıyamaması koşuluyla desteklenir; silahsızlanma İran ve Irak için dayatılan, ama İsrail için dayatılmayan bir konudur; serbest ticaret, ekonomik büyümenin iksiriyken tarım için bu söz konusu değildir; insan hakları Çin’le ilgili bir meseleyken Suudi Arabistan’la pek ilgisi yoktur; petrol sahibi Kuveytlilere yönelik saldırılarının önu büyük ölçüde kesilir, ama petrol sahibi olmayan Boşnaklara yönelik saldırılar engellenmez. Çifte standartlar pratikte, evrensel ilke standartlarının kaçınılmaz bedelidir (2014, s.269).

Elbetteki Batı ile Batılı olmayanlar arasındaki çatışmayı ve özelde dinler çatışmasını, 21. yüzyıla başlayan bir siyasal mesele olarak görmek imkânsızdır, fakat yükselişe geçtiği bu dönemin temel sosyolojik ve siyasal alt yapısının çatışmanın radikalleşmesinin önünü açtığını ifade etmek de yanlış görülmeyebilir. Örneğin Türkiye gibi ülkeler, yirminci yüzyılın son çeyreğinde dinsel söylemlerin siyasal alanı etkilediği bir dizi gelişmeyle karşı karşıya kalır. Türkiye’de özellikle 1984’ten itibaren, dini kurum ve söylemlerin artışı görmek mümkündür. “...yeni camilerin inşası, mezunları artık üniversiteye girebilen imam hatip okullarının sayısındaki büyük artış, okul kitaplarında ve devlet denetimli radyo ve televizyonlarda dinsel içeriğin çoğalması, İslami yayınların ve kitapevlerinin sayısındaki artış, Ramazan ayında sigara ve içki içenlere saldırıların çoğalması gibi olaylarla kendini gösteren İslami akımların yükselişine” (Zürcher 2011, s.416) bu yıllardan itibaren tanık olunmaktadır.

Türkiye’nin kendi iç siyasetinde ve toplumda yaşanan bu dönüşüm, 1990’lı yıllarda da artarak devam eder. 1990’ların başlarında laikler ile İslamcılar arasındaki kutuplaşma hızlanır. İslamcılar tarafında, Erbakan’ın Refah Partisi’nin yanı sıra, daha köktenci olan öteki gruplar aktiftir (Zürcher 2011, s.417). Sonuçta, bu yıllardan başlayarak İslami söylem üzerine kurulan siyasal partiler (1990’larda Refah Partisi ve 2002 yılından itibaren çok daha güçlü siyasal ve dini söylem alanına ikame eden Adalet ve Kalkınma Partisi) ikti-

bara gelmiş ve uzun yıllar iktidarını korumuştur. 2002 yılından çalışmanın yapıldığı döneme değin siyasi iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi, bir taraftan önceki dönemlerin merkez sağda bulunan siyasi partilerinden ayrışabilmek için diğer taraftan da yeni bir politik-ideolojik alana yerleşebilmek için “muhafazakar demokrasi” adı verilen bir yönetim biçimini benimser (Türe 2005, s.51). Sonraki yıllarda ise sıklıkla başvuru alan “katılımcı demokrasi”, “çokseslilik”, “özgürlük” gibi kavramlar tek boyutlu bir alana yerleşir, örneğin özgürlük sadece dinsel inanç ve İslami yaşam tarzı ile ilişkilendirilir (Doğanay 2007, s.86).

Bunun yanında hem Türkiye’de hem de diğer bölge ülkelerinde Batı karşıtlığı merkezi bir konumda iç politikayı da belirlemiştir. Bu noktada, oldukça çarpıcı biçimde Huntington (2014), şu tahlili yapmaktadır:

Geçmişte, Müslüman liderler zaman zaman halklarına şöyle derdi: “Batılılaşmalıyız.” Ama yirminci yüzyılın son çeyreğinde bir Müslüman lider bunu söylese, yalnız kalır. Gerçekten de politikacı, resmi yetkili, akademisyen, işadamı veya gazeteci, kim olursa olsun, herhangi bir Müslüman’ın Batı değerlerini ve kurumlarını övmeye amacıyla böyle bir şey söylediğini işitmek zordur. Bunun yerine, kendi medeniyetleri ile Batı medeniyeti arasındaki farklılıkları, kendi kültürlerinin üstünlüğünü ve Batı’nın hücumuna karşı kültürlerinin bütünleşmesini sağlamanın ihtiyacını zikrederler (2014, s.315).

Yaşanan tüm bu gelişmeler, toplumların terörist eylemlere karşı tepkisini belirlemektedir. Bu durumu çok yakın bir zamanda gerçekleşen Charlie Hebdo saldırısında da görmek mümkündür.

***Charlie hebdo* saldırısı sonrası Twitter’da Türkiye gündemi**

7 Ocak 2015 tarihinde Fransa, 1961 yılında gerçekleşen saldırıdan¹ sonraki en ölümcül saldırı olarak yorumlanan terör eylemi ile ayağa kalkmıştır. Eylem, Fransa’nın ünlü hiciv dergisi *Charlie Hebdo*’ya karşı silahlı 3 kişi tarafından gerçekleşmiş, eylemde 10 dergi çalışanı ile 2 polis öldürülmüştür (BBC News Europe, 2015). Tanıkların söylediklerine göre, saldırganlar “Muhammed’in intikamını aldık” ve Arapça’da “En büyük Allah’tır” anlamına gelen “Allahü Ekber” diye bağırarak olay yerinden kaçmıştır (BBC News Europe, 2015). 2011 ve 2012 yılında da web sayfası saldırıya uğrayan Charlie Hebdo, İslam

•••••

1 Cezayir’in Fransız egemenliğinde kalmasını isteyen sağcı grup tarafından gerçekleştirilen ve 28 kişinin ölmesiyle sonuçlanan saldırı.

peygamberi Hz. Muhammed'in karikatürlerinin yayınlanmasından ötürü tepkinin merkezi olmuştur. Bunun sebeplerinden biri, İslam inancında peygamberin tasvirinin yapılmasının yasak olmasıdır. Alınan tepkilere karşılık dergi editörleri zaman zaman yaptıkları açıklamalarda ifade özgürlüğünü savunmuşlardır (Bacchi, 2012).

Saldırı sonrasında bir taraftan terör lanetlenirken diğer taraftan da hem Batı'da hem de Doğu'da bazı gösteriler düzenlenmiştir. Örneğin Almanya Dresden'de sıklıkla düzenlenen Anti-İslam protestolarına katılanların sayısında artış meydana gelirken; Türkiye'de ise Cumhuriyet Gazetesi'nden iki köşe yazarının, *Charlie Hebdo'*nun saldırı sonrasındaki sayısının Hz. Muhammed'in yer aldığı kapağına yazılarında yer vermesi sonucu bir grup tarafından "tek-bir" eşliğinde protesto edilmiştir (NBC News, 2015). Saldırdan iki gün sonra 9 Ocak 2015'te, Cezayir asıllı Fransa vatandaşı saldırganlardan ikisi jandarma timlerinin düzenlediği operasyonda öldürülmüştür. Saldırganlar kaçarken çaldıkları arabayı kullanan kadına Yemen El-Kaidesinden olduklarını söylemişlerdir (T24, 2015).

Yöntem ve bulgular

Yöntem çalışmanın felsefesine uygun olarak şekillendi ve çokluk kavramının işlevsel özelliklerini açığa çıkartabilmek için söylem analizi olarak belirlendi. Bu noktada Foucault'dan yararlanılarak söylem, meşrulaştırma ve iktidara dair kapsamı daha geniş bir sosyal süreç olarak, çokluk kavramı açısından ele alındı. Söylemler iktidar ile sıkı sıkıya bir ilişki içindedir ve iktidarı meşrulaştırmanın bir işlev görür. Diğer yandan bu ilişki tersine de işleyebilir ve alternatif inşalar ve karşıt söylemler ortaya çıkabilir. Söylem analizinin Foucaultcu versiyonu, söyleme özneleri inşa etme gücü atfeder. Bunun temelinde ise dil bulunmaktadır.

Söylem analizinin Foucaultcu tarzı dil ve dilin kullanımı ile ilgilenmektedir; buna karşın dile olan ilgisi onu, konuşan öznelerin kullanabilecekleri dil içerisinde o andaki bağlamın ötesine taşır. Böylelikle, birincil olarak kişiler arası iletişimle ilgilenen söylem analizinden farklı olarak, Foucaultcu söylem analizi insanların nasıl düşündüğü ya da hissettiği (öznellik), ne yapabileceği (pratikler-uygulamalar) ve içinde bu yaşantının yer alabildiği somut şartlar arasındaki ilişkiler hakkında sorular sorar (Willig, 2008).

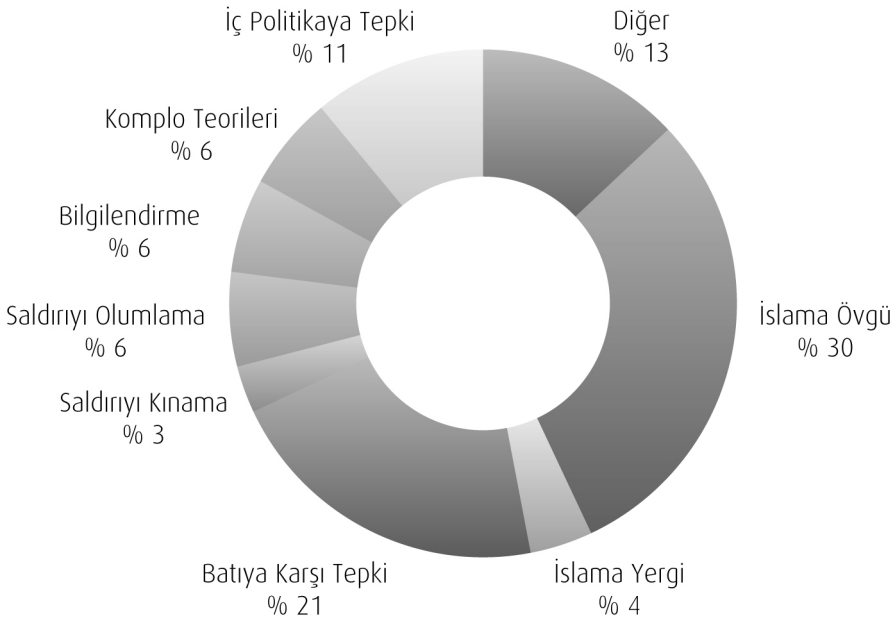
*Charlie Hebdo'*ya karşı gerçekleştirilen saldırının sonrasında üretilen söylemler İslami radikalizm ve çokluk kavramları ana ekseninde "bilgisayar do-

layımlı söylem analizi" (Computer Mediated Discourse Analyse) aracılığı ile incelendi. Herring (2008), bilgisayar dolaylı söylemi insanların birbirleriyle ağa bağlı bilgisayarlar aracılığıyla mesaj ileterek gerçekleştirdiği etkileşimli bir iletişim olarak tanımlar. Bilgisayar dolaylı söylem analizi çalışmaları "bilgisayar dolaylı iletişim" (Computer-Mediated Communication -CMC-)'in özel bir alanıdır. Herring bu yöntemin ayırt edici özelliğinin ağa bağlı bilgisayar ortamlarında dil ve dil kullanımını üzerinde durması olduğunu ve böylece söylem analizi yöntemlerinin odak adresi haline geldiğini belirtir (2008, s.612).

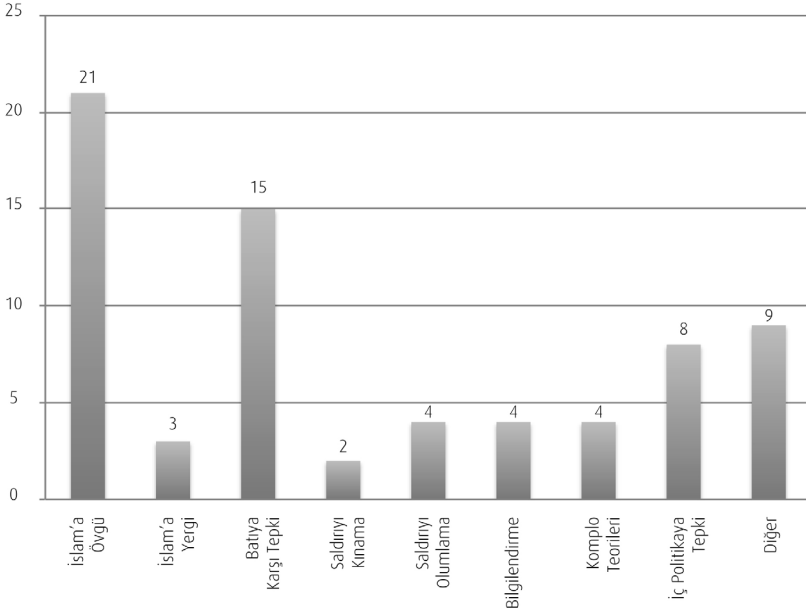
Bilgisayar analizi, aynı sosyo kültürel bağlamı paylaşan internet kullanıcılarının, ki bu çalışma kapsamında Twitter kullanıcılarının, ürettiği söylemi açığa çıkartabilir. Twitter aracılığı ile üretilen dil, söylemlerin doğasını anlamak için önemli sonuçlar üretebilir. Twitter ve mimarisinin en önemli veri toplama araçlarından olan hashtagler, sözel etkileşim ile söylem ve sosyal pratik arasındaki ilişkiyi incelemek için diğer iletişim kanallarının etkilerinden ve fiziksel bağlamından bağımsız, özgür ve eşsiz bir ortam sağlaması nedeni ile tercih edildi. Bu bağlamda 7 Ocak 2015 tarihinde farklı hashtagler altında *Twitonomy monitoring tool* aracılığı ile elde edilen 18 bin tweet analiz edildi. Hem hashtaglerin kendileri hem de bu hashtagler içinde en çok retweet edilen tweetler söylem analizi ile incelendi.

Analiz kapsamında kullanıcıların en çok tweet paylaştığı hashtagler #müslümanteröristterörist müslümanolamaz, #İslamŞefkatdinidir, #İslamofobiyekarşibirlikol, #İslamdinimükemmeldir, #İslamdinikardeşlikdinidir ve #charlieheβδο olarak tespit edildi. #jesuischarlie hashtagi dünya trending topic listesine girdiği ve paylaşımlar Fransızca olduğu için analiz kapsamına dâhil edilmedi. Bu hashtagler içinde kullanıcıların en çok retweet ettiği iletiler ise dokuz ana kategori altında incelendi. Bu kategoriler: "İslama övgü", "İslama yergi", "Batıya karşı tepki", "Saldırını kınama", "saldırını olumlama", "bilgilendirme", "komplo teorileri", "iç politikaya tepki" ve "diğer" olarak belirlendi. Kategoriler tweetlerin ana söylemleri üzerinden inşa edildi. Metinsel materyalin seçiminde terör, İslam, Batı gibi belli anahtar kelimelerin kullanımına odaklanıldı. Kategoriler araştırma sorusu ile bağlantılandırıldı. Böylece metnin ilgili kısımlarının seçilmesine olanak tanındı. Verilerde yer alan söylemlerin bağlamı, değişkenliği ve inşası göz önüne alındı. Bu noktada kategoriler oluşturulurken metnin, nesnelere ve özneleri nasıl inşa ettiğine, bu inşaların söylemsel bağlamlar arasında nasıl değişkenlik gösterdiğine, üretilen söylemler açısından tweetlerin nasıl dağılım gösterdiğine dikkat edildi.

“İslama övgü” kategorisinde kullanıcıların İslam dinini yücelten ve terörle bağlantısını reddeden tweetler yer almaktadır. “İslama yergi” kategorisi ise özellikle saldırıyı İslam ile ilişkilendiren ve İslam–terör ilişkisini olumlayan tweetleri içermektedir. Bu kategori İslam’ı olumlayan söylemlerin karşıt versiyonlarını inşa etmekte kullanılmıştır. Batıya karşı tepki kategorisi Türkiye’nin tarihsel batılılaşma/modernleşme sürecini, demodernizasyon ve Batı’nın yarattığı öteki bağlamında, Batı karşıtlığını içeren tweetleri analiz etmektedir. Saldırıyı kınama kategorisi ise direkt olarak Charlie Hebdo saldırısını eleştiren tweetleri; “saldırıyı olumlama” kategorisi ise tam tersi olarak saldırının gerçekleşmesini söylemsel olarak olumlayan tweetleri içermiştir. “Bilgilendirme” kategorisi Charlie Hebdo saldırısı ile ilgili enformasyon sağlayan tweetleri sınıflandırmıştır. “Komplo teorileri” kategorisi saldırının daha büyük bir planın parçası olduğunu ima eden söylemleri ele almıştır. “İç politikaya tepki” kategorisi özellikle Batı’nın laik, ‘demokratik’ inşası ile Türkiye’nin iç politikasında yaşanan gelişmeleri karşılaştırarak eleştiren söylemsel pratikleri içermektedir. “Diğer” kategorisi ise yukarıdaki sınıflandırma içine dahil edilemeyen ve özellikle #charliehebdo hashtagi altında paylaşılan yabancı dildeki tweetleri içermektedir.

Tablo 1: En Çok Retweet Edilen Tweetlerin Kendi Aralarında Yüzdelerle Dağılımı

Tablo 2: En Çok Retweet Edilen Tweetlerin Dağılımı

“İslama övgü”

@uysal_cesur: Teröristten Müslüman,Müslümandan terörist olmaz! #İslamDiniKardeşlikDinidir

@ERANUBA: “...‘Ben Müslümanlardanam’ diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır.” [Fussilet/33] #İslamDiniMükemmeldir <http://t.co/73IbfdMCxT>

@ahdevefa_1: “Şu kesindir ki, Allah kullarına zerre kadar bile zulmetmez (Nisa suresi, 40). #İslamDiniMükemmeldir <http://t.co/118YBwD5IB>

@RYamali: #İslamDiniMükemmeldir İnsan hayatı ve ahiretini tam bir düzen içinde mükemmelleştiren tek ve Allah katında geçerli olan dindir.

@Boycottisrail: Gereçesi ne olursa olsun her katliam İslamdışıdır! İslam adına katliam müşriktir İslam, nefret değil, sevgi dinidir #İslamŞefkatDinidir

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere saldırıya verilen tepkilerin başında İslam dinini övmeye yönelik söylemlerin üretildiği tweetlerin paylaşıldığı gözlemlenmiştir. İslam dininin terörle bağlantısını ayetler ve sureler ile dini söylemler üzerinden reddeden eğilimlerin yoğun olduğu ortaya çıkmaktadır. İslam toplumlarına göre İslamiyet, Batı'nunkinden çok farklı ve kendi gözleminde Batı'nunkinden son derece üstün büyük kültürel gelenekler barındırır. Son yıllarda İslam'ın Batı karşısındaki gücü ve özgüveni artmakta ve kendi değerleri ve çıkarları arasındaki çatışmalar da çoğalarak, şiddetlenmektedir.

Saldırıya karşılık olarak kullanıcıların İslam dininin geleneklerini yücelten söylemlerle, Batı kamuoyunda oluşan tepkilere karşılık verdikleri görülmektedir. Saldırı sonrasında Batıda İslamiyete karşı oluşabilecek potansiyel tepkiyi önlemeye yönelik olurken diğer taraftan İslami kültürünün çekiciliği ve etkileyciliğini artıran, ayetlerle de desteklenen söylemler ile kullanıcıların İslami kültüre giderek daha fazla güven duyduğu ve bağlandığı gözlenmiştir.

“İslama yergi”

@EFeGorkemUmit:#İslamDiniKardeslikDinidir koca bir yalan Diğer tüm dinler gibi yalanlar ustune kurulu savaş dinidir.Örneğin Kafirun Suresi. Tr mealine bakın

@AysunKamek: #islamdinikardeslikdinidir Yalnız dinsizler sizlerden daha inançlı !! Kör cahiller!!

@AysunKamek: #islamdinikardeslikdinidir ha s*ktir oradan coluk çocuk yaslisi genci kafalari kes , hirsizlik yap , katliamyap sonra sevgimizden yok artik!

“İslama övgü” tweetlerinin alternatif inşasında İslamı terör ile ilişkilendiren söylemlerin %4 gibi az bir oranda da olsa üretildiği saptanmıştır. @EFeGorkemUmit kullanıcısının tweetinde yer alan ‘savaş dini’ söylemi ile bütün dinler gibi İslamiyetin de yalan üzerine kurulduğu söylemi alternatif inşa için elverişli bir örnek sunmaktadır. Bu söylem toplum nezdinde son zamanlarda yaşanan IŞİD gibi radikal dinci terör örgütlerinin eylemlerine verilen bir tepki olarak düşünülebilir. @AysunKamek kullanıcısının kafa kesme, katliam yapma, hırsızlık yapma gibi söylemleri dinle birlikte ele alması tepkinin boyutunu göstermektedir.

“Batıya karşı tepki”

@1907sizr63: ALLAH : “ Hacca gidin, farzdır.” diyor.... İnsanlar : “ Avrupa da tatile gidiyor “.... #İslamDiniMükemmeldir #Bir_Ayet_Bir_Hadis_Yazalım

@Mihriban_merent: Dünyada son 10 yılda 12 Milyon Müslüman öldü 12 Karikatürist kadar ses getirmedii!! İslamDini KardeşlikDinidir #İslamofobiyeKarşıBirlikOL

@Mrt_Rte: Filistine üzüldüğünüz kadar üzüldük Hollanda'nın Esadı kınadığı kadar kınıyoruz #CharlieHebdo #İslamofobiyeKarşıBirlikOL <http://t.co/od-0XA4G9G3>

@AsraAndolsunKi: Bu şahsın 77 kişilik katliamında kimse Yahudi veya Hristiyanları terörist ilan etmemiştii #İslamofobiyeKarşıBirlikOL <http://t.co/1fFV87nGgQ>

@tucitta20: "İsrail'in katliamları Yahudilik Çin'in katliamları ateizm kaynaklı değildir ama "islam terör dinidir" YERSEN." #İslamofobiyeKarsiBirlikOL

@kayipkentt: Filistin'de binlerce masum insan ölürken ses çıkarmayan A.B.D Fransa'ya gerekli yardım yapılacak demiş Irkçılık budur #İslamŞefkatDinidir

@ERANUBA: Hayatını kaybeden hep benim müslüman kardeşim.. ama görünen, duyulan ve sesi çıkan hep BaTı ...✓ #İslamŞefkatDinidir <http://t.co/1QyDsKm4p2>

@Fecaatavni: Fransa'da öldürülenler Müslüman olsaydı Avrupa'nın tepkisi ne olurdu ? "Bu saldırıyı şiddetle kınıyoruz" "Evet bizde sadece kınıyoruz" !

Batı'ya karşı tepki tweetleri "övgü" kategorisinden sonra %21'lik oran ile en çok paylaşım yapılan kategori olmuştur. İslamın çekirdek bir devlete sahip olmaması nedeniyle Batıyla ilişkiler de, ülkeden ülkeye büyük ölçüde değişmektedir. Türkiye gibi kuruluşundan itibaren geleneksel/modern çatışmasını sürekli olarak yaşayan ülkelerde bu gerilimin farklı zaman dilimlerinde farklı boyutlara geldiği gözlemlenmektedir. @1907szzr63 adlı kullanıcının, "ALLAH: "Hacca gidin, farzdır." diyor... İnsanlar : "Avrupa'da tatile gidiyor" ifadeleri Batı kimlik ve değerlerine karşı başkaldırı ve de-modernizasyon alt metni taşımaktadır.

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren siyasal arenada da Batı karşıtlığının benimsendiği ve kamuoyunda da bu politik yönelimin karşılık bulduğu görülmektedir. Bir taraftan da Irak işgali ile başlayan ve devam eden süreçte Batının uyguladığı politikalar nedeni ile Müslüman ülke vatandaşlarında Batıya karşı tepkinin daha da arttığı görülür. Charlie Hebdo saldırısında da bu yönelimin devam ettiği gözlenmiştir. İsrail ve Filistin arasındaki gerilim bu söylemlerin odak noktasını oluşturmuştur. Bu kategori altında ortaya çıkan söylemler Huntington'ın (2014), Batı merkezli çifte standartlar iddiasına karşılık gelir. Huntington bu durumu şöyle ifade eder:

Batılı-olmayanlar, ayrıca, Batı ilkesi ve Batı eylemi arasındaki çelişkilere dikkat çekmekte tereddüt etmezler. Riyakarlık, çifte standartlar ve yersiz itirazlar evrenselcilik takıntılarının bedelidir. Demokrasi, Müslüman köktendincileri iktidara taşımaması koşuluyla desteklenir; silahsızlanma İran ve Irak için dayatılan, ama İsrail için dayatılmayan bir konudur; serbest ticaret, ekonomik büyümenin iksiriyken tarım için bu söz konusu değildir; insan hakları Çin'le ilgili bir meseleyken Suudi Arabistan'la pek ilgisi yoktur; petrol sahibi Kuveytlilere yönelik saldırılarının önü büyük ölçüde kesilir, ama petrol sahibi olmayan Boşnaklara yönelik saldırılar engellenmez. Çifte standartlar pratikte, evrensel ilke standartlarının kaçınılmaz bedelidir (2014, s.269).

“Saldırısı kınama”

@Betulcugum: İste bu yuzden mizah "@bunsenbeki: danimarkalı karikatürist ruben l. oppenheimer'in gözüyle #CharlieHebdo katliamı.http://t.co/cgjjjG0uKw"

@Boycottisrail: Gereğesi ne olursa olsun her katliam İslamdışıdır! İslam adına katliam müşrikliktir İslam, nefret değil, sevgi dinidir #İslamŞefkatDinidir

Saldırısı doğrudan kınayan söylemler %3 gibi oldukça düşük bir oranda temsil olanağı bulmuştur. Saldırısı kınarken bir taraftan yine İslami kaynaklara referans veren söylemler dikkat çekmektedir. Ayrıca kullanıcılar diğerlerinden farklı olarak bu saldırısı katliam olarak nitelendirmiştir. Bu kategorideki oranların çok düşük olması tepkilerin daha çok savunma mekanizmasına dönüşerek İslam dininin terörle bağlantısını zayıflatacak söylemlere yönelindiğini ortaya koyması açısından dikkat çekmektedir.

“Saldırısı olumlama”

@gn_ayten: #İslamDiniKardeşlikDinidir Haince saldırılar ve Terör İslam'ın ruhuna terstir ama hainlerin ve kahpelerin ruhuna değil...

@ezgispeaking: "Kafirilere ve münafıklara karşı cihad et,(...)sert davran.Onların varacağı yer cehennemdir" Tahrîm Suresi,9.Ayet #İslamDiniKardeslikDinidir

@TrigerOsman: Fransa Cezayir'de Kafa Kesmeden Önce, Tekbir Getirmedi. O Zaman Susalım, Ölümleri ve Sömürülmeleri Haktır. http://t.co/yWxbevr2YM

Saldırısı olumlayan söylemlerin %6 oranında olması ve kınayan söylemlere göre yüzde yüz daha yüksek olması araştırma bağlamında radikalizmin yükseldiğini göstermektedir. Tıpkı övgü kategorisinde olduğu gibi burada da ayetler üzerinden saldırısı olumlayan söylemlerin yer alması dikkat çekicidir. Burada yer alan söylemler açısından Charlie Hebdo'nun toplumsal düzene bir tehdit oluşturduğu ve bu nedenle de kâfir ve münafık olarak görüldüğü ve giderek radikalleşen bir İslami söylemin nesnesi haline dönüştürüldüğü görülmektedir. Hardt ve Negri'ye göre İslami radikalizm, oryantalist bir tutumla hoşgörü yoksunu dinsel bağnazlığa indirgenirken aslında modernliğe karşı kararlı bir hareket olarak konumlandırılır. Yukarıda yer alan söylemlerin modernizm karşıtı bir tutum yerine şiddeti ve terörü olumlayan bir refleksle öne çıkması Hardt ve Negri'nin yorumundan farklı bir perspektifin varolabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

“Bilgilendirme”

@zaman_fransa: ZAMAN FRANSA. Manşet: Dehşet Başyazı: Vahşete karşı birlikte karşı koyulmalı #MüslümanTeröristTeröristMüslümanOlamaz <http://t.co/ZJYxDZd5NF>

@ZamanDunya: Fransa Cumhurbaşkanı Hollande: Özgürlük, barbarlıktan daha güçlüdür zaman.com.tr/dunya_hollande... <http://t.co/VhilkPLR4i>

@TrendNe_: Terörist Saldırı haberi Fransa da 1 numaradan Aranıyor. Şu anda 2. Haber ile Arasında 25 kat fark var. Türkiye den ise 100 kat fazla Aranıyo

“Bilgilendirme” kategorisi %6’lık bir orana sahiptir. Bu kategori altında saldırıya ilişkin paylaşılan enformatif tweetler yer almıştır. Tweetlerin söylemlerine baktığımızda Fransa’nın İslamiyete karşı negatif bir söylem içine girmedğini gösteren iletiler paylaşıldığı dikkat çekmektedir. “Vahşete karşı birlikte karşı koyma”, “Özgürlük, barbarlıktan daha güçlüdür” ifadeleri bu söylemi güçlendiren ifadelerdir.

“Komplo teorileri”

@Mihriban_merent: Bir saldırının faillerini arıyorsanız Kimin işine yaradığına bakın ..! #CharlieHebdo #İslamofobiyeKarşıBirlikOL <http://t.co/HiMjtxnBHY>

@Mihriban_merent: Bu kadar PROFESYONELCE Ve Cesurca yapılan bir saldırıdan Avrupada haberi olmayan İSTİHBARAT birimi yoktur..! #İslamofobiyeKarşıBirlikOL

@ErdalBayansal: @yigitbulutt : Hedef Bu Coğrafya Ve Bu Coğrafyanın Halkları, UYANIN YALVARIRIM UYANIN..! #İslamŞefkatDinidir <http://t.co/k3UH-qEKRVf>

@kbbmustafaak: Fransa'daki saldırıyı İslama mal etmek isteyenler, büyük bir küresel oyun içinde olanlardır. Bu oyunu Müslmanlar bozmalı.

“Komplo teorileri” kategorisinde %6 oranında bir içerik olduğu saptanmıştır. Bu kategori altındaki söylemler bu saldırının daha büyük bir oyunun parçası olduğunu ima etmektedir. Batının kendisinden dolayımlanan tek odaklı bir dünya hegemonyası yaratmaya karar vermesi ile artan kaygıların burada üretilen söylemlerde de açığa çıkması dikkat çekicidir. “Küresel oyun”, “Hedef bu coğrafya”, “saldırıdan haberi olmayan istihbarat birimi yoktur” gibi söylemler; İslam toplumlarının önceki deneyimleri (Irak işgali, Filistin meselesi vb.) ışığında ortaya çıkan ve Batının kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirdiği politikalarla beslenmektedir.

Huntington bunun Batı için evrenselcilik anlamına geldiğini, diğer medeniyetler için emperyalizm anlamına geldiğini belirtir: “Batı, üstün konumunu ayakta tutmaya ve kendi çıkarını dünya cemaatinin çıkarları diye tanımlayarak savunmaya çalışıyor ve bu çabasını sürdürecektir. Bu terim (“dünya cemaati”), ABD ve diğer Batılı güçlerin çıkarlarını yansıtan eylemlere küresel meşruluk kazandırmak amacıyla yumuşatılmış kolektif bir topluluk adını aldı (ve “Özgür Dünya” teriminin yerine geçti). Söz gelimi, Batı, Batılı-olmayan toplumların ekonomilerini, kendisinin hâkimi olduğu küresel bir ekonomik sistemle bütünleştirmeye çalışıyor” (2014, s.268). Dolayısıyla bu başlık altındaki söylemlerde Batının küresel politikalarına karşı İslami radikalizminin öne çıktığı görülmektedir.

“İç politikaya tepki”

@selamiince :Gerçek İslamın ne olduğunu isterseniz bir de Ermenilere, Alevilere falan da soralım. #CharlieHebdo

@zonguldak: Şaşırдық mı ? dün Sivas -Çorum -Maraş -Malatya -Gezi -Gazi bugün de -Fransa -Charlie Hebdo

@MBekaroglu: Fransa Cumhurbaşkanı: Saldırıda cevabımızı adalet önünde vereceğiz. Bingöl saldırısında Türkiye Başbakanı: Saldırganlara cezaları verildi

@caytiryakisi: Can Dündar: "Kimse G.Kurul'dan umutlanmasın. Orada da bu kez, 'Hepimiz Rezayız' diye bağıracaklar." #MüslümanTeröristTeröristMüslümanOlamaz

@KMY_dersane_kmy: HİZMET YOLU BEKLENTİSİZLER YOLU M.F.Gülen #MüslümanTeröristTeröristMüslümanOlamaz <http://t.co/GVDbUCKvLU>

@yurekk: Valinin TATİL tweeti fransa'daki olayı seri şekilde solladı geçti sivas-taki adamı bile sevindirdi bu tatil. :D lkjlxhfl

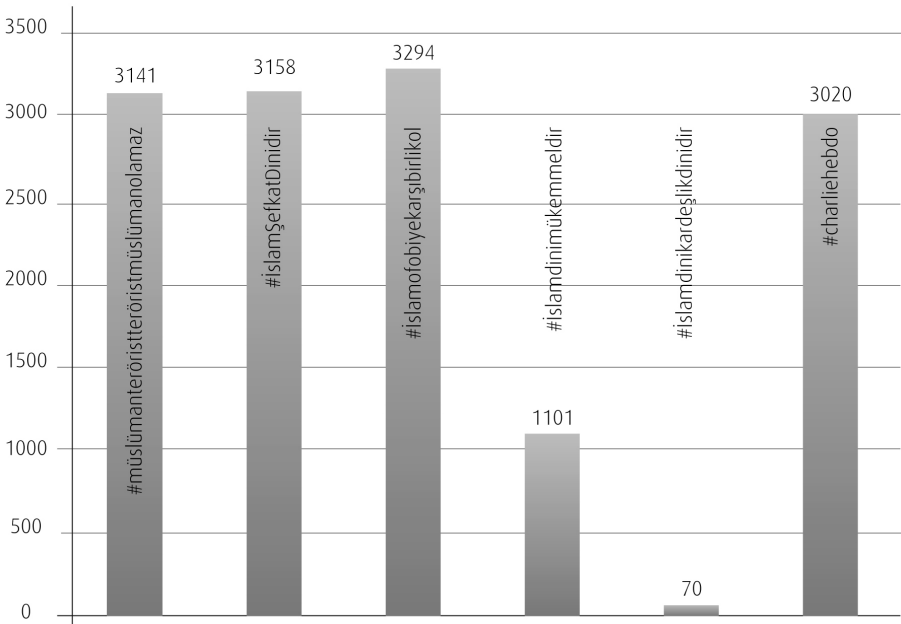
İç Politikaya karşı söylemlerin %11 oranında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu başlık altındaki söylemlerin bir bölümünün İslami radikalizmin Türkiye’de ve uluslararası arenadaki yükselişine tepki içerdiği görülmektedir. Ayrımcılığa maruz kalan Ermeni, Alevi kökenli Türk yurttaşların yaşadıkları üzerinden ön plana çıkan söylemlerde sekülerizm – antisekülerizm çatışması da dile getirilmiştir. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de iç politikada sekülerizm ve anti-sekülerizm, ortaya çıkan yeni gelişmelerle yeniden tartışılmaya başlanmış; kamusal alanda din meselesi ve özgürlükler boyutunda da ele alınan yeni durumlar (cami sayısındaki hızlı artış, imam hatip mezunlarının çıkarına yönelik yeni düzenlemeler, İslami yayınlar ile söylemlerdeki

artış, vb.) iç siyasette din merkezli kutuplaşmanın kökenini oluşturmuştur (Zürcher 2011, s.417).

Diğer söylemler ise hâlâ etkisini gösteren Cemaat-Ak Parti çatışmasını devam ettirmektedir. “Hizmet Hareketi”, “Rıza Sarraf” söylemleri bu tartışmaların iç politika gündeminde hala geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. İstanbul’da kar tatili ile ilgili tweet ise Charlie Hebdo saldırısının Türkiye içindeki gündemde önemli bir yer edinmediğini dile getirerek eleştiren bir söylem ortaya çıkartmıştır.

Hashtag analizi

Çalışmada analiz edilen hashtagler: #müslümanteröristterörist müslümanolamaz, #İslamŞefkatDinidir, #İslamofobiyekarşibirlikol, #İslamdinimükemmeldir, #İslamdinikardeş likdinidir ve #charliehebdo olarak belirlenmiştir. #charliehebdo hariç bu hashtaglerin İslam’ı olumlayan ve öven söylemleri ön plana çıkarttığı görülmektedir. Hashtaglerin dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir. En az tweet paylaşımı #İslamdinimükemmeldir ve #İslamdinikardeşlikdinidir etiketleri altında yapılmıştır.

Tablo 3: 7 Ocak 2015 Günü Elde Edilen Hashtaglerin Analizi

Sonuç ve değerlendirme

Çokluk, bir taraftan imparatorluk yapısının temel yapı taşıyken diğer yandan onun çöküşü için de devrimci potansiyeli bünyesinde taşır. Bu noktada, Hardt ve Negri, çokluğun işlevsel özellikleri doğrultusunda yeni bir proleter bilinç ve sınıf çatışması üzerine ortaya çıkabilecek sınıf tabanlı yeni toplumsal hareketlerin inşasına önem atfederken, diğer yandan, çokluğun İslami radikalizmin kökenlerinde de bulunduğu ve bu radikal hareketlerin anti-küresel ve anti-modernist bileşenler etrafında biçimlendiğine dair görüşleriyle incelenmeye değerdir.

Şunu belirtmek gerekir ki, Hardt ve Negri'nin İslami radikalizm üzerine vardıkları görüş birliği İslam kökenli terörizmle değerlendirilmez; bu değerlendirmenin kendisinin son derecede Batı merkezli, oryantalist bir bakış açısı sunduğu inkâr edilemez. Ne var ki Hardt ve Negri, İslami radikalizmin ne olduğu noktasında net bir değerlendirme ortaya koymaz; somut olguların varlığı noktasında, sadece ve sadece İran Devrimi'nin önemine atıfta bulunurlar ve bu devrimin tam da modernizm eleştirisinde ikame ettiğine dikkat çekerler.

Uluslararası terörizm bağlamında ortaya çıkan bir değerlendirme için İslami radikalizm söylemlerinin etkisi göz ardı edilemez. Terörizmin “meşruiyetini” sağladığı düşünülen dini söylemler ve liderler, öte taraftan Batı için müdahalenin kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu temeller üzerinden bakıldığında, eğer İslami Radikalizm çokluk inşasını bünyesinde taşıyorsa, bu türden bir çokluk imparatorluğu yıkmak için bir potansiyel oluşturmak yerine onu her defasında yeniden üreten bir araç olarak işlev görür.

Bu bağlamda İmparatorluk kavramını sorunsallaştıran bu çalışmada elde edilen verilere göre, Charlie Hebdo saldırısı sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan ilk tepkiler, çoğunlukla İslam dinine övgü ve Batı karşıtlığının üretildiği söylemler üzerine inşa edilmiştir. Bu veriler Türkiye gündemi üzerinden okunduğunda Twitter’da üretilen kullanıcı söylemlerinin, iktidar partisinin benimsediği İslami muhafazakâr ideolojiyi yeniden ürettiği öne sürülebilir. Çalışmada % 11 oranında belirlenen “iç politikaya tepki” kategorisindeki söylemler sekülerizm-antisekülerizm merkezli kutuplaşma, farklı din, etnik köken ve mezhep gibi meseleler üzerinden gündeme gelen ayrışma meselelerine karşı geliştirilen tepkileri içerir ki Hardt ve Negri'nin çokluk kavramı bu kategori altında daha net okunmaktadır. Bu tepkilerin tarihsel kökenleri mevcut olup –bu kategorinin tweetlerinde de görüleceği üzere- Türkiye'nin

yakın geçmişine ait toplumsal-siyasal olayların (Sivas Katliamı, Maraş Katliamı, vb.) söylemsel olarak yeniden temsil edildiği görülmektedir.

Oluşturulan kategoriler arasında “saldırılı olumlama” kategorisi % 6 oranına sahiptir. Bu terörist saldırının olumlanmasının radikal bazı söylemlerle kurulduğu ve çeşitli ayetler ile dini metinlerin bu yönde kullanılmasıyla oluşturulduğu görülmektedir. Buna karşılık, saldırılı kınama % 3'lük bir oran ile olumlanmanın altında kalmıştır. Bu noktada söylemlerde yine İslam dinine referans verilmiştir ve tweetler terörizm ve İslam sözde birlikteliğini yıkmaya çalışan bir savunma mekanizması gibi çalışmıştır. “Komplo teorileri” kategorisinde % 6'lık bir veriye ulaşılmıştır. Bu kategori altında oluşan temel argümanlar küresel oyun gibi söylemler üzerine inşa edilmiş; devlet destekli bir uluslararası terör fikri gündeme gelmiş ve Ortadoğu'ya yönelik küresel tehditlere dikkat çekilmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin başını çektiği işgal politikalarının uluslararası kamuoyunu etkilediği düşünülebilir. Bu etkinin gelişmiş ülkelerin çıkar ilişkileri ve buna dönük politikaları dolayısıyla oluşan güvensizlik ikliminin de kökenlerinde olduğu şeklinde yorumlanabilir. % 4'lük bir orana sahip olan “İslama yergi” kategorisinde ise El Kade ve son olarak İŞİD gibi İslami söylemleri kullanan terör örgütlerine karşı oluşan tepkinin, dine karşı tepkiyi oluşturduğu sonucuna ulaşılmasına sebep olabilir. “Bilgilendirme” kategorisinde ise % 6'lık bir oran ortaya çıkmıştır. Bu kategori çerçevesinde ele alınan tweetler, Fransa'dan gelen açıklamalar ve Fransa merkezli gazetelerden çıkan haberleri içermektedir.

Terörizm gibi toplumlara korku ve endişe salan bir eylemler ağının, dinler ve ideolojiler çatışması olarak yankı bulması ve tepkilerin bu merkezden oluşması akla yeni bir imparatorluk çağına girildiği yönündeki kuşkuları getirmektedir. Bu yeni durumda, birbirleriyle aynı toprakları paylaşan vatandaşlar arasında (özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu Avrupa'da) din merkezli çatışmaların radikalleşmesi endişesi Charlie Hebdo saldırısında olduğu gibi yeniden gündeme gelmiştir. Böyle bir ortamda, çoğunlukla terör eylemleri ile bütünleşen İslami radikalizmin Hardt ve Negri'nin ele aldığı gibi çokluk ekseninde ele alınması, araştırma verilerinin de ortaya koyduğu üzere oldukça zordur. Bunun yerine imparatorluğun (özellikle biyo-iktidar ve hegemonya bağlamında) yeniden üretimi noktasında bir araç olarak gösterdiği varlık, ileride yapılacak olan araştırmalar açısından oldukça verimli bir alan olacaktır.

Kaynaklar

- BACCHI, U. (2012) France: Charlie Hebdo website hacked over Prophet Mohammed cartoons. *International Business Times*. 19 September. <http://www.ibtimes.com/>
- BAL, İ. (2006) Terör nedir? Neden terörist olunur?. BAL, İ. (der.) içinde. *Terörizm: terör, terörizm ve küresel terörle mücadelede ulusal ve bölgesel deneyimler*. Ankara: USAK, s.7-23.
- BBC NEWS WORLD (2013) *Iraq study estimates war-related deaths at 461,000*. [Çevrimiçi]. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24547256>. [Erişim Tarihi: 21/04/2015].
- BBC NEWS EUROPE (2015) *Charlie Hebdo: gun attack on french magazine kills 12*. [Çevrimiçi]. <http://www.bbc.com/news/world-europe-30710883>. [Erişim Tarihi: 27/01/2015].
- COOPER, J. R. (2011) Crowds and Spinoza's concept of the political. *Mediations*, 25(2), s.37-59.
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2001) *Conclusions and plan of action of the extraordinary european council meeting on 21 September 2001*. [Çevrimiçi]. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/140.en.pdf [Erişim Tarihi: 27/01/2015].
- ÇAKIR, R. (2003) El Kaide hakkında yanlış bildiğimiz on şey. *Vatan*. 22 Kasım. <http://www.gazetevatan.com>.
- DOĞANAY, Ü. (2007) AKP'nin demokrasi söylemi ve muhafazakarlık: muhafazakar demokrasi ve eleştirel bir bakış. *SBF Dergisi*, 62 (1), s.65-88.
- ERGİL, D. (1992) Uluslararası terörizm. *SBF Dergisi*, 47 (3), s.139-143.
- FUKUYAMA, F. (1992) *The end of history and the last man*. New York: Macmillan.
- GIDDENS, A. (1998) *The third way: the renewal of social democracy*. London: Wiley-Blackwell.
- HALATÇI, Ü. (2006) 11 Eylül terörist saldırıları ve Afganistan operasyonunun değerlendirilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 107, s.80-98.
- HARDT, M. ve NEGRİ. A. (2003) *İmparatorluk*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARDT, M. and NEGRİ. A. (2004) *Multitude war and democracy in the age of empire*. New York: The Penguin Press
- HERRING, SUSAN C. (2008) *The handbook of discourse analysis*. SCHIFFRIN, D., TANNEN, D., & HAMILTON, H. E. (der.) içinde. *Computer-Mediated Discourse*. John Wiley & Sons.

- HOBBSAWM, E. (2008) *Küreselleşme, demokrasi ve terörizm*. Çev. Osman Akınbay. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- HUNTINGTON, S. P. (2014) *Medeniyetler çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması*. Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- INSTITUTE FOR INTERNATIONAL LAW AND JUSTICE (2001) *Afghanistan Security Council Resolution 1368, 12 September 2001*. [Çevrimiçi]. <http://iilj.org/courses/documents/AfghanistanSCResolutions.pdf> [Erişim Tarihi: 27/01/2015].
- KARAŞAHAN, M. (2003) *Terörün efendileri*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- KONGAR, E. (2011) *Küresel terör ve Türkiye küreselleşme, Huntington, 11 Eylül*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MICHTA, A. A. (2006) Transatlantic troubles. *The National Interest*, 86, s.62-66.
- NBC NEWS. (2015) *Turkey probes Cumhuriyet newspaper over Charlie Hebdo excerpts*. [Çevrimiçi]. <http://www.nbcnews.com/storyline/paris-magazine-attack/turkey-probes-cumhuriyet-newspaper-over-charlie-hebdo-excerpts-n286746>. [Erişim Tarihi: 27/01/2015].
- OVALI, Ş. (2006) AB'nin terörizmle mücadele politikasındaki dönüşüm: 11 Eylül ve Madrid saldırılarının etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5 (3), s.77-102.
- PENKETH, A. and WEAVER, M. (2015) Charlie Hebdo: first cover since terror attack depicts Prophet Muhammad. *The Guardian*. 13 January. <http://www.theguardian.com/uk>.
- SÖNMEZ, M. (2003) "İslami terör" mü? *NTVMSNBC*. 1 Aralık. <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/3053415/>
- T24 (2015) *Charlie Hebdo katliamı failleri Kouachi Kardeşler öldürüldü*. [Çevrimiçi]. <http://t24.com.tr/haber/afp-polis-parisin-kuzeydogusunda-bir-kisiyi-rehin-alarak-kacan-katliam-zanlilarinin-pesinde,283166>. [Erişim Tarihi: 27/01/2015].
- TÜRE, F. (2005) Muhafazakarlık, yeni sağ ve AKP. *Eğitim Bilim Toplum*, 3 (12), s.40-57.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2001) *United Nations Security Council Resolution 1373*. [Çevrimiçi]. [http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20\(2001\).pdf](http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20(2001).pdf) [Erişim Tarihi: 27/01/2015].
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (201?) *Foreign terrorist organizations*. [Çevrimiçi]. <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> [Erişim Tarihi: 22/01/2015].

WHITE HOUSE (2015) *Remarks by the President in Closing of the Summit on Countering Violent Extremism*. [Çevrimiçi]. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/02/18/remarks-president-closing-summit-countering-violent-extremism> [Erişim Tarihi: 20/02/2015].

WILLIG, C. (2008) Foucauldian discourse analysis. *Introducing Qualitative Research in Psychology*, 2, s.112-131.

ZÜRCHER, E. J. (2011) *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.

8284 Vakası: *Ekşi Sözlük*'te Cinsiyetçi Kamusalığın Yeniden Üretilmesi

Gülten Aslantürk ve Hasan Turgut

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi

gulden.arslanturk@omu.edu.tr

hasan.turgut@omu.edu.tr

Öz

Ataerkil söylemin meşruiyet noktalarından birini oluşturan kamusal-özel alan ayrımı feminist söylem açısından her zaman sorunlu olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında kadın istihdamındaki artış, kadına kamusal alanda görünürlük kazandırmasına rağmen kamusalığın erkek egemen niteliği varlığını sürdürmüştür. Özel alan önemsiz mahrem ilişkilerin alanı olarak görülürken kamusal alan, ortak iynin üretildiği alan olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte kadının kamusal alandaki mevcudiyeti yok sayılmış ve ortak iyi olarak tasavvur edilen *fallogosentrik* (erkek-söz merkezli) bir dil üzerinden tesis edilmiştir. Bu dil, iki ana eksende şekillenmiştir. Bunlar kadının, erkeğin mülkiyeti olarak tanımlanması ve kadın doğasına atfedilen kusurlu varoluştur. Bu iki ana eksenin dilde görünür hale geldiği pratik, kadın bedenini merkeze alan mülkiyetçi ve cinsiyetçi söylemdir. Bu çalışmada 8 Mart 2013 (Dünya Kadınlar Günü) tarihinde yeni medyada kamusalık niteliği taşıyan *Ekşi Sözlük*'e 8284 kadın yazarın alınması sonrasında sözlükte açılan 403 başlık ele alınarak cinsiyetçi kamusalığın ekşi sözlük içerisinde yeniden üretimi post-yapısalcı bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil, *Ekşi Sözlük*, *fallogosentrizm*, kamusalılık, post-yapısalcılık

• • • • •

Makale geliş tarihi: 29.01.2015 · Makale kabul tarihi: 24.03.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 45-76

The 8284 Case: The Re-Production of Sexist Public Sphere in *Ekşi Sözlük*

Gülten Arslantürk and Hasan Turgut

Ondokuz Mayıs University Faculty of Communication

gulden.arslanturk@omu.edu.tr

hasan.turgut@omu.edu.tr

Abstract

The difference between the public sphere and private sphere, which constitutes one of the legacy points of the patriarchal discourse, has always been an issue for feminist discourse. Although the increase in women's employment after World War II has imparted the visibility of woman in the public sphere, yet, this did not change the male-oriented character of the publicity. While the private sphere has been approved as the sphere of unimportant intimate relations, the public sphere has been accepted as a sphere where common good is produced. Additionally, the presence of women in the public sphere has been ignored and a *phallogocentric* language has been established that is envisioned as the common good. This language is formed in two main axes: Woman is defined as the possession of man and the defective existences referred to woman's nature. These two main axes appear practical in the language as possessive and sexist discourse centered on woman's bodies. This study aims to examine the reproduction of the sexist publicity after the participation of 8284 women authors at 8 March 2013 (International Women's Day) in *Ekşi Sözlük* which is a website that can be accepted as having a potential of publicity in the new media. The 403 headlines which are related with this case are discussed with a post-structuralist view.

Key Words: Language, *Ekşi Sözlük*, *Phallogocentrism*, Publicity, Post-structuralism

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 45-76

Modern topluma geçişle birlikte ortaya çıkan kamusal-özel alan ayrımı ile bireysel özgürlüklerden bahsedilmeye başlanmıştır. Bu özgürlüklerin başında mahremiyet hakkı gelmektedir. Mahremiyet hakkını kabaca kişinin hem kendi üzerindeki hem de diğer kişilerle olan ilişkilerindeki seçici kontrolü olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda bir hak olarak mahremiyetin, kamusalın tahakkümüne karşı bireye nefes alma alanı bıraktığı söylenebilir. Modernitenin hâkim erkek egemen kavranışı bağlamında düşünüldüğünde, her ne kadar söz konusu bireysel özgürlüklerin ve mahremiyet hakkının evrenselliği vurgulansa da bu hak ve özgürlüklerden kadının eşit derecede yararlanmadığından ve hatta kadının bu hak ve özgürlüklerin öznesi olmak için yürüttüğü mücadelenin günümüzde dahi nihayete erdirilemediğinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda söz konusu mahremiyet hakları, bireyi bir yönüyle kamusalın tahakkümünden korurken diğer yönüyle kamusal-özel alan ayrımını derinleştirerek kadının erkek karşısında eşitsiz konumunu yeniden üretmektedir. Nitekim feminist teorilerin en önemli sloganlarından “özel olan politiktir”in hedefinin özel alan olmasını da bu bağlamda yorumlamak mümkündür.

• • • • •

1 Bu çalışma 6-8 Kasım 2013 tarihlerinde Atatürk Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiş olan Medya ve Mahremiyetin Sınırları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş halidir.

“Mahremiyet; tek başına olmak veya yalnız kalmaktan, yakınlık duyduğu kimselerle bir grup içinde yaşamaya ve kamusal yaşama katılmaya kadar uzanan çeşitli görünümler alabilir” (Yüksel 2003, s.79). Mahremiyet kavramının çerçevesini kamusal yaşama katılım boyutuna kadar genişletilmiş şekilde düşünmek, kamusal ve mahrem olan arasında varsayılan dikotominin aşılmasına katkı sağlayabilir olmakla birlikte mahremiyet kavramına ilişkin bu tanımlama, özü itibarıyla erkek egemen kamusalılığı ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Mahremiyet kavramına ilişkin bu muğlaklık, kadının hâkim “*fallogosentrik* imleme ekonomisi” içerisindeki konumunu ve nasıl alımlandığını kilit unsur haline getirir. Zira söz konusu muğlak zemin, kadına ait olanın bulanıklaşmasının ve görünmez kılınmasının yanı sıra kadına, onun bedenine, cinselliğine yönelik her türden şiddetin sürekliliğini de, eril olanın hakkı (mülkü, eğlencesi... vs.) olarak temin eder. Bu bağlamda hâkim “*fallogosentrik* imleme ekonomisi” içerisinde kadının nasıl ele alındığı kilit unsuru oluşturmaktadır.

Kadının özgürleşmesini hedefleyen birinci dalga feminizm, bu özgürlüğün sınırlarını vülger bir kadın-erkek eşitliği çerçevesinde çizmiş ve bu bağlamda mücadelesini daha ziyade siyasal ve kamusal zeminlerde eşit oy hakkı elde etmek gibi eşitlikçilik temelli olarak yürütmüştür. Eril değerlerle özdeşleştirilmiş rasyonel aklın sorgulanmadığı bu ilk dalga feminizmin eşitlikçi zihniyeti, ikinci dalga feminist akım tarafından sorgulanmıştır. İkinci dalga feminizmin en önemli isimlerinden olan Simone de Beauvoir ünlü “kadın doğulmaz kadın olunur” sözü ile kadınlık “durumunun” tarihselliğine, toplumsallığına ve kültürelliğine vurgu yapar. Beauvoir’e göre söz konusu durum bu bileşenlerin ortaya çıkardığı erkek egemen uygarlığın ürettiği hiyerarşinin “kadın”ı erkeğe göre ikinci konumda tutmasından kaynaklanmaktadır. “O, kendine göre değil, erkeğe göre belirlenip ayrılmaktadır; özsel (temel) varlığın karşısındaki özsel olmayan varlıktır. Erkek Özne’dir, Mutlak Varlıktır: kadınsa Öteki Cins’tir.” (Beauvoir 1993, s.17). Beauvoir, erkeğin homo faber olarak doğayı sürekli tüketme ve dönüştürme yönünde çalıştığını, fakat tarımsal üretim sistemine geçişle birlikte çocuğun üretim için önemli hale gelmesi neticesinde kadını farklı şekilde tahayyül ettiğini savunur. Beauvoir’e göre kadının doğurganlığı ve doğa arasında kurulan ilişki erkeğin kadından korkmasına yol açmıştır, fakat erkek açısından bu korkunun hüküm sürdüğü dönemlerde bile erkek homo faber olarak doğayı dönüştürmekten ve bir bakıma gücünden vazgeçmemiştir. Beauvoir’e göre anaerkil toplumsal yapıda erkek kadından korkarken dahi kadın erkeğin Mutlak Ötekisi olmamıştır. Erkeğin Mutlak Ötekisi daima bir erkektir. Kadın erkeğin ötekisi olmasının yanı sıra ilk toplumlarda asla Mutlak Ötekisi değildir. Kadın toplumun üstündedir (Beauvoir 1993, s.71-81). Eril

değerlerle özdeşleştirilen pratik aklın doğa karşısında hâkimiyetini kurmaya başlaması, bu bağlamda erkeğin kadına duyduğu korku ve zayıflığın ortadan kalkmasını sağlamıştır. Zira anaerik toplumda kadın gücünü erkeğin korku ve zayıflığından almıştır (Direk 2009, s.19).

Beauvoir, Sartre'ın varoluşçu felsefesinden etkilenmiştir. Sartre, *Varlık ve Hiçlik*'te insanın özgürlüğe mahkûm olduğunu ileri sürer. Sartre'a göre özgürlük varlığın dokusudur, "insan özgürlüğünü edimleri aracılığıyla öğrenen bir varolan" olarak özgürlüğe zorunludur (Sartre 2013, s.557-558). Sartre, insanın özgürlüğe mahkûm oluşunun sorumluluğundan kaçmaya çalışsa da özgürlüğünden kaçamayacağını, "özgür olmaya son verme özgürlüğüne" sahip olmadığını belirtir (Sartre 2013, s.558). Sartre özgürlük ve varlık arasında kurduğu bu zorunluluktan hareketle eylemlerinin sorumluluğunu alan varoluşçu bir öznellik tasarlar. Ona göre bu varoluşçu öznellik sayesinde kişi sadece kendisini yaratmaz, olmak istediği kişiyi yaratırken diğerlerinin nasıl olması gerektiğini de tasarlar (Sartre 2013, s.41). Sartre'ın özgürlük ve varlık özdeşliğine yaptığı vurgudan etkilenen Beauvoir, ataerik toplumsal yapı içerisinde kadından nesne olmasının istendiğini ve tam da bu nedenle kadının şeyler dünyasının determinizmine hapsedildiğini belirtir. Ona göre, mevcut ataerik toplumsal yapıda kadının insan olarak özgürlüğü ile kadın olarak varlığı arasında bir çelişki vardır. Bu çelişkinin temelinde de kadına ait olanın erkek tarafından tanımlanması yer alır: "...erkekler 'kadınlar' derler, kadınlar da bu lafı alır kendileri için kullanır; ama kendilerini sahici birer Özne olarak ortaya koyamazlar" (Beauvoir 1993, s.20). Ataerik toplumun normatif kadın tanımlamasına uyan kadın, özgürlüğünden; özgürlüğünü merkeze alan kadın ise kadınlık durumundan (varlığından) vazgeçmek zorundadır. Beauvoir açısından söz konusu çelişkinin ortadan kaldırılması kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının merkezinde yer almaktadır (Direk 2009, s.31).

Beauvoir varoluşçu bir perspektiften kadının varlığını ve özgürlüğünü eşitlikçi bir strateji ile ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Fakat son tahlilde kadınlık durumundan bahsediyor olması nedeniyle Beauvoir bir kadın özü tasavvur ettiği için eleştirilmiştir. Özellikle Lacancı yapısalcılıktan ve post-yapısalcılıktan etkilenen post-feminist düşünürler, Beauvoir'in kadının varlığına ait özcü tanımlamalarda bulunmasının, onun görüşlerinin nihai olarak "maşist² imleme ekonomisi" içerisinde kaldığına delalet ettiğini savunurlar.

• • • • •

2 Maşizm: Maskülen ve faşizm kelimelerinin birleşiminden türetilen maçoçluk kavramını da içeren, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğine işaret eden kavram. Bakınız: J. Butler, *Cinsiyet Belası*, s. 58.

Bu çerçevede Cixous, Kristeva ve Irigaray gibi post-feminist düşünürler, çalışmalarında dil, söylem, Lacancı psikanalizin imgesel-simgesel ayrımı, *fallogosentrizm* gibi kavramlar kullanarak cinsiyet, toplumsal cinsiyet, kadınlık-erkeklik, heteroseksüellik gibi normatif değerlerin inşa edilmişliğini merkeze almışlardır.

Postyapısalcılık ve Post-feminizm

Aydınlanma düşüncesi modernitenin felsefi temellerinin oluşmasında kurucu bir rol üstlenirken temel öğretilerini, aklın üstünlüğüne, evrensel değerlerin yüceltilmesine ve tüm bu yüceltilen unsurların erillikle bütünleştirilmesine dayandırmaktadır. Klasik Batı ussallığının mantığı çerçevesinde çelişmezlik ilkesi -A, A'dır; A, B değildir- kodları aracılığıyla belirsizlik en aza indirgenerek, doğa/ us, özne/ nesne, kadın/ erkek gibi ikili karşıtlıklar ekseninde şekillenen pozitivist ayrımlarda karşıtlıklardan biri diğerinin "olumsuzu" olarak formüle edilmiş ve tüm kavramsallaştırmalar kutuplaştırıcı ve dışlayıcı katı çerçevelerle tektipleştirilmiştir. Bu ikiliklerin denkleğin bir tarafını daha değersiz hale getiren ve diğer tarafı hiyerarşik olarak üstün kılan felsefi ilişkileneşmesi, karşıtlıklar arasında birini diğerinin karşısında "ikincil" olarak konumlanmasına imkân sağlayan iktidar ilişkilerine zemin hazırlamıştır (Köse 2013, s.46). Postmodernizm ile Kartezyen aklın ürettiği "büyük anlatı"lara duyulan inancın sarsılması, bilginin mutlaklığına ve evrenselliğine dair şüphelerin doğmasına neden olmuş ve böylece Kartezyen aklın mutlak doğruya işaret etmesinin yerini, seçimcilik, düşünümSELLİK, rastlantısallık ve parçalılık almıştır (Sarup 2010, s.168-187).

Yapısalcı dilbilim anlamın sabitleşmesine neden olanın gösteren ve gösterilen arasındaki denklik olduğunu savunur. Anlam dilde üretilir; dilin kendisi de bir yüzeyini düşüncenin diğer yüzeyini sesin oluşturduğu bir kâğıda benzetilir. Buna göre kâğıdın bir yüzünü kesmek diğer yüzünü de kesmek anlamına gelir. Bu bağlamda gösteren-gösterilen ikilikleri birer "birlik" olarak değerlendirilmektedir (Jameson 2013, s.15). Bu yaklaşım başta Derrida olmak üzere birçok postyapısalcı düşünür tarafından çoklu anlamların üretilebilmesi için gerekli olan yorumlama sürecini sınırlandırması bağlamında eleştirilmektedir. Derrida, Saussure'ün yapısalcı dilbilim çalışmalarında yazının söz karşısında ikinci ve temsil edici bir konumda olduğunu ve bu durumun Platon'dan itibaren Batı düşünce sistemini hegemonyası altına alan metafizik düşünümün ikili karşıtlıklara dayalı iktidar ilişkilerini örtbas ettiğini savunur (Derrida 2011, s.47-48). Derrida için dil içerisinde, tıpkı söz-yazı

ikiliğinde ikincinin biricik varlık nedeninin birinciyi temsil etmek olduğunda görüldüğü gibi, birincil olanın tahakkümünün sürekli olarak yeniden üretiminden bahsetmek mümkündür:

Saussure'ün bütün metafizik geleneği izleyerek görüp de farkında olmadığı... şey... yazı[nın] zorunlu ama geçici olarak, bir dil sistemine temsil aracı ve tekniği olarak dayatılmasıdır... Sesçil-alfabetik yazı sistemine bağlanan dil sistemi, varlığın anlamını "mevcudiyet" olarak belirleyen logosantrik metafiziğin üre[til]diği sistemdir. Bu "logos-merkezcilik" ... esasa ilişkin nedenlerle, yanını kökeni ve statüsü üstüne her türlü özgür düşünmeyi –bir mitolojiye ve bir doğal yazı mecazına sırtını dayamış- bir *teknoloji* ve bir *teknik'in tarihi* olmayan her türlü yazı bilimini ayrıç içine koymuş, *askıya almış*, bastırmıştır (Derrida 2011, s.66).

Klasik Batı metafiziğinin ürettiği ikili karşıtlıkların yarattığı hiyerarşik konumlanma, kadın-erkek dikotomisinde de kendini görünür kılmaktadır. "Derrida cinsiyet farklılığının diyalektik bir biçimde anlaşıldığı sürece cinsiyet farklılığının silindiğini öne sürmektedir, zira Hegel'in diyalektiğinin zaten çoktan 'doğru' lehine bir karar vermiş olduğunu, *doğrunun* da erilden yana oluşunu gizleyerek kendisini evrensel gibi sunduğunu açıklar" (Chanter 2012, s.108). Bu durumda dilin kuşatılmışlığında özne olmak, aynı zamanda logosentrik ve *fallogosentrik* söylemlerin odağında olmak anlamına gelmektedir.

Postyapısalcı düşünürlerin, dilin özneyi ve öznelere arası iktidar ilişkileri nasıl kurguladığını sorgulaması post-feminizm için de bir çıkış noktası olmuştur. Heidegger'in "insan dilde ikamet eder" sözlerini yeniden gözden geçiren Lacan (2012, s.44) özne olma deneyiminin dil yoluyla gerçekleştiğine işaret ederek öznenin, adeta dilin bağımsız işleyen yapılarına "iliştirildiğine" dikkat çeker (Lacan 2013, s.7). Bu anlayış çerçevesinde dil, hakikati kurgulayan ve yönlendiren bir niteliğe sahip olmaktadır.

Postyapısalcı tartışmalarla modernitenin merkeze aldığı özne fikrinin yerini, öteki üzerinden tanımlanan bir özne kurgusu almıştır. Bu görüş çerçevesinde hiçbir özne, kendisinin hareket noktası değildir (Butler 2008, s.53). Psikanalize postyapısal bir pencereden bakan Lacan'a göre "insan kendini ancak dilde, yani Öteki'nin nezdinde gene öteki tarafından dayatılan bu yabancı ortamda, kendine yabancılaşmış olarak imleyebilir" (Lacan 2013, s.13). Bu yönüyle Lacan, dil ile bilinçdışı arasında bir analogi kurulabileceğinin ve öznenin inşasında bu iki öğenin benzer işleyiş mekanizmalarına sahip olduğuna işaret etmiştir.

Lacan, bu analogiyi kurarken Freud'u yeniden yorumlayarak, psikanalize *bilinçdışı*ni odağa alan bir bilim niteliği kazandırmıştır. Ona göre “bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır” (Lacan 2012, s.46). Bilinçdışı hakkında düşünmeye başlanıldığı anda bilinçdışının “mümkünlüğü” kavramsal düzeyde tartışılmaya açık hale gelmektedir. Bu yönüyle bilinçdışı ile dil arasındaki ilişkiden yola çıkan Lacan'a göre psikanaliz, bütünüyle dilde ve dil aracılığıyla geçen bir nitelik taşımaktadır (Tura 2004, s.97-98).

Post-yapısalcılık Saussure'ün mutlak anlamı üreten gösteren-gösterilen ikiliğine karşı çıkar. Gösterenlerin bir sabitliği olmadığından ve gösterenler birbirleri ile ayrımsal bir ilişki içerisinde “anlam”ı var ettiklerinden, gösterenler zincirinde sürekli bir kayma, akış ve dolaşım vardır (Çoban 2005, s.280). Anlamın sabitliğinin imkânsız olması aynı zamanda *benin* sabitliğinin imkânsızlığını göstermektedir. Lacan, gerçek-imgesel-simgesel arasında ayırım yaparak, gerçeklik algısı ile dil arasındaki sınıra dikkat çekmektedir. Ona göre sembolik düzene geçiş maddesel gerçeklikten kopuşla mümkün olur (Durudoğan 2012, s.54). Lacan'ın “ayna evresi” olarak adlandırdığı bu süreçte bilincin oluşumu imgesel düzenin kurguladığı gerçeklik üzerinden betimlenmektedir. Lacan, kurgulanan gerçekliğin farkındalığını bir bebeğin (6-18 ay arası dönem) kendi benliğinin bilincine varması için kullanılan ayna testi ile somutlaştırmıştır (Lacan 2006, s.75-77). Bu dönemde “çocuk, yaşıtı bir çocukla, annesinin görsel imgesi ya da aynadaki kendi bütünsel imgesiyle imgesel yoldan özdeşleşerek, parçalanmış olarak yaşantıladığı bedeninin bütünlüğünü kazanmaya yönelir” (Tura 2004, s.182). Dilsel düzleme henüz yerleşmediğinden pre-Ödipal dönemi gerçeklik olarak tanımlayan Özne, gösterenin tanımlama ağına yakalandığında sabit özdeşlikler ve fiili varlık arasında bölünür. Öznelliğin bu şekilde yarılması toplumda cinsel bölünme yaratarak kişilere imgesel toplumsal cinsiyetler kazandırır (Wright 2002, s.22).

İnsanın dilsel alana (simgesel alan) girmesi kültüre dâhil olması na tekabül etmektedir. Gerçek evresinde “gereksinimlere” karşılık gelen nesnelere ayna evresiyle birlikte bebeğin anneye olan ayrışmasını takiben yerini “istemlere” karşılık gelen simgelere bırakır (Öçal 2011, s.26). Dil edini mi ile kültürel bir düzleme uzanan özne Babanın Yasası'na tabi olmaya başlar (Lacan 2006, s.78). Bu süreçte istemler, “öteki”nin onayına ihtiyaç duyarlar ki zaten Lacan'a göre de dil bu eksiklik üzerine kurulmuştur (Çoban 2005, s.282). Ancak öteki de tam değildir, “eksik”tir. Zizek'in belirttiği gibi özne “bölünmüş, üzerine çarpı atılmış olduğu, anlamlandırma zincirindeki bir ek siğe özdeştir” (aktaran Çoban 2005, s.282). Lacan'a göre imgesel düzlemde

kadın da olsa erkek de olsa insan eksiktir, kastredir ve kendi eksikliğini simgesel düzlemde fallus imleyeni ile tamamlamak ister.

Lacan'ın ayna evresinden yola çıkarak benlik ile dil arasında kurduğu bağlantı, Kristeva gibi post-feminizme ışık tutan düşünürler tarafından hem eleştirilmiş hem de onlara hareket noktası olmuştur. Kristeva, kadın mücadelesinin günümüzde eşitlik ve benzerlik talepleri üzerine geliştirilen politiklardan uzaklaştığını, bunun yerine iktidarla, dille, anlamla kadınlar ile erkekler arasındaki farkın özgüllüğüne odaklanıldığını dile getirmektedir (Kristeva 2007, s.231-232). O da Lacan gibi psikanalizden yola çıkarak "kadınlık durumunu" incelemeye çalışmıştır ancak feminizmin bu durumu "kadın" başlığı altında tektipleştirdiğini gerekçe göstererek eleştirmiştir. Kristeva *les Cahiers* isimli dergide yayınlanan *Unes Femmes* başlıklı konuşmasında şöyle der:

Kadınların oluşturduğu bir topluluktan bahsedebiliriz ama esas olan bu topluluğun kitle şeklinde mütalaa edilmemesi. Bu topluluk tek tek özgün kadınlardan oluşmalı. Ve bu dönemde feminizmi tehdit eden en büyük tehlike *sürü şeklinde feminizm* yapma dürtüsüdür... Fakat biz kelimesi giderek sorunlu bir hale geliyor. *Biz değil benler'den* bahsetmeliyiz (aktaran Durudoğan 2012, s.55).

Kristeva, Lacan'ın gerçek-simgesel-imgesel ayırımından yola çıkarak dili semiyotik ve sembolik olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre semiyotik, büyük ölçüde konuşma becerisinin öncesi ve sonrasını oluşturan sözlü, yazılı iletişim biçimlerine işaret ederken, sembolik yasanın düzeni, yapı ve anlam üzerine odaklanmaktadır (Schippers 2010, s.86). Kristeva semiyotiğin, sembolik düzenin oluşması ve yaratılmasındaki dinamik olduğundan yola çıkarak *fallogosentrik* dile karşılık "şiiresel bir dil" önermektedir. Kristeva'nın önerdiği bu dil *fallogosentrizme* bir başkaldırı niteliğinde olmalıdır: Eril aklın kurallarına bağlı olmayan bu dil özellikle dilbilgisi, imla ya da mantık kurallarıyla sınırlanmaz. Sabit değil akışkan, değişken ve ritmiktir. Boşluklarla dolu olabilir. Çünkü bastırılmışın, yani duyguların, tutkuların, kısaca bedeninin ve cinselliğin dilidir (Gültekin 2012, s.74).

Kristeva kadınların, psikolojik-simgesel yapının içinde dilden ve toplumsal bağdan dışlandıklarını vurgular (Kristeva 2007, s.237). *Korkunun Güçleri* isimli kitabında (2004) kadının baskı ve toplum içinde uğradığı ayrımcılığı açıklamak için "abjection" (iğrençlik) kavramından yararlanır. "Abjection" kavramı öznenin kendi sınırlarını tehdit eden şeyleri dışlamasına tekabül eder (Durudoğan 2012, s.65).

İğrenme, özneyi, onu tehdit eden şeyden ayırsa bile, bunu radikal bir şekilde yapmaz; tam tersine onun sürekli tehdit altında olduğunu itiraf eder. Ama aynı zamanda iğrenme, bizzat bir yargı, duygu, mahkûm etme, sevgi gösterisi, göstergeler ve itkiler karışımı olduğu için de muğlâktır (Kristeva 2004, s.23).

Kristeva'ya göre kadınlar, kadın olmalarını niteleyen anne bedenini aşağılayamadıkları için cinselliklerinde depresyona yakın bir duruma bürünürler. Dolayısıyla bu aşağılama, aynı zamanda kadınların ataerkil toplumdaki baskılanışlarını ve küçük görülmelerini açıklamanın bir yolu olmaktadır. Ona göre abjeksiyon, ruhun sınırlarını tehdit eden her şeyi dışlayarak gerçekleştirilen bir işleyiştir ve temelinde bir bebeğin doğumdan önceki anne bedeniyle olan semiyotik bağından kopup sembolik düzende "Babanın Yasası"na tabi olduğu süreci kapsamaktadır. "Çocuk Oedipus karmaşasını yaşayıp, iğdiş edilme korkusunu deneyimlemezse, semiyotiğin sembolik içindeki geri dönüşü gerçekleşemez. Bu sebepten Kristeva'nın psikanalitik kuramında anne bedeni hem bir arzu hem de varlığımızı tehdit eden bir varlık olarak karşımıza dikilir" (Öçal 2011, s.44-45). Bu nedenle Kristeva, abjeksiyonun temellendiği "maternity"nin (doğurganlığın) olumsuz anlamından sıyrılarak kadın bedeninin, özgül yenilikler yaratımı potansiyeli taşıdığını söyleyerek (biyolojik determinizmden bağımsız bir biçimde) kadınların içlerindeki "dişil"le barışık olması gerektiğini vurgular (Covino 2004, s.18-19).

Kristeva gibi Lacancı psikanalizden hareket eden bir başka feminist düşünür de Luce Irigaray'dır. Irigaray'a göre (1995, s.8), Beauvoir'in savunduğu anlamda kadının özgürlüğünün kadınlık durumunda aranması, yani bir kadın özü tasavvur edilmesi, kadının kurtuluşunu mümkün kıl(a)mayacağı gibi, aksine Batı metafizik düşünce yapısının tekil özne etrafında örgütlenen yapısını sadece tersine çevirmiş olacaktır. Irigaray ise Beauvoir'in *kadın cinsiyettir* iddiasını tersine çevirerek kadının aslında "maşist imleme ekonomisi" içerisinde *fallogosentrizmin* arzularını kamçılayan kimlik olduğunu, dolayısıyla kadının "olmadığını" savunur. Aslında *fallogosentrik* dil içerisinde kadın cinsiyet olarak erildir (Butler 2012, s.60-61). *Fallogosentrik* dildeki bu "kadın" bir "olmayan cinsiyet" olarak Batı temsil sisteminde hegemonik töz metafiziğine karşı eleştiri için hareket noktası sağlar (Butler 2012, s.56).

Irigaray, kadının "olmayan cinsiyet" olmasının sebebi olarak psikanalizdeki kastrasyondan hareket etmektedir, çünkü Freudyen anlamda kadının kastrasyon sonucu penisini kaybettiğini savunmak aslında aynılığa, bütünlüğe yapılan bir vurgudan ibarettir. Irigaray, Freudyen çözümlemelere olan eleştirel tutumunun kaynağının kadın cinselliğinin ve kimliğinin en başından

itibaren erkek cinselliği ve kimliğine göre tanımlanmış olması olduğunu belirtir. Irigaray'a göre Freudyen bir perspektifte kadının tüm girişimleri erkek cinsel organının fethini amaçlar (Irigaray 1995, s.10). Bu noktada Irigaray, Freud'dan ziyade Lacan'ın öznenin kuruluşunda söylemsel/dilsel olanın öncelikli olduğuna dair görüşlerini desteklemektedir. Bununla birlikte Irigaray, Lacan'ın klitoris *otistik* (Berg 1991, s.65) olduğunu ileri süren görüşüne karşı çıkar. Kadın cinsel organını merkeze yerleştirdiği bir dilin aciliyetine vurgu yapar, çünkü söz konusu aynılık ekseninde mevcut kadının deneyimleri ve öznelliği *fallogosentrik imleme ekonomisi* içerisinde şekillenmektedir.

Bu noktada Irigaray, yaptığı yapısökümcü çalışmalarla kadınlara ait bir dilin imkânlarını araştırmıştır. Dil ve toplum arasında paralellik olduğunu savunan Irigaray'a göre cinsiyet farklılığı dili belirlerken aynı zamanda dil tarafından da belirlenir (Irigaray 2006, s.18,32,33). Irigaray, toplumsal dönüşüm için dilsel dönüşüm gerektiğini belirtmiş, ikili karşıtlıkları yeniden üretmeyen bir *kadın dilin* ancak kadınların cinsel forumlarının merkeze alınarak mümkün olduğunu savunmuştur. Irigaray'a göre erkek cinsel organının varlığı ve aynı zamanda kadının cinselliğinin belirleyenin olması, kadınların kendileriyle ilgilenmelerini imkânsızlaştırmaktadır. Kadın *fallogosentrik imleme ekonomisi* içerisinde erkeklerin amaçları uğruna kendine yabancılaşmaktadır (Irigaray 1980, s.74). Irigaray, kadınların kendi haz ve zevklerini, erkek cinsel organının dolayımından kurtarmak için heteroseksüel normatifiğin yapısökümüne uğratılması gerektiğini savunur. Kadın kendine ait olanı geliştiremediği müddetçe adlandırılmaya, konumlandırılmaya mahkûm kalacaktır. Irigaray'a göre bu mahkûmiyeti kırmak adına kadınlar konuşmalıdır, kendilerine ait olanı söylemelidir. Bu bağlamda *kadın gibi konuşmanın* yollarını bulmalıdırlar. *Kadın gibi konuşmak*, bir *dışarının* varlığına, bir ötekine ihtiyaç duymayan bir konuşmadır (Irigaray 1980, s.74).

Bu noktada Ellen Armour'un (1997) iddia ettiği gibi Irigaray ve Derrida'nın yaklaşımlarının birbirlerine yakınlaştığı savunulabilir. Nitekim Armour'a göre Derrida, Nietzsche üzerinden yaptığı yapısökümcü okumalarında Nietzsche'nin mizojenik kadın algısının Batı Metafizik geleneği içerisinde konumladığını fakat bu konumlanışta kadının sabitlenmiş bir öz olarak tanımlanmamış olmasının *fallogosentrik* yapının bütünlüğünü tehdit ettiğini iddia eder (Armour 1997, s.66). Bu bağlamda Derrida'ya göre her ne kadar dil dolayımıyla kurgulanan *hakikat* her zaman eril bir karaktere sahip olsa da kadının sabit bir özünün olmayışı, onun öznelliğinin tek bir doğru tarafından kapılmasına engel teşkil eder (Armour 1997, s.66). Nitekim Irigaray da (1980)

benzer şekilde bir dişil dilin *hakikat, doğru, aynı* anlayışını parçalamak zorunda olduğunu belirtir:

Doğru kelime için endişelenmeyin. Yok. Dudaklarımız arasında *hakikat* yok. Her şey doğru olabilir. Her şey imtiyazı ve reddedilişi olmadan değiş tokuş için değer olabilir. Hiçbir şey satılmadığı zaman her şey değiş tokuş edilebilir. Aramızda ne sahip ne alıcı ne belirlenebilir nesne ne de fiyat var. Bedenlerimiz ortak hazzımız tarafından zenginleştirilir. Bereketimiz bitip tükenmez... Kendimizi *tamamen*, arkaya bakmadan ve biriktirmeden, verdiğimiz zaman, değiş tokuşumuzun hiçbir adı olmaz. Bunu nasıl söyleyebiliriz? Bildiğimiz dil çok kısıtlı... (Irigaray 1980, s.76).

Irigaray her ne kadar Lacancı anlamda arzunun söylemselliğini önemli görse de son kertede Lacan'ın "arzu"sununda "kadın yoktur" varsayımı nedeniyle *fallomorfik* olduğunu iddia eder. Bu bağlamda Irigaray nasıl ki dilin cinsiyetinden bahsediliyorsa, söylemin de cinsiyetinden bahsedilebileceğini dile getirir (Irigaray 2006, s.32). Bu durum Lacancı psikanaliz için de geçerlidir. Zira anneye olan arzunun (gösterilen) "Babanın Yasası" (gösteren) tarafından baskılanması, Batı temsil sistemi içerisinde kalarak gösteren-gösterilen hiyerarşisini yeniden üretir (Berg 1991, s.61). Bir başka açıdan Lacan, penis sahibi olmadan doğanın, fallus tarafında olamayacağını belirterek söz konusu gösteren-gösterilen hiyerarşisini yineler. Bu durum Lacan'ın teorisinin -her ne kadar kendisi bir organ olarak penis ile fallusu aynı anlamda kullanmadığını ileri sürse de- anatomik yönünü göstermesi bakımından önemlidir (Berg 1991, s.57). Tam bu noktada Irigaray tekrar hem Batı metafiziğini hem de Beauvoir'ın özcü kadın varsayımını eleştirerek dişil dilin, *fallogosentrik* dilden farkını şu cümlelerle açıklamaktadır: "Ne kadınların cinselliğini ne kadınların imgesini ne de kadınların dilini koyabileceğimiz odalar bırakmalıyız" (aktaran Berg, 1991, s.55).

Irigaray, *fallogosentrik* dili aşmak için kadın genitalliği üzerinden bir dil üretilmesinin gerekli olduğunu savunur. Lacancı anlamda fallus aynılığı, bütünlüğü simgeler ve *fallogosentrik* dil içerisinde dişil ötekilik, maskülen kendiliğin negatifi olarak ele alınırken, kadın cinselliği devamlılığı, döngüsellığı ve tamamlayıcılığı simgelemektedir. Irigaray bu noktada kadın cinselliğinin bu özelliklerini kapsayan "dudaklar" kavramsallaştırmasını ortaya atar. Bu çerçevede Irigaray'ın dudaklar kavramsallaştırması kadın cinselliğinin ve anatomisinin söylemsel düzeye aktarılması olarak yorumlanabilir. Nitekim Berg (1991) Irigaray'ın "dudaklar" kavramsallaştırmasının Lacan'ın fallus kavramının karşıtı olarak okunabileceğini savunur. Irigaray açısından dudakların

en önemli özelliği tek bir kelime tarafından kapsanamaması ve aynılıktan ziyade farklılığa vurgu yapsa da tamamlayıcı olmasıdır (Irigaray 1980, s.72; Berg 1991, s.68). “Dudaklar olmadan bizden bahsedilemez. Birlik, hakikat ve kelimelerin doğruluğu onların [erkekler] dudaklardan yoksun olmasından, dudakları unutmalarından ileri gelmekte” (Irigaray 1980, s.72).

Bir başka açıdan Irigaray'ın dudaklar kavramsallaştırması Bir'in mutlaklığını tehdit etmesinin yanı sıra barındırdığı ikili anlamı dolayısıyla da kadın gibi konuşmanın olanağını mümkün kılmaktadır. Irigaray'a göre kadınların özgürleşebilmesi için kadınların kendileri ile ilgilenmelerine imkân sağlayan bir dilin icat edilmesi olmazsa olmaz koşuldur. Bu nedenle dudaklar kavramsallaştırmasının taşıdığı ironik anlam kadın gibi konuşmanın zemini oluşturmaktadır. Tam da bu noktada Irigaray gülmenin önemine değinerek dudaklar kavramsallaştırmasını bir başka boyuta taşır. Ona göre kadınlar gülmekten vazgeçmemelidirler zira ancak bu şekilde “*fallogosentrik* imleme ekonomisi”nin baskılarından ve hegemonyasından kurtulabilirler. Çünkü gülmek, kadına arzularını ve zevklerini herhangi bir temsil dolayımı olmadan hatırlatır. Bu durumda yukarıda sıkça değinilen kadının kendi ile ilgilenmesine imkân tanır (Irigaray 1980, s.72; Berg 1991, s.68).

Bu çerçevede Irigaray'ın “*fallogosentrik* imleme ekonomisi”ne ilişkin eleştirilerinin bir başka hedefi de kadının nasıl tanımlandığıdır. Irigaray mevcut *fallogosentrik* dil içerisinde kadının paramparça edildiğini, değiş-tokuşu mümkün kılan bir meta olduğunu vurgular. Bu noktada bekâret üzerinde analiz yapan Irigaray, bakire kadının henüz erkekler tarafından işaretlenmemiş olduğunu belirtir: “Bakirelik onlar [erkekler] için *değiş tokuş, alışveriş*dir. O [bakirelik] gelecek arzuları için keşif, tüketim ve istifade kaynağıdır. Ama bizim değil” (Irigaray 1980, s.74). Bu dil içerisinde kadın erkekler tarafından etiketlendiği, işaretlendiği için asla kendi hazlarının, zevklerinin, bedenlerinin farkına varamayacaktır. Çünkü daha önce de söylendiği gibi özne olarak *fallogosentrik* dil içerisinde kadın yoktur.

Çalışmanın teorik boyutunu oluşturan bu bölüm boyunca incelenmeye çalışılan Kristeva, Butler, Irigaray gibi post-feminist düşünürlerin kadın özgürlüğünün imkânlılığı adına dil/söylem ve iktidar ilişkileri analizlerine dayanan görüşleri, genelde post-yapısalcılık özelde ise post-feminist hareket açısından *fallogosentrik* imleme ekonomisinin kadına ilişkin özcü ve dikotomik yaklaşımını yapısökümüne uğrattıkları noktada önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra bu düşünürlerin görüşleri çerçevesinde dil ve cinsiyet arasında kurulan bağlantı aslında özgürleşme vaadi taşıdığını iddia eden pek çok söy-

lemin de *fallogosentrizmin* tahakkümünden kurtulamadığını göstermektedir. Bu bağlamda nasıl ki dilin bir cinsiyetinden bahsedilebiliyorsa aynı şekilde söylemin cinsiyetinden de bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Ayrıca post-feminist söylem içerisinde geliştirilmeye çalışılan özcü olmayan, aşkın kadın kimliğini reddeden ve kadın kimliğini Öteki erkek kimliğinin varlığına bağlamadan tasavvur etmeye çalışan bu girişimlerin varlığı, post-feminist hareket açısından kadının kamusal alandan sadece haklardan mahrum bırakılarak ve kamusal hayata katılımının engellenerek dışlanmadığını aynı zamanda bu dışlanmanın söylemsel boyutta da yeniden üretilerek dolaşımda tutulduğu göz önüne alındığında ufuk açıcı bir nitelik arz etmektedir.

Söylemsel olanın masum olmadığına ve iktidar ilişkilerini gizemleştirdiğine ilişkin post-yapısalcı varsayımlar, yeni iletişim teknolojileri bağlamında düşünüldüğünde post-feminist tartışmaların ilgi odağını bir başka boyuta taşıma imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda yeni medya olarak adlandırılan uzamda kadın özgürlüğünün nasıl düşünülmesi gerektiği önem arz etmektedir.

Yeni Medya ve Siber-feminizm

Günümüzde medya ve toplum ilişkisinin gelişen iletişim teknolojileri bağlamında dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür. Yeni medya, alternatif medya gibi pek çok farklı isimle sınıflandırılmaya çalışılan ve özelde internet teknolojilerinin altyapısını kullanan söz konusu uzam geleneksel medyanın tek yönlü bilgi aktarıcısı rolünün de dönüşmesine neden olmaktadır. Hatta bu özelliği dolayısıyla 1990'lardan itibaren internet teknolojilerindeki gelişmeler, medya-toplum-siyaset ilişkisinin olumlu yönde gelişeceği, internetin politik katılım süreçlerine katkı sağlayacağı yönünde iyimser görüşlerin dile getirilmesine neden olmuştur (Curran 2012, s.8). İnternetin, bilginin kaynağını, üreticisini ve tüketicisini aynı uzamda bir araya getirebilmesi nedeniyle geleneksel medyanın tek yönlü bilgi akışının aksine bilginin alıcısını da bilginin üretimine dâhil edebildiği için bilginin demokratikleştirilmesine katkı sağladığı ileri sürülmüştür (Curran 2012, s.8). Öyle ki bilginin demokratikleşmesine yönelik bu varsayımlar küreselleşmiş bir kültür ortaya çıkaracağı ve özellikle kamusal alandan dışlananların seslerini duyurabilecekleri uluslararası bir platform sağlayacağı, hiyerarşik dikey örgütlenme yapısını anarşist yatay örgütlenmeye dönüştürebileceği iyimserliğiyle internetin ekonomi-politik düzeyde iktidar ilişkilerini bir başka uzamda yeniden üretebileceği gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Bu çerçevede internetin demokratikleştirici etkilerini

savunan iyimser yaklaşımların, kullanıcıları rasyonel kararlar çerçevesinde hareket eden bireyler olarak tasavvur ettiği söylenebilir. Oysa 1990'lardan bu yana görülmüştür ki internetin küresel nitelikte bir kamusal alan olma potansiyeli, internete erişimin maliyeti, bu uzama hâkim olan iletişim dilinin İngilizce olmasından dolayı ortaya çıkan dilsel erişilemezlik, ulusal değerlerin güçlü niteliği, internetin sadece demokratikleşme saikleriyle hareket eden kitlelere değil aynı zamanda demokratik değerleri hedef alan kitlelerin kullanımına da açık olması, devlet kurumlarının interneti kontrol altına almanın yollarını bulması ve farklı uluslar arasındaki eşitsizlikler dolayısıyla gerçekleşmemiştir (Curran 2012, s.8-10).

Stevenson, *Medya Kültürleri* adlı kitabında McLuhan'ın medyaya ilişkin teorilerinin yeni medya bağlamında yeniden düşünülmesinin gerektiğini savunur. Stevenson'a göre yeni medya teknolojileri toplumsal alan ayrımlarını ve kültürel hiyerarşileri uzam olmayı gerektirmeyecek şekilde silmiş ve içepatlatmıştır (Stevenson 2008, s.209). Stevenson'un bu görüşü siyasetin medyatikleşmesi tartışmaları açısından önem taşımaktadır. Bu görüş enformasyon bombardımanı altında kitlelerin sessizleştiğini savunan Baudrillard'ın görüşleri ile paralellik gösterir (Baudrillard 2010, s.25-32). Bununla birlikte siyasetin medyatikleşmesi sürecinde makro düzeyde siyasal tartışmaların kitlelere aktarılmasında yeni medyanın rolünün geleneksel medyanın aktarım rolünü ne derece dönüştürdüğü hâlâ belirsizdir. Fakat yeni medyanın doğrudan devrim yapan bir makine olmasa da kamusal hayattan dışlanan ve bu dışlanmışlığa direnen gruplar açısından birleştirici bir uzam olduğu iddia edilebilir. Nitekim 1999 Seattle isyanından 2011 Arap Baharı süreçlerine kadar pek çok coğrafyada pek çok politik-kültürel grup ve kitle yeni medyanın nimetlerinden örgütlenme düzeyinde yararlanmışlardır (Castells 2013). Dolayısıyla yeni medya tek başına özgürleştirici bir uzam olarak düşünülemese de birleştirici bir iletişim aracı olarak düşünülebilir. Bu bağlamda yeni medyaya ilişkin iyimser ve kötümser görüşlerin indirgemeci yaklaşımlarında ortak olan sorunun Gerbaudo'nun sosyal medya devrimciliği konusunda belirttiği gibi onun (sosyal medya, yeni medya, alternatif medya) fetişleştirilmesinden ileri geldiği belirtilebilir (Gerbaudo 2014, s.15).

Bunun yanı sıra yeni medya tartışmaları bağlamında gözden kaçırılmaması gereken bir başka boyut ise bu uzamın bilginin kaynağı, üreticisi ve tüketicisi arasında geleneksel boyutta var olan mesafelerin bulanıklaşmasıdır. Bu bulanıklık bilginin oluşum sürecine ilişkin geleneksel yaklaşımları sorgulanabilir kılmaktadır. Yeni medya teknolojileri ile birlikte güncele ilişkin

bilgiler salt medya dolayımı sayesinde edinilebilen bilgiler olmaktan çıkmaktadır. Bu uzamda bilginin üreticisi ve tüketicisi arasında geleneksel anlamda varsayılan ayırım ortadan kalkmaktadır. Artık bilginin *pro-user*larından (üretkullanıcı), *pro-sumer*larından (üretüketici) bahsedilmektedir (Fenton 2012, s.126). Özellikle Web 2.0 teknolojisi, akıllı telefonlar, tabletler ve sosyal medya uygulamalarıyla birlikte geleneksel medyadan beklenen bilgi sağlayıcı, içerik oluşturucu fonksiyon, zaman ve mekan sınırlarının önemsizleşmeye başladığı yeni bir boyutta, *pro-userlar* ve *pro-sumerlar* tarafından yerine getirilmektedir. Fakat bu yeni uzamda bilginin üretici ve tüketici tarafından eş-zamanlı ve eş-mekânlı üretimi demokratik gelişimin yeter sebebi değildir. Zira internet kullanıcılarının büyük bir çoğunluğunun bu uzamı politik amaçlar dışında kullandığı yönünde tespitler mevcuttur. Nitekim Amerika’da 2008 yılında gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçlarına göre internet kullanıcılarının sadece %10’u politik içerikli mesajlar ve yorumlar paylaşmış ya da yayınlamışlardır (Fenton 2012, s.134).

Kuşkusuz internetin, demokratik gelişim süreçleri, politik katılım süreçlerine etkileri ve bu bağlamda hangi amaçla kullanıldığı önemini korumakla birlikte günümüzde bireylerin bu uzamı kullanırken daha geniş bir perspektiften kamusal ile özel arasındaki ilişkiyi de dönüşüme uğrattığı savunulabilir. Baudrillard’ın (2010, s.38) “özel yaşamın kendi üzerine kapanması” olarak adlandırdığı durumun, yeni medya teknolojilerinin bireye sağladığı potansiyel bağlamında düşünüldüğünde, bireysel bir kamusal ve aynı zamanda kamusal bir bireylikle (Fenton 2012, s. 133) örtüştüğü düşünülebilir. Öyle ki kişiselleştirilebilir içeriğin, zaman ve mekân sınırlamasından azade şekilde sadece gerekli teknolojinin varlığı sayesinde sosyal medya ve diğer paylaşım ağlarında dolaşıma sokulabilmesi aynı zamanda bu kişiselleşmiş içeriğin kamusal kazanmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle aracın fetişleştirilmesinden ziyade bireyin aracı nasıl kullandığı önem kazanmaktadır. Baudrillard’ın değindiği gibi özel yaşamın kendi üzerine kapanması politik bir mahiyete de sahip olabilir (Baudrillard 2010, s.38). Nitekim Lüküslü’nün (2011) gençlik üzerine yaptığı incelemede belirttiği gibi gençliğin apolitik durum olarak adlandırılan tavrında geleneksel politika süreçlerine ilişkin bir reddin varlığı görülebilir.

Tam bu aşamada kamusal-özel arasındaki ilişkiye dair dönüşümün doğrudan yeni medya teknolojilerindeki gelişimin bir sonucu olmasa da bu uzamın kamusal-özel alan arasındaki ilişkinin yapı-sökümüne imkân tanıyarak, post-yapısalcı ve post-feminist hareketlerin hedefleri açısından ilgi odağı

olabileceğini ileri sürmek mümkündür. Yeni medya uzamında içeriğin geleneksel anlamdan daha hızlı bir şekilde, daha düşük maliyetlerle oluşturulabilmesi feminist hareketlerin örgütlenme ve kamuoyu oluşturma gücünü de olumlu etkilemiştir. Bununla birlikte yukarıda da değinildiği gibi yeni medya teknolojilerinin bireyselleşmiş bir kamusalığa imkân tanınması, politik hareketler açısından bir katkı olmaktan ziyade bireysel boyutta bir katkı olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla yeni medya feminist hareketler açısından özel olanın politik olduğu farkındalığının sağlanabilmesi adına pozitif bir katkı sunabilir.

1990'lı yıllarda teknolojik gelişmelerin feminist bir perspektiften nasıl ele alınabileceği sorusu siber-feminizm tartışmalarını başlatmıştır. Kuşkusuz siber-feminizm tartışmalarının 1990'lı yıllarla birlikte ortaya çıkmasında teknolojik gelişmelere ilişkin iyimser bakışlar da etkili olmuştur. Bu yeni uzamda kadınların kendi dillerini, imajlarını, programlarını, akışkan kimliklerini, öznelliklerini kendilerinin inşa edebileceğine yönelik iyimser görüşler, teknolojik beklentilere neden olmuştur (Wilding 2015). Bu dönemde geleneksel teknolojinin eril karakterine karşı internet teknolojilerinin belirsiz niteliğinin dişil bir karaktere sahip olabileceği düşüncesi öne çıkmıştır (Daniels 2009, s.104). Bir başka açıdan Daniels'ın belirttiği gibi (2009, s.101) bazı siber-feministler için internet, baskıcı cinsiyet rejimleri karşısında direnebilmenin ortamıdır. Bu bağlamda 21. *Yüzyıl için Siber-Feminist Manifesto*'da kadın ve makine arasında devrimci bir melezleşmeye ilişkin tekno-ütöpik ifadeler yer verilmiştir (Wilding 2015).

Hana Donovan'ın *siborg* teorilerinden etkilendiği açık olan siber-feminist tartışmalar (Paasonen 2011, s.337) çerçevesinde tekno-ütöpik görüşlerin yanı sıra yeni medya teknolojilerinin kadınların özgürleşmesine ilişkin nasıl katkı sağlayabileceği, teknolojinin cinsiyetçi yapısının nasıl aşılabileceğinin ve çevrim-dışı alanlarda feminist hareketler arasında nasıl ilişkiler kurulabileceğinin imkanları da sorgulanmaktadır. Bu çerçevede özellikle Braidotti, Wilding gibi isimlerin siber-feminizm tartışmaları bağlamında yeni medya teknolojileri ile kadın cinselliği, bedeni, arzu ve neşesi arasında kurguladıkları ilişkisellik post-feminizm tartışmalarının söylemsel düzeyde kadının konumlanışına ilişkin tespitleriyle yakınlık gösterir (Braidotti 2015; Wilding 2015).

Braidotti, yeni medya teknolojilerinin önemini yadsımamakla birlikte siber-feminizm tartışmalarının kadının neşesini ve eğlencesini merkeze alan bir kültürün gelişimine katkı sunması gerektiğini ileri sürer (Braidotti 2015; Wilding 2015). Ona göre aksi takdirde *joy-stick*'li siber-uzam kovboyları ço-

gülcülük maskesi altında *fallogosentrik* bütünselliği yeniden üreteceklerdir (Braidotti 2015). Bu çerçevede Braidotti, Helene Cixous, Luce Irigaray gibi Fransız feministlerin gülme, mizah, ironi ve neşeye verdikleri önemin değerine vurgu yapar. Siber-feminist hareketlerin sanatsal projeleri (VNS Matrix's), "bad grrrl", "guerilla grrl" gibi pratikler ve "Old Boys Network" politikaları, Paasonen'in (2011, s.343) belirttiği gibi siber-feminizm için ironinin önemini sergiler. Bu bağlamda siber-feminizm açısından ironinin kullanılabilirliği negatif ve reaktif bir karakterden ziyade üretici bir karaktere sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Paasonen 2011, s.349).

Bir başka açıdan internet Turkle'ın belirttiği anlamda psikolojik düzeyde yeni kimlik yaratımına olanak sağlayarak, bireylerin kendi kimliklerini sanal bir uzamda inşa etmelerine olanak sağlar. Siber-feminizm açısından bireyin kendi kimliğini sanal bir uzamda dahi olsa inşa edebilmesi onun çevrim-dışı dünyada karşılaştığı baskıları hafifletebilmesine, istediği cinsel kimliği yaratabilmesine olanak sağlar (1999). Nitekim Daniels'in gösterdiği gibi Nouraine-Simone İran toplumunun eril değerler sisteminin baskıladığı kadın kimliğinin özgürlüğü için internetin *kimlik turizmine* olanak sağlayan yapısını alkışlamaktadır (Daniels 2009, s.109). Bir başka açıdan yine Daniels'in (2009, s.117) makalesinde gösterdiği *anaroksia-blumia* ve trans-cinsiyete ilişkin internet gruplarında kadınlar, ırk ve cinsiyet hiyerarşilerinin ötesinde kendi bedenlerini farklı şekillerde yönetmek, dönüştürmek ve kontrol etmek için internet teknolojilerini kullanmaktadırlar.

Siber-feminizmin gündemi yeni medya teknolojileri bağlamında bu teknolojilerin cinsiyetçi yapısını sorguladıkları aşamada feminist hareketlerle kesişmektedir. Bu bağlamda siber-feminizmin özellikle ironi ve kadının eğlencesini merkeze alan çevrimiçi stratejilerinin yeni medya uzamının eril dilini tehdit ettiğini söylemek mümkündür. Hatta yukarıda verilen örnekler üzerinden bu çevrim-içi mücadelenin çevrim-dışı boyuta taşınması, feminist hareketlerin ırk, cinsiyet, beden üzerindeki eril tahakküme ilişkin mücadelelerine önemli katkılar sunabilir. Bununla birlikte siber-feminizmin geliştirdiği ironik, eğlenceli stratejilerin üretici olabilmesi için yeni medya uzamında kendisine yer açması ve dolayısıyla bu uzamda eril söylemlerin yeniden üretilmesi ile mücadele etmesinin gerekliliği de aşikârdır. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi yeni medya uzamında demokratik değerlerin gelişimini hedefleyen grupların, oluşumların yanı sıra bunun aksini hedefleyenlerin varlığını da yadsımamak gerekir. Bu uzamın kimlik turizmi bağlamında kullanıcılarına sağladığı anonimlik göz önüne alındığında eril söylemlerin üretimine

katılanların cinsiyetlerine ilişkin tespitlerin muğlâklaştığından da bahsetmek gerekmektedir. Bu çalışmanın araştırma kısmını oluşturan ve internet ortamında bir fenomen haline gelen ekşisözlük.com sitesinde 8284 kadın çaylağın yazar yapılması sonrasında açılan başlıklarda üretilen erkek egemen cinsiyetçi söylemlerin kimler tarafından üretildiği belirsizdir. Bu bağlamda ekşi sözlük gibi internet ortamında kapalı devre bir iletişim sistemine sahip, hiyerarşik grupların çevrim-dışı kimliklerinin yanı sıra internetteki hâkim kültüre ait bir alt-kültür olarak çevrim-dışı kimliklerinin ötesinde yeni kimlikler ürettikleride savunulabilir. Dolayısıyla yeni medya uzamında anonimlik sebebiyle, üretilen hiyerarşik cinsiyetçi söylemlerin kimler (hangi cinsiyet, ırk ... vs.) tarafından üretildiği belli olmadığından, post-feminist bir perspektiften erkek-kadın dikotomisine hapsolmemiş bir dilin icadına yönelik stratejilerinin siber-feminizm açısından değerli olduğunu söylemek gerekir.

Araştırmanın Sunumu

Ekşi Sözlük 1999 yılında Sedat Kapanoğlu'nun, Douglas Adams'ın *Otostopçunun Galaksi Rehberi* isimli kitabından esinlenerek oluşturduğu kendi deyimiyile bir "program parçası"dır. *Ekşi Sözlük* internet adresindeki istatistikî bilgilere göre sözlüğe kayıtlı yazar sayısı 49.736, toplam kullanıcı sayısı 317.366, toplam girilen entry sayısı 18.348.740 ve açılan toplam başlık sayısı 2.859.291'dir (*Ekşi Sözlük*).³

Ekşi Sözlük yeni medya uzamında üyeliğin belirli aşamalar sonrasında elde edilebildiği kapalı ve hiyerarşik bir örgütlenmeye sahiptir. Bununla birlikte sözlüğün kendisini "kutsal bilgi kaynağı" olarak tanımlaması, sözlük içerisinde bilginin üretiminin yazarlar tarafından anonim şekilde gerçekleşmesi nedeniyle sözlüğün bilginin göreceliğini benimseyen bir perspektifle kendine ait bir kamusalık oluşturduğu iddia edilebilir. Sözlükte bilginin, üreticisi ve tüketicisi tarafından eş-zamanlı ve eş-uzamlı olarak üretilmesi ve bu bilginin kutsal bilgi olarak tanımlanması, doğru, hakikat gibi tekçil kavramların sorgulandığı ironik bir dile referans verir. Bu bağlamda ekşi sözlüğün, "üyelerinin gerçekleşmesi engellenmiş olan özlemleri[ne] ya da kendilerinde daha geniş sınırları olan toplumdaki konumlarının muğlâklığından kaynaklanan problemler[in]e kolektif bir çözüm bulmak"(Marshall 1999, s.16) için bir araya gelmiş kimselerden oluştuğunu ve bu yönü dolayısıyla yeni medya

•••••

3 *Ekşi Sözlük* web sayfasının arayüzünün 2013 yılı içerisinde değişmesi ile birlikte güncel yazar sayısı bilgisine ve yazarların cinsiyetleri ve yaş aralıkları gibi detaylara ulaşılammaktadır.

uzamı içerisinde bir alt-kültür oluşturduğunu söylemek mümkündür. Yine de ekşi sözlüğün kendine ait bu kamusallığının üyelik koşulları ve sözlüğün hiyerarşik ve kendi içine kapalı yapısı göz önüne alındığında ne derece açık ve şeffaf olduğu belirsizdir.

Nitekim bu çalışmada değinilmeye çalışılacağı gibi 8 Mart 2013 Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla 8284 kadının sözlük yazarı olması sonrasında yapılan tartışmalar ve açılan başlıklar, sözlüğün söz konusu kapalı yapısının sorunsallaştırmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede incelenen başlıklar üzerinden cinsiyetçi kamusallığın, sözlükte nasıl inşa edildiği incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede 8 Mart 2013 – 2 Mayıs 2013 tarihleri arasında konuyla ilgili açılan 403⁴ başlık içerisinde *fallogosentrik* kamusallığı yeniden ürettiği düşünülen başlıklar seçilerek incelenmiştir. Toplamda 135⁵ başlık incelenmeye değer görülmüş ve bu başlıklar 1) Kadının Yetersiz/Eksik Görülmesi 2) 'Normatif' Kadın İmajı 3) Mizojini 4) Kadının Erkek Karşısında 'Nesne' Olma Durumu 5) Dışlama 6) Diğer olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. Sözlükte kullanılan dil ve jargonların muğlaklığı nedeniyle kategoriler arasında kesin bir ayırmadan ziyade geçişkenlik olduğu gözlenmiştir. Ayırmadan ziyade geçişkenliğe öncelik verilmesinin nedeni çalışmanın odağını postyapısalcı anlam akışkanlığının oluşturmasıdır. Zira her bir kategoriye dâhil edilen başlıklar, performatif anlamda birbirlerini besleyerek, *fallogosentrik* kamusallığı yeniden-üretmektedirler. Bu nedenle kategorilendirme sırasında her bir kategoriye dâhil edilen başlıklar baskın görülen anlamlılıkları göz önüne alınarak seçilmişlerdir. Bu durumun istisnasını 6) Diğer kategorisi oluşturmaktadır. Bu kategoriye dâhil edilen başlıklar 8284 kadının yazar olmasına olumlu yaklaşan, destekleyen ve 8284 kadının yazar olması sonrası yapılan tartışmalardan sıkıldıklarını ifade eden başlıklardan oluşmaktadır.

Kadının Yetersiz/Eksik Görülmesi

Kadının yetersiz ya da eksik olduğuna dair yazılmış 20 başlık tespit edilmiştir. Ele alınan başlıklarda "ideal yazar"a atfedilen özelliklerin (fifa oynamayı bilme, küfür edebilme, before sunset'i bilmeme, düzgün yazamama, star wars

•••••

4 08.01.2015 tarihi itibarıyla sözlükte '8284' rakamlarıyla yapılan aramada toplam 9 sayfada 402 başlık tespit edilmiştir.

5 Tespit edilen başlık sayısı 151 olmasına rağmen birden fazla açılan başlıklar tek başlık olarak incelenmiştir. Tüm başlıklara erişim için şu link kullanılabilir: <https://eksisozluk.com/basliklar/ara?searchForm.Keywords=8284&searchForm.Author=&searchForm.When.From=&searchForm.When.To=&searchForm.NiceOnly=false&searchForm.SortOrder=D>

izlememe gibi) 8 Mart'ta yazar olarak sözlüğe alınan 8284 kadında olmadığı belirtilmiştir. Bu özellikler sözlük içerisinde o alt-kültüre ait olmanın zorunlu koşulu olarak ele alınmış bu koşulları taşımadıkları için 8284 kadın yazar 'yetersiz'/'eksik' olarak tanımlanmıştır.

Örnek:

8284 kadın arasında hiç boris vian okuyan olmaması

8284 kadın arasında hiç star wars izleyen olmaması

8284 kadın arasında before sunset'i bilen olmaması

Bir başka açıdan küfür edebilme, fifa oynayabilme gibi kimi başlıklar, egemen anlayış içerisinde "erkeğe" dair özellikler olarak kabul edildikleri için 8284 kadının sözlük yazarı olmasına gösterilen tepkiler aslında *ekşi sözlüğün* kamusalığının "erkek" niteliğini korumak adına. Küfredemeyen ya da fifa oynayamayan kadınlar bu erkek kamusalığı bozma potansiyeline sahiptir. Yani 8284 kadın *ekşi sözlüğün* kamusalığında var olmak istiyorlarsa küfredilmeli ve/ya fifa oynayabilmelidir. Bunları yapamayanların söz konusu kamusalıkta yeri yoktur.

Örnek:

8284 kadın arasında küfür edebilen kadın olmaması

8284 kadın arasında fifa oynamayı bilen olmaması

Açılan başlıklardan bazıları ise doğrudan 8284 yazarın kadın olması yüzünden yetersiz oldukları izlenimini vermektedir. Bu başlıklar irrasyonelliği, cahilliği ve zayıflığı "kadının doğasına" ait özellikler olarak tanımlamış ve sözlüğün kamusalığından dışlamıştır. Bu başlıklar altında 8284 kadın, düzgün yazamadıkları, kendilerini bilmedikleri, sürekli depresyonda oldukları ve en önemlisi sözlüğün genel işleyişini bilmedikleri nedeniyle yetersiz görülmüşlerdir. Bu yetersizlikleri dolayısıyla 8284 kadının kendilerini belli ettikleri ifade edilmiş, açılan "8284 detected" başlığı ile bu kadın yazarlar ile program virüsleri arasında benzerlik kurulmuştur.

Örnek:

8284 kadın yazardan hiçbirinin düzgün yazamaması

8284 detected

8284 kadın yazarın kendilerini bilmemesi

Son olarak açılan kimi başlıklar 8284 kadının yazar olmasını destekler nitelikte olsa da kadının yetersiz olduğu algısını yeniden üretmektedir.

Örnek:

8284'lüler arasında tek tük iyi yazar da olması (2)

'Normatif' Kadın İmajı

Bu kategoride 11 başlık tespit edilmiştir. Hâkim erkek egemen *imleme ekonomisi* içerisinde kadına biçilen normatif roller ve tanımlamalar sözlükte çeşitli biçimlerde gözlenebilmektedir. Bunlardan ilkinde, geleneksel toplumsal rollerle uymadığı gerekçe gösterilerek kadına olumsuz anlamlar yüklenmiş ve *fallogosentrik* dilin belirlediği sınırlar çerçevesinde kadın etiketlemiştir. Sözlük içinde gözlenebilen bu ve benzeri söylemler, kadının *olmayan* cinsiyet olduğunu ileri süren Irigaray'ın görüşlerini ispatlar niteliktedir. Erkek egemen söylem içerisinde kabul gören kadın tanımlamalarının ve rollerinin, sözlükte yazar olmak ile doğrudan bir bağlantısının olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu nedenle 8284 kadının yazar olmasından sonra açılan başlıklarda iddia edilen *kadın yetersizliği (!)*, *fallogosentrik* dil içerisinde ele alınan kadının doğal olarak yetersiz olduğu söylemini performatif olarak yeniden üretmektedir. Ayrıca kadına biçilen toplumsal rollerin ev işleri, çocuk bakımı gibi alanlara hapsedilmesi ve kadının öncelikli olarak bu alanlarda başarılı olması gerektiğinin ileri sürülmesi bir yandan kadının kamusal alana dâhil olmasının önünde engel teşkil etmekte diğer yandan kadının doğal olarak yetersiz olduğu görüşünü beslemektedir.⁶ Zira bu kategori altında açılan belirli başlıklara bakıldığında, kadının geleneksel *kadınlık rollerini* gerçekleştirmekten de aciz olduğu iması bulunmaktadır. Bu gibi başlıklarda kadın ne özel alanda var olmayı hak etmekte ne de *fallogosentrik* dilin hâkimiyetindeki kamusal alanda kendine bir mevki edinebilmektedir.

Örnek:

8284 kadın arasında yemek yapmayı bilen olmaması

8284 kadın yazarın nickleri pembe olsun (2)

•••••

6 Bu noktada tam tersi bir bakış açısından ailenin geçimini sağlamak, ailesini korumak gibi toplumsal rollerin erkeğe özgü algılanması ve bu alanda başarısız olan erkeklerin "adamlıklarının" sorgulanması, zayıf görülmesi de eleştiriye açıktır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet ve cinsiyetin kültürel inşalar olarak ele alınarak yapısöküme uğratılması önem taşımaktadır. Bu alanda J. Butler'ın çalışmaları ufuk açıcı nitelik taşımaktadır. Bknz: Butler, Cinsiyet Belası & Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, İstanbul, Metis Yayınları, 2010.

Açılan başlıklardan özellikle siyasi bir göndermede bulunan “8284 kişi kız mıdır kadın mıdır bilemem” başlığı Irigaray’ın (1980, s.74) belirttiği anlamda kadın bekâretinin hâkim *fallogosentrik* dil içerisinde erkekler tarafından henüz işaretlenmemiş olma durumuna isabet ettiğini söylemek mümkündür.

Örnek:

8284 kişi kız mıdır kadın mıdır bilemem

8284’lerin sözlük erkeklerine randevu vermesi

İkinci olarak sözlükte 8284 kadının yazar olmasından sonra açılan başlıklarda kadın sadece alveriş yapan, kendisine sadece sevgilisi olup-olmadığını dert edinen, sürekli “trip atan” birisi olarak ele alınmıştır. Açılan bu başlıklarda üretilen kadın imajı ile kadının doğasında tüketimin ve bencilliğin yer aldığı kabul edilmiştir. Açılan başlıklarda kadınların bir yandan avmlerde ya da kendi aralarında altın günleri yaparak tüketirken diğer yandan eski sevgililerini sorun ederek ve sürekli “trip atarak”, *bencil doğalarına (!)* hapsoldüğü ima edilmektedir. Sözü edilen bu başlıklar aşağıda sıralanmıştır.

Örnek:

8284’ten sonra sözlüğün avm’ye dönmesi

8284’ün eski sevgili sorunsalı

8284’in aynı anda trip atınca sözlüğün çökmesi

Mizojini

Bu kategoriye dâhil olan 40 başlık tespit edilmiştir. Yunanca nefret etmek ve kadın kelimelerinin birleşiminden oluşan mizojini kadın düşmanlığını ifade etmektedir. Bu kategoride tespit edilen başlıklarda kadın düşmanlığı, kadın olmalarına dair yapılan hakaretleri, şiddeti ve cinsel şiddeti kapsamaktadır. Kadına doğrudan yapılan hakaretlere dair olan başlıkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

8284’lerin çirkin aptal cahil ve ahlaksız olması (2)

yeni gelen 8284 yazarın aptal olması

8284 hamam böceğinin yazar yapılması

8284 kadın yazarı köpek balıklarına yedirmek

8284 ve köpekler giremez

8284 kadının sözlük yazarı olmasından sonra açılan başlıklarda kadınlara yönelik hakaretlerin bazıları sözlük jargonu kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Kimi başlıklarda 8284 kadın “kezban”⁷ olarak yaftalanmaktadır. “Kezban”ın Yeşilçam sinemasındaki karşılığına rağmen sözlükte Kezban ‘cahil’, ‘görgüsüz’ kadınları yaftalamak için kullanılan bir deyimdir. Araştırmamız kapsamında 8284 kadının yazar olmasına gösterilen tepkilerden bazılarında bu kadınlara “kezban” deyiimiyle hakaret edilmiştir.

Örnek:

8284 kezbanları

8284 kadın yazarın ekseriyetinin kezban çıkması

Bu kategorilendirme ile bir sonraki kategorilendirme olan kadının erkek karşısında nesne olma durumu altında kadının erkeğin arzu nesnesi olarak ele alınmasına dâhil edilen başlıklar arasındaki ayrımın nedeni mizojini kategorisine dâhil edilen başlıkların arzu nesnesi olma durumunu çağrıştırmamasından ziyade cinsel şiddeti içeriyor olmasıdır. Bu noktada kadını erkeğin arzusunu, nefretini ve şiddet eğilimini kamçılayan nesne olarak ele alan her söylemin mizojiniyi beslediğini söylemek mümkündür. Aradaki nüansı mizojinin kadının varlığını ortadan kaldırmayı en azından söylemsel bazda hedefleyebilmesine karşı erkeğin kadının arzularını tatmin eden bir nesne olarak ele alan görüşte kadının varlığını ortadan kaldırmanın düşünülmemesi oluşturmaktadır.

Örnek:

8284 kadın yazarın 8 mart'ta tecavüze uğraması (2)

8284 kız çaylağın 8 mart'ta kadın yapılması

Üst üste 8284 bayan koyup matkaplamak

Bu kategori altında incelenen kimi başlıkların kadınların sözlükteki varlığından rahatsızlık duyulmasına dair olduğu gözlenmiştir. Bu rahatsızlık bir başka açıdan sözlüğün kamusallığının erkek egemen niteliğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanında başlıklardan bazılarında bir nefret söylemi olarak mizojini, ırkçı söylemlerle harmanlanmıştır. Örnek olarak şu başlıklar verilebilir:

•••••

7 Bilindiği gibi Yeşilçam sinemasından esinlenerek kullanılan “kezban” deyiimi, köyünden çıkmış fakat kent hayatına yabancı olan bununla birlikte güzel olması hasebiyle temizliği çağırırsa da, saflığı dolayısıyla kentin kirli hayatı tarafından tuzağa düşürülmeye açık olan köylü kızına tekabül etmektedir. Yeşilçam filmlerinde köylü kızı Kezban geleneksel kaldığı müddetçe başrol oyuncusu erkeğin dikkatini çekemez fakat bir akıl hocası sayesinde kentlileşerek modern, bilgili, bakımlı kadına dönüşerek erkeği kendine âşık eder.

8284'ler defolsun gitsin

8284 neslini yunanistan'a itelemek

Kadının Erkek Karşısında Nesne Olma Durumu

Bu kategoride 50 başlık tespit edilmiştir. Tespit edilen başlıklarda kadın ya erkeklerin cinsel arzularını tatmin etmeye yarayan birer nesne olarak ya da regl olmaları gibi kimi biyolojik niteliklerinden ötürü *abject* (iğrenç) olarak ele alınmışlardır. Kadının erkeğin hem arzularını tatmin eden hem de *abject* olarak ele alınması madalyonun iki yüzüne tekabül etmektedir. Kadın bedeni hem söz konusu arzunun tatminini mümkün kılan nesne iken bu bedenin yüceltilmesine, kadının *abject* olarak nitelendirilmesiyle müsaade edilmemektedir. *Abject* kadın, artık erkeği baştan çıkararak arzularının nesnesi değildir, kadının bedeni, cinsel organları artık onun aşağı varlık olduğuna, iğrenç olduğuna delalet eden göstergelerdir. Nitekim bu kategoriye dâhil edilen başlıklara genel olarak bakıldığında kadın bedeninin erkeğin arzu nesnesi olarak nasıl temsil edildiğinin yanı sıra aynı bedenin kadınları aşağılamak için de nasıl yeniden üretildiğini de göstermesi bakımından önemlidir.

Örnek:

8284 adet kızla grup seks yapmak

8284 kadınla beraber olmak

Bu kategoriyle ilgili söylenebilecek bir başka şey de açılan başlıklarda erkeğin arzularını tatmin eden nesne olarak kadının her zaman sekse hazır olarak ya da fahişe olarak temsil edildiğidir.

Örnek:

8284 bataklığında sevabına yazar kurtarmak

8284'ten karı düşürmek

Tam tersinden açılan bazı başlıklarda 8284 kadının yazar olması ile birlikte erkek yazarların onlardan medet ummaya başladığı ele alınmış hatta sözlüğün kurucusu olan ssg'nin 8284 kadından beklentileri olduğu vurgulanmıştır.

Örnek:

8284lülülerden medet uman eski sözlük yazarları (2)

8284'ün ilgisini çekme yöntem ve teknikleri

8284 neslinden sedat'a çıkacak eklemek

Son olarak başlıklarda kadın bedeninin arzu nesnesi olarak erkeklerin türlü fantezilerini tatmin etmeye hizmet ettiği ölçüde var olduğunu söylemek mümkündür. Bazı başlıklarda kadın göğsü içerisinde bira akan bir çeşmeye benzetilmiş, böylece erkeğin hem seks hem de alkol arzusu tatmin edilmiştir. Bu durum Irigaray'ın (1995:10) söylediği gibi kadının olmayan bir cinsiyet olarak maşist *imleme ekonomisi* içerisinde erkeğin etiketlemesiyle var olduğuna tekabül etmektedir. Nitekim açılan bazı başlıklarda bakireliğe vurgu yapılması, daha önce belirtildiği anlamda kadınların erkekler tarafından etiketlenerek söylemsel metalara dönüştürüldüğünü ve bu yolla maşist imleme ekonomisinin dolaşımına sokulduğunu göstermektedir.

Örnek:

8284 bakire

8284 bakireye tapmaya bal yanaktan tatmaya geldim

8284 kadın yazarın memelerinden bira akması

Kadının erkek karşısında nesne olma durumu, sözlükte üretilen söylemlerde fail-erkek-özne karşısında pasif-nesne-kadının konumlandırılmasıyla somutlaşmıştır. Yapısal perspektifte ikili karşıtlıklar tüm olumlu özelliklerin erkek özneye atfedildiği, kadının öteki olarak olumsuz özelliklere sahip olduğu bir diyalektik üzerinden varsayılır. Böylesi bir kavrayışta tarihin öznesi faili ve etkin olanı erkekken kadın her daim edilgen olarak erkeğe muhtaçtır. O kadar ki bu süreçte kadın kimliğinin tanımlanması dahi erkek-olmayan üzerinden, fakat erkeğin tanımlanmasına muhtaç olarak kurgulanmıştır. İkili karşıtlıklar içerisinde erkek ve kadının birbirlerinin *değili* olarak kurgulanması, Derrida'nın logosentrik dilin, iktidar ilişkilerini gizleyen yapısına ilişkin itirazları ile örtüşür. Dilbilgisinde bir cümleyi edilgen bir fiil çekimiyle kurmak, o cümlenin öznesini bertaraf etmek anlamına gelir. Dolayısıyla böylesi bir kurgunun aynı zamanda ideolojik bir yanılısamayı gizlemeye yardımcı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda erkek ve kadın arasındaki eşitsizlik mikro düzeyde söylemlerin etkin failinin kim olduğuna bakılarak görünür kılınabilir. "8284 kadın çaylağın 8 Mart'ta yazar yapılması" başlığında da gözlemlenebilen bu durum, kadını eylemin pasif nesnesi haline getirerek, sözlüğe ait kamusal alana ilişkin teşebbüsleri de erkeğin etkenliğine bağlamaktadır. Bir başka açıdan bu başlığın en çok entry girilen (1613 entry) başlık olması, yukarıda belirtilen söylemsel alana gömülü eşitsiz iktidar ilişkilerinin ne derece içselleştirilmiş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Örnek:

8284 kadın çaylağın 8 mart'ta yazar yapılması

Dışlama

Bu kategoriye dâhil olan 10 başlık tespit edilmiştir. Bu başlıklarda 8284 kadınla birlikte yazar olmak şansızlık olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar 8284 kadının yazar olmasından önce de sözlüğe yazar alımı sonrasında eskiler ve yeniler arasında biz/onlar ayrımı ortaya çıkmışsa da 8284 kadının 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde yazar olması sözlükteki biz/onlar ayrımının bu kez doğrudan erkek/kadın ayrımı ekseninde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu durum bir başka açıdan sözlüğün erkek egemen kamusallığına da işaret etmektedir.

Örnek:

8284'lerle birlikte yazar olma şanssızlığı
Herkese benden çay 8284 bayana yok
Sabah 8284 akşam biz yazalım

Diğer

Bu kategoride 21 başlık tespit edilmiştir. Bu başlıkların diğer kategorisi içerisinde değerlendirilmesinin sebebi başlıkların 8284 kadının yazar olmasını destekleyen nitelikte olmasıdır. Bazı başlıklar doğrudan 8284 kadının sözlüğün kamusallığı için yetersiz görülmesine yönelik açılan başlıklara cevap mahiyetindeyken bazı başlıklar 8284 kadının yazar olmasından sonra konuyla ilgili yapılan yorumlardan bıkkınlığı ifade etmektedir.

Örnek:

8284'lerin güzel akıllı bilge ve ahlaklı olması
8284 neslini sevmeye sebepleri
eski kuşağa inat 8284'leri sevmek
8284 kadar taş düşsün başınıza
8284 muhabbetinin bir türlü bitmemesi

Sonuç ve Tartışma

8 Mart Dünya Kadınlar Gününde *eksi sözlükte* 8284 kadının yazar olması sonrasında açılan başlıkların da gösterdiği gibi kadınlar her zaman erkeksi kamusalılık için yetersiz, irrasyonel ve eksiktir. Bu durum hem kadınların hem kamusallığın hem de mahrem olanın erkek değerler üzerinden nasıl tanımlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Açılan başlıklarda da görüleceği üzere bir alt-kültür niteliği taşıyan sözlükte yazar olabilmek için kişinin sahip

olması gereken özelliklerin ya kadınlarda bulunmadığı ya da kadınların, sözlüğün erkek egemen kamusalılığı için yetersiz olduğu ima edilmektedir. Dolayısıyla sözlüğün olası kamusalılığına işaret eden çoğulculuk ve doğrunun göreceliliği gibi etkenler *fallogosentrik* dil tarafından sınırlandırılmış ve sözlük içindeki kadın ve kadınsı değerler “yetersiz” oldukları imaları ile aşağılanmıştır. Böylece kadın bu eksik “doğası” nedeniyle erkeklerin dünyasından kovulduğu aynı zamanda sosyal ilişkilerini sürdürme gücünden de yoksun bırakıldığı savunulabilir.

Bir başka açıdan mizojini, erkek egemen dil içerisinde kadının varlığına söylemsel tehdit oluşturmaktadır. Bir nefret söylemi olan mizojinide, kadının ister kamusal alanda ister mahrem alanda olsun varlığına tahammül edilememektedir. Bu çerçevede kadın erkekten daha aşağı yaratılmış bir varlık olarak erkekliğin düşman nesnesidir. Kadının eril kamusalıktan dışlanmış olması bir başka açıdan eril egemen dilde içkin olarak özellikle kadın bedeninin ve cinselliğinin aşağılandığı, şiddete uğradığı söylemsel alanların oluşumuna neden olmuştur. Nitekim 8284 kadının sözlük yazarı olmasına ilişkin tartışmalarda kullanılan dilde kadın bedeninin ve cinselliğinin aşağılanmasını da bu çerçevede ele almak mümkündür. *Fallogosentrik* dil içerisinde kadını kamusal alandan dışlayan bir başka söylemsel pratik ise kadını erkek karşısında nesne olarak ele alan anlayıştır. Bu anlayışta kadının varlık sebebi erkeğin özellikle cinsel ihtiyaçlarına cevap verecek arzu nesnesi olmasıdır. Burada kadının erotizmi ve bedeni söylemin merkezini oluşturmaktadır. Söz konusu beden bir yandan erkek arzularını tatmin eden bir nesne olsa da yüceltilmesine asla izin verilmez. O her zaman *abject* nitelik taşır.

Ekşi sözlük yeni medya uzamı içerisinde kendine has bir alt-kültür oluştururken bu alt-kültürün tekno-ütopik görüşlerin ileri sürdüğü iyimser tabloyla örtüşmediğine değinilebilir. Ekşi sözlük kendine ait kamusalılık içerisinde çevrim-dışı *fallogosentrik* söylemlerinçevrim-içi uzamda dolaşıma girmesine ve yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bir başka açıdan güncellenen ekşi sözlük arayüzünde yazar sayısı ve yazarların cinsiyetlerine ait herhangi bir istatistikî veri bulunmamakta ve yazarların kimlikleri anonim kalmaktadır. Bu nedenle sözlük içindeki cinsiyetçi kamusalılığın üretimine ilişkin imgesel düzlemde doğrudan bir cinsiyete referans verilememektedir. Bu bağlamda yeni medya teknolojilerinin kullanıcılar için olanaklı kıldığı anonimlik, cinsiyetçi kamusalılığın çevrim-içi uzamda üretiminde söyleminin kime ait olduğunu belirsizleştirmekte ve dolayısıyla *fallogosentrik* dilin üretimine kadın yazarların hangi orandan katıldığı belirsiz kalmaktadır.

Bu noktadan hareketle çalışmanın teorik düzeyinde ele alınan post-feminist düşünürlerin kadın özgürlüğünün olanağı olarak kadın-erkek dikotomisini aşan bir kadın dilinin icadına yönelik vurguları önem kazanmaktadır. Yeni medya teknolojileri ile birlikte ortaya çıkan potansiyeller, kadının cinselliğini, bedenini, arzularını, neşesini dile getirmesinde olumlu katkı sağlayabilir. Fakat bunun yolu yeni medya teknolojilerini fetişleştirmekten ziyade siber-feminizmin 1990'lı yıllar boyunca üzerinde durduğu ironinin bu yeni uzamda kendine yer edinebilmesi ile mümkündür. Her ne kadar hâlihazırda internetin eril bir karaktere sahip olduğu ve bu ortama hâkim olan söylemin de eril söylem olduğu yadsınamazsa da söz konusu egemen etiketleme ve değerler sisteminden kurtulmuş bir kadın dilinin imkânlılığı adına post-feminist mücadele için yeni medyayı mücadele zemini olarak görmek gerekmektedir. Bu bağlamda yeni medya ortamında egemen eril söylemi hedef alan siber-feminizm önem arz etmektedir. Bu bağlamda Aksu Bora'nın (2004) Türkiye'deki feminist hareket için dile getirdiği bir tespiti siber-feminizm içindönüştürerek, kadının, cinselliği, bedeni ve arzuları üzerinden soyut sosyolojik bir öznellik olarak değil, politik bir öznellik olarak nasıl inşa edilebileceğinin önemli olduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

- ARMOUR, E. (1997) Questions of proximity: "Woman's Place" in Derrida and Irigaray. *Hypatia*, 12 (1) s.63-78.
- BAUDRILLARD, J. (2010) *Sessiz yağınların gölgesinde*. Çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BEAUVOIR, S. D. (1993) "*Kadın*" *ikinci cins*.çÇev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınevi.
- BERG, M. (1991) Contradictions: poststructuralism and feminism. *Women; Sex and Sexuality Part- II*, 17 (1), s.50-70.
- BRAIDOTTI, R. (2015) *Cyberfeminism with a difference*. [Çevrimiçi]. http://www.let.uu.nl/womens_studies/rosi/cyberfem.htm [Erişim Tarihi: 09/03/2015].
- BORA, A. (2004) Feminizm: sınırlar ve ihlal imkanı. *Birikim*. <http://www.birikimdergisi.com/>'dan ulaşılabilir.
- BUTLER, J. (2008) Olumsal temeller: feminizm ve "postmodernizm" sorusu. Çev. Feride Evren Sezer. *Çatışan feminizmler- felsefi fikir alışverişi*. İstanbul: Metis Yayınları, s. 44-68.
- BUTLER, J. (2012) *Cinsiyet belası*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- CASTELLS, M. (2013) *İsyan ve umut ağları*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- CHANTER, T. (2009) Psikanalitik ve postyapısalcı feminizm ve Deleuze. *Cogito*, 58, s.93-130.
- COVINO, D. C. (2004) *Amending the abject body*. New York: State University of New York Press.
- CURRAN, J. (2012) Reinterpreting the Internet. CURRAN, J, FENTON, N. ve FREEDMAN, D. (der.) içinde. *Misunderstanding the Internet*. New York: Routledge, s.3-34.
- ÇOBAN, B. (2005) Lacan. RİGEL, N. vd. (der.) içinde. *Kadife karanlık- 21. yüzyıl iletişim çağını aydınlatan kuramcılar*. İstanbul: Su Yayınevi.
- ÇOLAK, B. (2011) Yapıt okuma; bedenın içerisi - dışarısı; Kiki Smith'in çalışmalarında bedensel süreçler ve abjection. *Fe Dergi* 3(1), s.38 – 46.
- DANIELS, J. (2009) Rethinking cyberfeminism(s): race, gender and embodiment. *WSQ: Women's Studies Quarterly*, 37 (1&2), s.102-124.
- DERRIDA, J. (2011) *Gramatoloji*. Çev.İsmet Birkan. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- DİREK, Z. (2009) Simone de Beauvoir: abjeksiyon ve eros etiği. *Cogito*, 58, s.11-39.

- DURUDOĞAN, H. (2012) Unes femmes: Kristeva, psikanaliz ve kadın. DİREK, Z. (der.) içinde. *Cinsiyetli olmak- sosyal bilimlere feminist bakışlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FENTON, N. (2012) The Internet and social networking. CURRAN, J, FENTON, N. ve FREEDMAN, D. (der.) içinde. *Misunderstanding the Internet*. New York: Routledge, s. 123-149.
- GERBAUDO, P. (2014) *Twitter ve sokaklar*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- GÜLTEKİN, L. (2012) Nezihe Meriç'in ilk dönem öykülerinde kadın bakış açısı. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 67-78.
- IRIGARAY L. (1980) When our lips speak together. *Women; Sex and Sexuality Part- II*, 6 (1), s. 69-79.
- IRIGARAY, L. (1995) The question of the other. *Yale French Studies*, 87, s.7-19.
- IRIGARAY, L. (2006) *Ben sen biz-farklılık kültürüne doğru*. Çev. Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tural. Ankara: İmge Kitabevi.
- JAMESON, F. (2013) *Dil hapisanesi*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KÖSE, E. (2013) Cinsiyet/ toplumsal cinsiyet ikiciliği üzerine eleştirel yaklaşımlar ya da doğa "doğal mıdır?". *Doğu Batı*, 64, s. 37-53.
- KRISTEVA, J. (2004) *Korkunun güçleri- iğrençlik üzerine deneme*. Çev. Nilgün Tural. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KRISTEVA, J. (2007) *Ruhun yeni hastalıkları*. Çev. Nilgün Tural. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LACAN, J. (2006) *Ecrits*. Çev. Bruce Fink. New York-London: W.W. Norton & Company.
- LACAN, J. (2012) *Benim öğrettiklerim*. Çev. Murat Erşen. İstanbul: Monokl Yayınları.
- LACAN, J. (2013) *Fallusun anlamı*. Çev. Saffet Murat Tura. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- LÜKÜSLÜ, D. (2011) Bilişim teknolojileriyle örgütlenen gençlik hareketleri ve yeni bir siyaset arayışı. AYDEMİR, A.T. (der.) içinde. *Katılımın "e-hali": gençlerin sanal alemi*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği, s.48-68.
- MADAN, S. (2010) *Postyapısalcılık ve postmodernizm*. Çev. Abdülbaki Güçlü. İstanbul: Kırkgece Yayınları.
- MARSHALL, G. (1999) *Sosyoloji sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- ÖÇAL, K. A., (2011) *Dişil dil ve ekofeminist bağlamda Latife Tekin ve Muinar*.
Yayınlanmamış Tez (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü.
- PAASONEN, S. (2011) Revisiting cyberfeminism. *Communications*, 36, s.335-352.
- SARTRE, J. P. (2013a) *Varoluşçuluk*. Çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- SARTRE, J.P. (2013b) *Varlık ve hiçlik*. Çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya. İstanbul:
İthaki Yayınları.
- SCHIPPERS, B. (2010) Kristeva's time?. *Feminist Theory*, 11(1) , s. 85-94.
- STEVENSON, N. (2008) *Medya kültürleri*. Çev. Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy.
Ankara: Ütopya Yayınevi.
- TURA, S.M, (2010) *Freud'dan Lacan'a psikanaliz*. İstanbul: Kanat Kitap.
- TURKLE, S. (1999) Cyberspace and identity. *Contemporary Sociology*, 28 (6), s.643-648.
- WILDING, F. (2015) *Where is feminism in cyberfeminism?*. [Çevrimiçi]. [http://
faithwilding.refugia.net/wherem.html](http://faithwilding.refugia.net/wherem.html) [Erişim Tarihi: 09/03/2015].
- WRIGHT, E. (2002) *Lacan ve Postfeminizm*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Everest Yayınları.
- YÜKSEL, M. (2003) Modernleşme ve mahremiyet. *Kültür ve İletişim*, 6 (1) , s.75-109.

Tarihin Arka Odası'nda "Kadın"

Alev Aslan

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
alevaslan.istilef@gmail.com

Öz

Bu çalışmada *Tarihin Arka Odası* adlı TV programı incelenmek suretiyle, gerek tarihsel olan gerekse tarih konuşan birer özne olarak kadınların nasıl inşa edildiğine odaklanılmış ve toplumsal cinsiyetin çoklu zaman ve uzamlararasında dolaşarak adeta tüm zamanlarda ve mekânlarda nasıl yeniden inşa edildiği ve meşrulaştırıldığı ele alınmıştır. Bu gayret gösterilirken cinsiyetçiliğin yalnızca kadın-erkek ikiliğinde olduğu gibi cinsiyet temelli olmadığı, tıpkı siyah feminizmin iddia ettiği biçimde ırksal ve kültürel boyutları da içinde barındırdığı düşüncesi dikkate alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Cinsiyetçi söylem, medya, tarih, kadın, televizyonda tarih programları

• • • • •

Makale geliş tarihi: 18.09.2014 • Makale kabul tarihi: 03.03.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi • © 2015 • 2(1) • bahar/spring: 77-94

“Woman” in the *Tarihin Arka Odası*

Alev Aslan

Istanbul University Faculty of Communication
alevaslan.istilef@gmail.com

Abstract

This article analyses the TV program entitled *Tarihin Arka Odası* and tries to show how women are constituted as historical subjects talking about history. It focuses on the way that gender is constructed and justified in different times and spaces. While exploring this, it takes into account that sexism is not only based on sex as it is seen in male-female duality, but it also consists of racial and cultural dimensions that black feminism puts forward.

Keywords: Gendered discourse, media, history, woman, TV programmes on history

"Hep iktidar var; ama her zaman direniş de var"

Foucault

2008 yılında yayınlanmaya başlayan *Tarihin Arka Odası* adlı TV programının sunuculuğunu Murat Bardakçı ve Doç. Dr. Erhan Afyoncu paylaşmaktadır. Bu iki erkek sunucunun yanı sıra programda zaman zaman kadın sunucular da yer almıştır. Kadın program sunucuları sırasıyla Pelin Batu (2009-2011), Selin Barlas (2012), Zeynep Özkartal (2012) ve son olarak Prof. Dr. Nurhan Atasoy'dur (2012-günümüz). Bahsi geçen kadın sunuculardan, Zeynep Özkartal dışındaki, üç kadın sunucu da tıpkı Bardakçı ve Afyoncu gibi tarihçi kimliğine sahiptir. Bu durum bizlere 'kadının' bir tarihçi ve program sunucusu olarak *Tarihin Arka Odası* adlı TV programında nasıl konumlandırıldığını görme olanağını sağlarken, programda konuşulan tarihsel konular ise kadınların tarihsel birer özne olarak nasıl inşa edildiklerini görmemizi kolaylaştırır.

Bu çalışmada amaçlanan, tarih ve medya alanlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan tarih odaklı TV programlarında, egemen toplumsal cinsiyet kodlarının yeniden inşa edilip edilmediğini, ediliyorsa bunun nasıl yapıldığını sorgulamaktır.

Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır: Televizyondaki tarih programlarında bir program sunucusu ve tarihçi olarak “kadın” nasıl konumlandırılmaktadır? Bu konumlandırma, bir bilim dalı olarak tarihle uğraşan kadının karşı karşıya kaldığı konumlandırma ile benzerlik taşımakta mıdır? “Kadın” geçmişte/tarihte ve bugünde hangi kalıp yargılar içerisinde inşa edilmektedir? Bu inşa biçimi kadınların, söylemsel düzeyde, hangi şiddet unsurlarıyla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır?

Tüm bu soruları yanıtlamak amacıyla betimsel yöntemin benimsendiği bu çalışmada, *Tarihin Arka Odası* adlı TV programının farklı yayın dönemlerinden (2011-2012-2013) seçilen on iki bölümü, eleştirel söylem analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Analiz yapılırken feminist kuram¹ temel alınmıştır.

Eleştirel söylem çözümlemesi Van Dijk’ın belirttiği gibi, güç ve egemenliğin kötü kullanımını ortaya koymayı mümkün kılan bir yöntemdir (2003, s.17). Eleştirel söylem çözümlemesi, söylem ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi gözleme olanağı sağlamanın yanı sıra bu yapının afişe edilmesine ve değiştirilmesine de olanak sağlar (Van Dijk 1993, s.252-253). Her araştırma için farklı bir modelin ortaya konulmasını gerektirir. Bu çalışma kapsamında belirli kategoriler oluşturularak söylemler bu çerçevede analiz edilecektir. Öncelikle programın makro yapısal özellikleri anlatılacak daha sonra belirlenen temalar çerçevesinde mikro yapılar analiz edilecektir.

Analiz kısmına geçmeden önce feminizmin gözüyle tarih, tarihsel bir özne olarak “kadın”, bir tarihçi olarak “kadın” konularına değinilecek, sonrasında feminizm gözüyle medya, medyada “kadın” temsilleri ve birer medya çalışanı olarak “kadın” konularından bahsedilecektir.

•••••

1 Feminizmin bilime dair kanaatleri yöntem üzerine de farklı bir perspektife sahip olmasına yol açmıştır. Feminizm araştırmanın politik yönlerine dikkat çekilmesini sağlar. Araştırmada iktidarın rolünü vurgular. Eleştirel yaklaşım ve bazı sınıf, ırk, etnik araştırma türlerinde olduğu gibi feminizm özgürleştirme meselesini bir amaç olarak görür. 1960’lardan bu yana, özellikle en büyük etkisini nitel araştırma yöntemlerinin yeniden şekillenmesinde gösteren feminizmin, kendine özgü bağımsız bir yöntemi olduğunu söylemek oldukça zordur. Ancak bu durum feminist yaklaşımın araştırma yöntemlerine dair açık temalara sahip olmadığı anlamına gelmez. Harig, feminist yöntembilimin beş ortak özelliğinden bahseder. Bunlar “pozitivizmin reddi, cinsiyet ilişkilerinin her alanda görülen etkisi, bilimin değerini kaybetmesi, özgürleştirici bir yöntembilimin kabul edilmesi ve araştırmalarda hiyerarşik olmayan ilişkilerin gözetilmesi” olarak sıralanabilir (Punch 2011, s.133-134).

Feminist yaklaşımın gözüyle tarih

Tarih'in bağımsız akademik bir disiplin olarak kabulü 19. yüzyıla dayanır. Ancak akademik bir disiplin olarak kabul edilmesinden çok önce de tarihin Mezopotamya'da rahipler, geleneksel toplumlarda vakanüvisler tarafından kayıt altına alındığı bilinir. Kayıt altına almak ise seçme ve yorumlamayı gerektiren bir süreç olması nedeniyle bir anlamda geçmişin yeniden kurgulanmasıdır. Bu durum, tarihin kolaylıkla bir ideolojik aygıtla dönüşebilmesine yol açar. Tarihin de içerisinde yer aldığı Bilim, Fatmagül Berktaş'ın belirttiği gibi bir tanımlama ve anlamlandırma aracı olarak her zaman bir iktidar edimi olmuştur. Böyle olması nedeniyle iktidarı elinde bulundurmeyen çoğunluğun deneyimleri, tanımlama girişiminin dışında tutulmuş ya da marjinalleştirilmiştir (2001, s.273). Tanımlanmayan ve tanımlandığı durumlardaysa yalnızca marjinalize edilen toplumsal gruplardan biri de kadınlardır.

1930'lu yıllarda bu durumun biraz değiştiği görülür. Bu tarihte Annales Okulu gibi tarihin merkezini siyasi tarihten gündelik yaşama doğru kaydıran tarih anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, daha önce tarihte pek yer verilmeyen resmi tarihin dışındaki konuların, sınıf mücadelesi, işçi ve köylüler gibi, gün ışığına çıkmasını sağlasa da cinsiyet meselesine eğilmemiş ve kadın deneyimlerine ışık tutmamıştır (Schaus 2006, s.22). Sosyal tarihin kadın tarihinin ortaya çıkmasında belli bir oranda katkısı olmuş olsa da pek çok feminist sosyal tarih ve kadın tarihi arasında var olan farklı analitik perspektiflerin vurgulanmasını önemser. Bunun temel nedeni sosyal tarihin, kadınların özgül deneyimlerini görünmez kılacağına dair duyulan endişedir.

1960'ların ortalarından itibaren Amerika'da, 1970'lerden itibaren de Batı Avrupa'da neredeyse yaşamın her alanını sorgulayan yeni feminist hareketin bilimi sorgulamaya başlayarak, bilimin yerleşik normlarına, yöntemlerine, yaklaşımlarına ciddi eleştiriler getirmesi (Edwards 2015, s.335, Berktaş 2001, s.277) ve bilimin cinsiyetçi ve cinsiyet körü olduğunu ilan etmesi (Çakır 2004, s.1), kadınları kendilerine dair bilgi üretme konusunda harekete geçirmiştir.

Özellikle tarih alanına yoğun ilgi gösteren kadın hareketi kadın deneyimlerinin tarihte olmamasına dikkat çekerek bunun nedenlerinin tartışılmasını sağlamıştır. Başlıca amaçları kadınları tarih içerisinde görünür kılmak, kadınlara tarihlerini kazandırmak, güç ve etkinliklerinin nasıl önlendiğini ortaya koymak olmuştur.

Önceleri ünlü, istisnai kadınlar üzerine odaklanan kadın tarihi bu anlayışla yetinmenin doğru olmayacağı tartışmalarıyla, kadın kahramanlar aramak ya da tarihi kadınlarla sınırlamak anlamına gelmeyen, “hayatın her alanına feminist bir perspektifle bakarak var olan pratiklerin ve kavramların eleştirilmesini ve dönüştürülmesini, ayrıca yenilerinin yaratılmasını” (Berk-tay 2001, s. 279) gerekli gören bir anlayışa evrilmiştir.

1980’lerden sonra kadın kategorisi yerine, toplumsal cinsiyet (gender) kavramı bir tarihsel analiz kategorisi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Scott 2007, s.1056). “Feminist tarihçiler, toplumsal cinsiyet ayrımının ve bu ayrımın işaret ettiği cinsler arası iktidar ilişkilerinin, tarihsel süreci kavramak açısından önemli olduğunu ve ancak bu öğelerin katılımıyla tarihin en geniş anlamıyla yeniden kurulabileceğini savunmuşlardır. Bu, aynı zamanda, feminist tarihçiliğin kadınları görünür kılmayı hedefleyen ‘düzeltmeci’ ya da ‘telafi edici tarihçilik’ (compentasory history) aşamasını geride bıraktığı anlamına (Berk-tay 2001, s.280) gelir.

Tarihçi olarak “kadın”

Tarihi yazarlar arasında sayısal anlamda neredeyse “yok” olan kadınların bu yokluğu, 19. yüzyılda “kimliklerin” tarih sahnesine çıkması ve tarihsel birer özne olmaya başladıkları döneme kadar, oldukça kristalize olmuş bir “yokluk”tur. Tarihsel olayları yazmaları mümkün olmamış olan kadınlar 19. yüzyılda tarih, bilimsel bir disiplin alanı olarak kabul gördüğünde bile burada kendilerine yer bulamamışlardır. 1890’lar Almanya’sında tarih eğitimi almak isteyen kadınlara cevap Alman tarihçilerden gelmiş ve kendi üniversitelerinin erkek üniversitesi olduğunu söyleyerek, kadın öğrencilerin tarih eğitimi almalarına karşı çıkmışlardır. Yine İngiltere’de 1880’lerde kadınlara yalnızca ders dinleme hakkı verilmiş; ancak bir derece almaları uygun bulunmamıştır. Osmanlı’ya baktığımızda da benzer biçimde kadınların yükseköğrenim hakkına ancak 1914 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde açılan İnas Darülfünunu adı verilen kız üniversitesi ile kavuşabildikleri görülür.²

•••••

2 Bu ifadeler kadınların durumunun hep aynı düzlemde devam ettiği yanlışına sebep olmamalıdır. İslam ve kadınlar hakkında araştırma yapan Fatma Aliye 1896 yılında yaptığı araştırmada sanılanın aksine kadınların hayli etkin olduğu dönemlere rastlamıştır. Örneğin on üçüncü yüzyılda erkeklere eğitim veren yüze yakın profesör vardır (Çakır 2011b, s.516). Serpil Çakır da benzer biçimde 1987 yılında yazmaya başlayarak 1991 yılında tamamladığı “II. Meşrutiyet’te Osmanlı Kadın Hareketi” adlı doktora tezinde Osmanlı dönemine ait hayli zengin bir kadın hareketine ulaşmıştır.

Tarihsel bilginin kim tarafından kayıt altına alındığı, yorumlandığı, yaygınlaştırıldığı esasen Foucault'nun bilgiye dair vurgusunda olduğu gibi bir tür "dünyayı düzenleme biçimidir". Bilginin düzenlenmesi, bir anlamda iktidar paylaşımı meselesidir (Berktaş 2012a, s.19; Berktaş 2012b, s.57). Tarihin yazımında rol alamayan kadın, varlığını metinlere mühürleyememiştir. "Gerda Lerner, 1979'da, eğer tarihe kadınların gözüyle bakılıysaydı ve geçmiş onların tanımladığı değerlerle düzenlenseydi bildiğimiz tarihin tümüyle farklı bir ışık altında görüneceğini" söylemiştir (Berktaş 2001, s.279). Öyküler yeryüzünde anlatılmaya devam edecektir. Ancak öykülerin ömrünün, sözün ve yaşayanların hayatlarıyla sınırlı kalmaktan kurtulmaları, metinlere dökülmeleriyle mümkündür. Metinleri kimlerin oluşturduğu ise öykülerin kurgusunu değiştirir.

"Kadın tarihi" ya da "feminist tarihçilik" in ortaya çıkmasıyla bir anlamda tarihin, kadın öznelerce yeniden yazılmaya çalışıldığı söylenebilir. "Kadın tarihi çalışmaları, önemli önemsiz hiyerarşisi ile yapılandırılan, merkeze erkeğin yaptıklarını yerleştiren anlayışı, anlayışın kaynaklandığı bu hiyerarşiyi yıkmaya, yazma işlemini yeni baştan kadın bakış açısıyla gözden geçirmeyi amaçlar" (Çakır 2004, s.1). Bu anlamda kadının tarihçi kimliği ile tarih alanında varlık göstermesi, kadın gözüyle tarih yazımına büyük katkı sağlar.

Tarihte "kadın"

"Geleneksel tarih yazıcılığı erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları kendisine konu edinir, öznesi erkektir" (Çakır 2004, s.1). Bu tarih, kadınların olmadığı savaş alanlarını, kahramanlık destanlarını ve kadınların çok uzun süre seslerinin hiç yankılanmadığı parlamento binalarının tarihidir (Çakır 1996, s.223). Kamusal alandan dışlanarak özel alana mahkûm edilen kadının yaşantısı, çoğunlukla tarihte yer bulamamıştır. Kamusal alanın öznesi olmasına müsaade edilmeyen kadın dolayısıyla tarihin öznesi de olamamıştır

Tıpkı diğer ötelenmişler gibi kadınlar da tarihte iz bırakamamış, hatırlandıkları anlarda ise haklarında anlatılan hikâyeler kalıp yargılarla sınırlı kalmıştır. Oysa resmi tarihin dışına taşmak isteyen kadınların bir kısmı (aynı zamanda buna olanağı olanlar, tıpkı yalnızca olanağı olan erkekler gibi) Berktaş'ın deyişiyle "ben vardım, ben hayırseverdim, iyi bir insandım, fitne ve fesat unsuru değildim" i tarihe bırakmak istemişlerdir (2012b, s.57). Bunun için kimi zaman yaptıkları camilerle, çeşmelerle bir anlamda tarihe not düşmüşler ve yazılmayanı yazmak istemişlerdir.

Daha önce söylendiği gibi bilim, toplumda kadını ikincilleştiren alanlardan biridir. Modern tarih içerisinde kadınlar kendilerine dair yaratılmış mitlerle, melek ya da şeytan olarak varlık kazanmışlar, kargaşanın ve bozulmanın sorumlusu olarak görülmüşlerdir (Çakır 2011b, s.507-508). Kadınlara dair meselelerin çoğunlukla modernleşme ya da kalkınma gibi kalıplar içerisinde değerlendirilmesi onların tarihsel birer özne olarak görülmelerinin önünde önemli bir engel oluşturmuştur. Çoğu zaman belgelere kaydedilmeyen kadınlara dair bugün elimizdeki veri ise oldukça kısıtlıdır.

Tarihin bir bilim dalı olarak cinsiyetçi yapısı, kadının bir tarihçi olarak ve tarihsel bir özne olarak karşı karşıya kaldığı cinsiyetçi tutum, davranış ve söylemler üzerine yaptığımız tartışmayı burada sonlandırarak, medyada feminist yaklaşımlarla devam edelim.

Feminist yaklaşımın gözüyle medya

Bu noktada medya tüm bu eşitsiz ve cinsiyetçi yapılanmanın tekrar dolaşma sokulduğu, toplumdaki güç ilişkilerinin sunulduğu, yeniden üretildiği ya da değiştirildiği bir alan olarak karşımıza çıkar. İktidarın değiştirilebilirliği vurgusundan hareketle, medyanın ikincilleştirmeye yol açmanın dışında aynı zamanda bir fırsat olarak kadına dair bakış açısını, kadın perspektifinden kurulumada önemli bir zemin oluşturduğu söylenebilir (Gencel-Bek ve Binark 2000, s.1). Bu nedenle medya üzerinden dolaşıma sokulan cinsiyetçi söylemi afişe etmek, toplumsal cinsiyet bilincini yükseltmek açısından anlamlı bir mücadeledir.

Ancak iletişim çalışmaları, feminist yaklaşımlar konusunda her zaman çok hevesli olmamıştır. Anadamar iletişim çalışmaları cinsiyetçi rollerin doğal, verili görünüşünü sorgulamaya yetmişli yıllarda bile yanaşmamış ve bu önyargıların nasıl geliştiği, nasıl pekiştiği ya da sürdüğü ile ilgilenmemiştir (aktaran Van Zoonen 2002,s.468). O yıllardaki akademik dergilerde medyada feminist yaklaşımlara dair makalelere ara sıra rastlanılması mümkün olmakla birlikte, aynı dönemde yayınlanan ve çok satan iletişim kitaplarında, tıpkı Denis McQuail'in *Introduction to Mass Communication Theory* adlı kitabında olduğu gibi, feminist yaklaşımlarla ilgili tek bir bölüm dahi yoktur (Van Zoonen 2002, s.469; Dursun 2011, s.603).

Cinsiyetçi roller zaten verili kabul edildiği için ilgilenilmeye değer bir alan olarak da kabul görmemiştir. Yine de sayıları oldukça az olmakla birlikte, bunların nasıl geliştiğini, nasıl pekiştirildiğini ya da nasıl sürdürüldüğünü

sorgulayan araştırmacılara rastlanır. Medyanın bu süreçteki rolü ise kesinlikle sorgulanmamıştır (Van Zoonen 2002, 468). 1970'lerin başlarında biyolojik ve "doğal" olanın toplumsal olandan daha gerçek olduğu iddiası ortaya atılmış, cinsiyetçi rollerin (medya, okul vb. tarafından) toplumsal olarak yaratılmaları nedeniyle "yapay" oldukları tezinin temelinde boş bir tez olmadığı, yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılmıştır (Connell 1998, s.11).

Feminist ilgiler, özellikle kültürel çalışmalar alanında kendilerine oldukça geniş bir zemin bulmuştur. Seksenli yıllarda çoğunlukla üniversitelerde sürdürülmekte olan feminist çalışmaların nesnellik, yansızlık ve bağımsızlık ilkelerini savunan başat akademik paradigmayı sarstığı, akademik çalışmaların çoğunun değişim için önerilerle dolu olduğu görülür (Van Zoonen 2002, s.471). Dolayısıyla 1980 sonrası medya alanında da feminist paradigmanın güçlendiği söylenebilir.

Medyada "kadın"

Kadın konusunu temel alan medya çalışmalarının çoğu, kadının temsili konusuna eğilir. Kadının sembolik düzlemde nasıl temsil edildiğine bakarak bu alanda mücadele veren çalışmalar, medyanın bütünsel bir biçimde cinsiyetçiliği ürettiği sanrısının yanlış olduğunu da ortaya koyar; ancak diğer yandan Mojab ve Abdo'nun belirtmiş oldukları gibi medya " 'eril toplumsal cinsiyetin egemenlik uygulama sistemi veya rejim'i olan ataerkilliğin üretildiği ve yeniden üretildiği toplumsal güçler ve kurumlardan yalnızca biridir" (Gencel Bek 2011, s.650).

Toplumsal cinsiyet, herhangi bir cinse karşı öğrenilen stereotipler (kalıp yargılar) aracılığı ile yaygınlaşır ve varlık kazanır (Timisi 1997, s.24). "Ağırlıklı olarak yok sayma, önemsizleştirme, olumsuzlama, kurbanlaştırma ya da suçlama şeklinde görülen hâkim temsil biçimleri medya ürünlerinde karşımıza çıkar" (aktaran Gencel Bek, 2011, s.651).

Üstelik kadına dair oluşturulan imgelerin, mutlaka olumsuz olması da gerekmez. Kimi zaman mükemmelliğe dair oluşturulan imgeler de kadını kalıp yargılara mahkûm eder. Örneğin liberal feminist gelenekten gelen Friedan'a göre, "mükemmel çekici dişi" ya da "süper kadın" birer imge olarak yaratılmış ancak kadına mutluluk getirmemiş, aksine onu iki patrona hizmet eder kılmıştır (aktaran Çakır, 2011a, s.446). Her yerde başarılı olan, hep mükemmel görünen kadın imgesi, Friedan'ın işaret etmiş olduğu gibi kadınları insanüstü olmaya mecbur etmektedir.

Medya mensubu olarak “kadın”

Son olarak medyada kadın çalışanlar üzerine güncel değerlendirmelerden bahsetmek gerekirse, kadın çalışanlara yönelik cinsiyetçi bir tutumun geçmişten günümüze var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün hâlâ üst düzey yöneticiler arasında kadın sayısı oldukça düşüktür. Medyada kadın istihdamının genellikle daha alt kademelerde, haber muhabirliği ya da magazin yazarlığı gibi alanlarda yoğunlaştığı görülür. Siyaset ve ekonomi gibi haber alanlarında kadın çalışan oldukça azdır. 1990’larda özel televizyon kanallarının ortaya çıkmasıyla birlikte kadın çalışan sayısında artış olmuştur. Ancak bu durum kadınların üst düzey yönetici olmalarını sağlamamıştır. Gazetelerde en üst seviyede hiç kadın yönetici yokken televizyonda bu sayı yalnızca ikidir. Gazetelerde orta düzey kadın yönetici % 21,2 iken, televizyonlarda bu oran % 33,3’tür³ (2012, s.24). Medya sektörü incelendiğinde kadınların hâlâ yönetici pozisyonunda çoğunlukla iş bulamadıkları ve daha alt kademelerde, karar mekanizmalarında etkin olamadıkları alanlarda rol üstlendikleri görülür.

Tarih programlarının makro yapısal özellikleri

Kadının tarih alanına geç erişimi ya da tarihin genellikle bir erkek alanı olarak değerlendirilmesinin uzantısı olarak, günümüzde TV’de yayınlanan tarih programlarına bakıldığında da benzer biçimde erkek egemen bir yapılanmayla karşılaşılır. Bu durum hem tüm medya yapılanmasında, bilhassa hiyerarşik olarak basamaklar yükseldikçe; hem de dünya ölçeğinde benzer biçimdedir. Kadınlar daha az ücretlendirilmekte ya da erkek meslektaşlarının cinsiyetçi davranışlarına maruz kalmaktadır (aktaran Gencil Bek, 2011, s.656). Gazetecilik ve yayıncılığın kamusal alanın tam da merkezinde olması bu alanın erkek alanı olduğu ön yargısını da beraberinde getirmiştir (Timisi 1997, s.2). Bu cinsiyetçi davranış kalıplarını program içeriklerinde de görmek mümkündür.

1960’lı yıllardan 90’lı yıllara kadar yapılan içerik analizleri Amerikan televizyonlarında, her üç erkek karaktere bir kadın karakterin düştüğünü göstermiştir. Erkekler bu programlarda merkezi rollerde yer alırken, kadınlar yan rollerde yer almışlardır. Bu yayınlarda kadınların karizmalarının kaynağını genellikle genç ve güzel olmaları sağlarken çoğunlukla yaşça büyük olan kadın karakterlere pek yer verilmemiştir. Erkeklerin kişisel karizmalarının

•••••

3 Bu veriler Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Komisyon Raporu’ndan alınmıştır. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 10, TBMM Basımevi, Ankara, 2012

merkezinde ise mesleki başarıları, zenginlikleri ve entelektüel kapasiteleri yer alır, üstelik kadınlardan farklı olarak, yaşça büyük olmaları ekranda görünür olmalarına bir engel teşkil etmez (Timisi 1997, s.27).

Tüm bu belirlenimleri *Tarihin Arka Odası* adlı TV programında görmek mümkündür. Bu programda iki erkek karakter başat öge olarak yer almaktadır. Zaman zaman üçüncü bir program sunucusu olarak programa dâhil olan kadınların üçü de, yaşça genç kadınlardır. Genç ve güzel olmanın ötesinde eğitilmiş ve tarihçi kimliğine sahip olan bu kadınlara program süresince yeterince söz hakkı verilmediği görülür. Dolayısıyla program çerçevesinde kadınlar bir anlamda yardımcı rollerde görevlendirilmişlerdir. Benzer biçimde diğer üç kadından yaşça büyük olan Nurhan Atasoy'un, kadın bir profesör olmasına rağmen, Bardakçı'nın, Atasoy'un uzmanlık alanı olan Sanat Tarihine yönelik "kumaş da incelenir mi" gibi nüktelerine maruz kalması ve sıklıkla söz almasının engellenmesi; erkeğin kendisini egemen olarak gören, aktaran özne konumunu güçlendirdiği yönünde anlamlar içermektedir. Bu durum diğer üç kadın gibi Nurhan Atasoy'un da yardımcı role itildiği düşüncesini güçlendirir.

Yukarıda bahsedilenler program formatı ya da reyting kaygısı olarak açıklanabilir. Esasen medya, dolayımından geçen diğer alanlar gibi tarihi de kendine ait kurallara uymaya zorlarken seyirlik bir malzemeye dönüştürür. Kimi zaman tarihi dizilerle, kimi zamansa tarihi dedikodularla reyting yakalamak isteyen medya, genellikle tarihin içini boşaltarak medyatik kılmaktadır. Tüm bu süreç ise hem medyatikleşmeyi hem de cinsiyetçileşmeyi doğurur. Burada ifade edilmek istenen, cinsiyetçi yapının medyatikleşmenin bir sonucu olduğu iddiası değil, yalnızca bu yapıların birbirini beslediği kanaatidir. Bu tartışma makalenin sınırlılıkları nedeni ile daha fazla sürdürülmeyecektir ancak temel amaç reytinglerini artırmak olsa dahi (ki bunu bilmiyoruz) bu durum cinsiyetçi yapının varlığını görmemizi engellemez.

Tarih programlarının mikro yapısal özellikleri

Tarihin Arka Odası adlı TV programında kadınlara yönelen kodlar şu şekilde sıralanabilir: öğrenci kadınlar, cinsiyetsiz kadınlar, iffetsiz kadınlar, tarihten anlamayan kadınlar, haddini aşan kadınlar, çarpıtılıp değersizleştirilen kadınlar ve akıllı olmayan kadınlar. Şimdi sırasıyla belirlediğimiz tematik yapıları bakalım.

Öğrenci kadınlar (Öğretmen-öğrenci iktidarı)

Cicero'nun "geçmişini bilmeyenler sürekli çocuk kalmaya mahkûmdur" sözleri kadının gerek toplumsal durumunu, gerekse tarih programlarındaki

konumlandırılışını tarif etmekte oldukça yararlıdır. Bu programlar içerisinde kadınların adeta öğretmen iktidarına karşı öğrenci, babanın iktidarına karşı çocuk olarak konumlandırıldıkları görülür. Kadınların başka tarih programlarında da benzer bir biçimde “soran ve öğrenen birer özne” olarak öğrenciye benzerliği dikkat çekicidir. 17 Mart 2012⁴ tarihli yayında, programın üçüncü sunucusu olarak yer alan Selin Barlas, konuşmak için söz almak istediğinde Bardakçı tarafından susturulmuş ve konuşması istenmemiştir. Selin Barlas ilerleyen dakikalarda “şimdi konuşmaya müsaade var mı?” diye sorduğunda Bardakçı bir anlamda bir öğretmen gibi “yok efendim” diyerek programda kimin iktidar olduğunu kadın partnerine hissettirmiştir.

İzlenen farklı bölümlerde, diğer kadın sunucuların da aynı davranış kalıbına maruz kaldıkları görülmüştür. Ancak kadın sunucuların kişisel davranış kalıplarının farklılığı ve düşünsel farklılıkları, karşılaştıkları cinsiyetçi tavrın dozunun ve yönteminin değiştirmesine neden olmaktadır. Söz almak konusunda diğer kadın sunuculara nazaran daha sık girişimde bulunan Pelin Batu’nun, tüm bilgi birikimi ve yeterliliği diğer iki erkek sunucu tarafından görmezden gelinmiş, sözü kesilmiş ve sıklıkla azarlanmıştır.

İzlenen bölümlerde kadın partnerler erkek öznelerin ideolojik perspektifine ne kadar uzaksa o kadar sık cinsiyetçi tavır ve şiddetle karşı karşıya kalmışlardır. Sıklıkla kendilerinden beklenen tavır dinleyen, soran, öğrenen pozisyonunda, yani yan rollerde kalmalarıdır. Bu duruma yapılan her itiraz erkek iktidarı tarafından yıkıcı bir şiddetle karşı karşıya kalmak anlamına gelmiştir.

Cinsiyetsiz kadınlar

Tarihin Arka Odası adlı TV programının 2 Ekim 2013⁵ tarihli yayında Nurhan Atasoy’a ait bir çanta, Bardakçı tarafından izleyiciye gösterilerek “ben göstermeye utanırım” denmektedir (burada bahsi geçen şeyin, çantanın içindeki topuklu ayakkabılar olduğu anlaşılmaktadır). Bu söylemin kadınsı bir nesne olarak kabul edilen topuklu ayakkabının, cinsel bir gönderme taşıdığı, utanılacak bir şey olduğu alt metnini taşıdığı görülür. Bardakçı’nın söylemi, Atasoy’un cinsiyetsiz davranmasına yönelik bir gönderme taşımakta, dolaşısıyla Atasoy’dan beklenenin programda cinsiyetsiz ve kadınlığından sıyrılmış bir “bacı” olarak bulunması, böylece erkek egemen alana herhangi bir

•••••

4 https://www.youtube.com/watch?v=_eX-q0h5uEI

5 <https://www.youtube.com/watch?v=kGF8Rc8PgIU>

halel getirmemesi olarak anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Nurhan Atasoy'dan önce programda kadın sunucu olarak yer alan Pelin Batu, Selin Barlas ve Zeynep Özkartal'ı cinsiyeti ile görmekten rahatsızlık duymayan bakış, söz konusu olan yaşça büyük ve kısmen daha birikimli bir kadın olduğunda, ona kadınsı araçları çok görmekte ve ondan cinsiyetsiz olmasını talep etmektedir.

İffetsiz kadınlar

26 Ekim 2013⁶ tarihli Victorya dönemi temalı programın konuğu, Victorya & Albert Müzesi İslami Eserler Bölüm Başkanı Tim Stanley'dir. Bu programda Bardakçı'nın ekranın sol kenarında gösterilen Viktorya hakkında "Efendim bu Viktorya, Viktorya dönemi dedikleri. Kocasını bir Alman Prensi, Prens Albert. Fakat işte bir düzineye yakın çocuk yapıyor. Adamcağız tifo mu bir şey pat diye ölüyor. Kadın ondan sonra hayatı boyunca siyah giyinmiş. Mateme girmiş ama var işte bir seyis var arada.." sözlerine Erhan Afyoncu "Kraliçesine hizmet ediyor" şeklinde yanıt vermekte ve bu konuşma programının iki erkek sunucusunun gülüşmeleriyle devam etmektedir. Burada aktaramayacağımız kadar uzun süren bu konuşma boyunca Bardakçı Viktorya'nın dul kalmasının ardından yaşadığı ilişkileri biraz alaycı bir dille anlatmayı sürdürür.

Viktorya dönemi üzerine yapılan bu konuşma bizlere yönetici olanlar kadın olduklarında, erkek olanların karşılaşmadığı bir dile maruz bırakıldıklarını gösterir. Haremleri olan padişahlardan söz edildiğinde yapılmayan bir düzeyde kadın özne alçaltılmış ve oldukça erkeksi bir üslupla yalnızca kadına özgü bir alan olarak daraltılan "iffet", "namus", "ahlak" gibi çok derin arka planları olan kavramların içerisinde sıkıştırılarak, bir kez daha erkek karşısında güçsüz, iffetsiz kılınmıştır. Bu davranış kalıbı, konuyu siyah feministlerin yaptığı tespitlere yakın bir noktaya da taşımaktadır. Esasen, bahsi geçen Müslüman-Türk kimliğine sahip bir kadın olması durumunda (resmi tarihin onayladığı bir kadın olması koşuluyla), söylem bu biçimde gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla programa konu edilen tarihsel özneler, Türk tarihinden kadınlarsa melek veya şeytan (Hürrem karakterinde olduğu gibi), Türk değilse melek ya da şeytan-iffetsiz kalıplarıyla değerlendirilmektedir. Örneğin *Muhteşem Yüzyıl* dizisinin (bu dizi Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatını ele alan bir dizidir) senaristi Meral Okay'ın katıldığı 7 Ekim 2011 tarihli programda Murat Bardakçı "Hürrem mi daha şirret Gülfem mi?" diye sormaktadır⁷. Bu soru içerisinde belirttiğimiz gibi şirret olmak, fena olmak göndermeleri

•••••

6 <https://www.youtube.com/watch?v=NA6qfiWiVtY>

7 <https://www.youtube.com/watch?v=XHbbk7LNrLo>

vardır. Ancak programın bütününde başka bir kalıba (iffetli olmak-olmamak) rastlanmaz. Buda bizlere siyah feminizmin savunduğu gibi cinsiyetçi söylemde yalnızca cinsiyet değil ırk, kültür ve benzeri kategorilerin de birer belirleyen olduğunu gösterir.

Tarihten anlamayan kadınlar

3 Kasım 2013 tarihli programda Atasoy kumaş üzerine yaptığı çalışmaları anlatırken Bardakçı “kumaş parçaları niye çalışılır” şeklinde bir beğenmezlik ifadesiyle Atasoy’un sözünü kesmektedir. Atasoy’u hedef alarak “resip diyorlar ya kitapların kenarına cicili bicili renkler çiziyorlar”, “Aylardır eve kapanmış. Ne yazıyor biliyor musunuz? Şu yaprağın altındaki taç yapraklarının içindeki damarlar sola mı bakıyor sağa mı bakıyor. Yetmiş sayfa...” sözleriyle Profesör Atasoy’un çalışmalarını önemsizleştirmektedir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, kadın ve bir profesör olarak Atasoy’un uzmanlık alanı Bardakçı tarafından küçümsenmekte, değersiz kılınmaktadır.

Haddini aşan kadınlar

Kamusal alanda kadının, kadına uygun kabul edilmeyen başkaldırma, söz dinlememe, kendini ısrarla ve tüm karşıtlara rağmen ortaya koyma ve erkeğin iktidarını kabul etmeme davranışı, erkeğin kırılmış gurunun tamiri için kadının cezalandırılmasına yönelmektedir. Bu durumda genellikle program sunucusu olan diğer iki özne, kadın öznenin konuşmasına müsaade etmemekte, sıklıkla sözünü kesmektedir. 1 Mayıs 2010⁸ tarihli yayında Pelin Batu “konuşmama izin verin lütfen”, “sözümü kesmeyin lütfen” ifadelerine başvurarak konuşmasını sürdürme çabası vermiş ancak başarılı olamamıştır. Kadın konuşma biçimleri üzerine yapılan araştırmalar kadınların sözlerinin erkeler tarafından sıklıkla kesilmekte olduğunu söyler. Buna benzer davranış kalıpları *Tarihin Arka Odası* adlı TV programında çok kez görülmüştür.

Çarpıtılıp değersizleştirilen kadınlar

6 Ekim 2012⁹ tarihli programda Suriye’ye karşı savaşı onaylamayan Zeynep Özkartal’ın “savaşa hayır” sözlerine Bardakçı “Savaşmayalım da ne yapalım aşk mı yapalım” diye karşılık vermiştir. Bu, bir tür çarpıtma ve değersizleştirme tekniğidir. Bu teknik kullanılarak kanaatlerini dile getirmeye çalışan kadın öznenin söylemleri çarpıtılarak başka bir kulvara çekilmeye çalışılmış ve değersiz kılınmak istenmiştir.

• • • • •

8 <https://www.youtube.com/watch?v=wZkHvFPv1OM>

9 <https://www.youtube.com/watch?v=Uo8FeSpjzI>

Zeki olmayan kadınlar

19 Mayıs 2012¹⁰ tarihli programda Selin Barlas ve iki erkek sunucu arasında geçen konuşma şöyledir:

Selin Barlas : "...gerizekalı buluyorsunuz ya beni"

Erhan Afyoncu: "kimse öyle bir şey demiyor"

Selin Barlas: "siz benimle hep öyle konuşuyorsunuz"

Murat Bardakçı: "Türkçe'yi kaç yaşında öğrenmiştiniz siz? Önce İngilizce değil mi? Onun için anlamıyorsunuz siz bizi"

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere Barlas programda kendisine yönelen düşünce biçiminin farkındadır. Bu durumdan rahatsızlığını dile getirdiğinde erkek partnerleri tarafından durum inkâr edilmekte ya da başka araçlarla değersiz kılınmaya çalışılmakta ve Bardakçı'nın konuşmasının alt metninde olduğu gibi kadın öznenin zekâsı aşağılanmaya devam edilmektedir.

Program akışı içerisinde gerek konuşulan tarihsel konular bağlamında gerekse birer programcı ve tarihçi olarak kadınlara yönelen konuşmalarda cinsiyetçi kalıplara oldukça sık rastlanılmaktadır. Ancak çalışmanın sınırlılıkları nedeni ile cinsiyetçi söylemlere daha fazla yer verilmeyecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Medyanın dolayımından geçerken, gerek medyanın gerekse tarihin erkek egemen kodlamalarıyla neredeyse iki kat cinsiyetçileşen bir uzam olarak televizyonda tarih programları, bizlere çoklu zaman ve mekânlarda inşa edilen kalıp yargıları görme olanağı sunmuştur.

Tarihin Arka Odası adlı TV programında, kadın sunucular yardımcı rollerde görevlendirilmişlerdir. Bilen, fikirleri öğrenilmek istenen eşit öznelerden ziyade daha çok erkek iktidarı karşısında öğrenmeye ve dinlemeye uygun görülen özneler olarak konumlandırılmışlardır. Erkeklerin kendilerine ait bir alan olarak kabul ettikleri tarih alanına kadınların girmesi ya da fikir beyan etmesi, sıklıkla erkek öznelerin alaycı, sınır koyucu, alçaltıcı tavırlarıyla engellenmiş, kadın öznelerin ekranda tarih üzerine konuşabilmesi, cinsiyetsizleşmeleri ya da kendilerine erkek özneler tarafından verilen pay içerisinde, sanat ya da musiki gibi kadın imgesine daha yakın kabul edilen çerçevelerde, mümkün

•••••

10 <https://www.youtube.com/watch?v=0rTZ15O3zN0>

olabilmiştir¹¹. Ancak kadınlar bu durum karşısında savunmasız birer kurban olmamışlar, kendilerini savunma yönünde etkin girişimlerde bulunmuşlardır. Bu durum elbette erkek partnerlerde memnuniyetsizlik yaratmış ve çoğunlukla kadın sunucuların programdan ayrılmalarıyla son bulmuştur. Genç program sunucusu kadınların bakımlı ve kadınsı görüntüleri erkek sunucuları rahatsız etmezken, söz konusu olan yaşça büyük bir kadın olduğunda ise bu durum erkek öznelerin alaycı itirazlarıyla karşılaşmıştır. Televizyonda tarih programlarında kadınlara genellikle tarihçi olarak rol verilmek istenmemiştir. Bu durum tarihin dışlama pratikleriyle televizyonda tarih programlarında yaşanan dışlama pratiklerinin benzerliğini göstermektedir.

Tarihsel birer özne olarak kadınlar, saray entrikaları, harem ve cinsel yaşantıları düzeyinde konuşulmuş ve böylece ancak cinsel konular ön plana çıkarılarak söz edilmeye değer bulunmuşlardır. *Tarihin Arka Odası* adlı TV programında kadınlara yönelen kodlar: öğrenci kadınlar, cinsiyetsiz kadınlar, iffetsiz kadınlar, tarih izleyicisi olamayacak kadınlar, tarihten anlamayan kadınlar, haddini aşan kadınlar, çarpıtılıp değersizleştirilen kadınlar ve akıllı olmayan kadınlardır. Kalıp yargılar kadınları, saray entrikalarının başat unsuru, bir üreme, cinsellik, meta ya da mülkiyet meselesi, diğer kadınlarla ihtiraslı mücadelelere girerek fitne ve fesata kaynaklık eden bir şeytan ya da tamamen masum olan bir melek, dolayısıyla iyilik ve kötülüğü dahi insana özgü olmayan bir tekillikle kendisinde barındıran cariyeler ve bacılar olarak sunmaktadır.

Öğrenci ya da çocuk olmayı kabul etmeyen, aktif bir özne olarak kendisini konumlandırma gayreti sarf eden, cinsiyetsizleşmeyen kadınlar, erkek özneler tarafından alanın dışına itilmişlerdir. Dolayısıyla alanda kalmanın kuralları erkekler tarafından çizilmiş ve öğrenci, çocuk, vitrin ya da cinsiyetsiz olma olarak belirlenmiştir. Bu kurallara uymama hali dozu arttırılan söylemsel şiddet aracılığıyla kadın sunucuların programdan ayrılmalarıyla neticelenmiştir.

•••••

11 Kadınların sanat ve musiki alanına kabulünün de esasen çok önemli olduğu bir gerçektir. Burada belirtmek istenen yalnızca bir kalıp yargı olarak sanata ve musikiye ilişkin tutulmalarıdır. Bir anlamda geçmişe nazaran bunun olumlu bir gelişme olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çakır makalesinde iyi birer şair olamamaları yargısıyla karşılaşan kadınlara dair Kemal Silay'ın Osmanlı dönemi gazellerini incelediği "Erkeğin Ağzıyla Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairleri ve Ataerkilliğin Gücü" adlı çalışmayı örnek göstererek ataerkil ideolojinin şiir sanatını erkeğe özgü bir sanat haline getirmesinden ve 19. Yüzyıla dek gazelin alışılmış imgelerini kullanmak zorunda kalan Fitnat hanım, Zeynep Hatun ve Şeref Hanım gibi kadın şairlerin şiirlerini erkek sevgiliye yazamadıklarını, erkekler gibi, onların sözcükleriyle yazmak zorunda kaldıklarını anlatır.

Kaynakça

- AKGÖKÇE, N. vd. (2001) Kadın tarihi tarihin neresine düşüyor? *Cogito*, 29, Güz, s.254-268.
- BERKTAY, F. (2001) Kadın tarihi: yeni bir gelenek için geçmişini geri almak. *Cogito*, 29, Güz, s.270-282.
- BERKTAY, F. (2012a) *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- BERKTAY, F. (2012b) Tırabzansız düşünmek, minnet duymak. <http://www.bianet.org>.
- BERKTAY, F. (2012c) *Politikanın çağrısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇAKIR, S. (1995) Kadın çalışmaları bilimde neleri, nasıl sorguluyor, neleri değiştirmek istiyor? LORDOĞLU, K. (der.) içinde. *İnsan, toplum, bilim*. İstanbul: Kavram Yayınevi. s. 305-316.
- ÇAKIR, S. (1996) Tarih içinde görünürlükten kadınların tarihine: Türkiye'de kadın tarihini yazmak. ÇAKIR, S. ve AKGÖKÇE, N. (der.) içinde. *Kadın araştırmalarında yöntem*. İstanbul: Sel Yayınevi, s. 222-229.
- ÇAKIR, S. (2004) Tarih yazımında kadın deneyimlerine ulaşma yolları. *Kadınların belleği*, Kasım 2004, 36. <http://www.kadineserleri.org>.
- ÇAKIR, S. (2011a) Feminizm ataerki iktidarın eleştirisi. ÖRS, H.B. (der.) içinde. *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇAKIR, S. (2011b) Feminist tarih yazımı: tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası. SANCAR, S. (der.) içinde. *Birkaç arpa boyu: 21. yüzyıla girerken Türkiye'de feminist çalışmalar- Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a armağan*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- CONNELL, R. W. (1998) *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DURSUN, Ç. (2008) *Kadına yönelik aile içi şiddet ve haber medyası: alternatif bir habercilik*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- DURSUN, Ç. (2011) Türkiye'de 1975- 2010 arasında haber, habercilik ve gazetecilik çalışmalarında kadın sorunlarına bakış ve feminist yaklaşımlar. SANCAR, S. (der.) içinde. *Birkaç arpa boyu: 21. yüzyıla girerken Türkiye'de feminist çalışmalar- Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a armağan*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- EDWARDS, R. (2011) Women's and gender history. FONER, E. ve MCGIRR, L. (der.) içinde. *American history now*. Philadelphia, PA: Temple University Press, s.336-357.

- GENCEL-BEK, M. ve BİNARK, M. (2000) *Medya ve cinsiyetçilik*. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve KADER Eğitim Kitapçığı.
- GENCEL-BEK, M. (2011) Ataerkillik, piyasa ve mesleki değerler: medyada aile içi şiddetin temsili ve üretim pratikleri. SANCAR, S. (der.) içinde. *Birkaç arpa boyu 21. yüzyıla girerken Türkiye’de feminist çalışmalar- Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a armağan*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- HIRATA, H. vd. (2009) *Eleştirel feminizm sözlüğü*. Çev. Gülnur Acar-Savran. İstanbul: Kanat Yayınları.
- PUNCH, K. F. (2011) *Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar*. Çev. Dursun Bayrak, Bader Arslan, Zeynep Akyüz. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- SCHAUS, M. (2006) *Women and gender in medieval Europe*. New York and London: Routledge.
- SCHOTT, J. W. (2007) Gender: a useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5) , s.1053-1075.
- TİMİSİ, N. (1997) *Medyada cinsiyetçilik*. Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Genel Müdürlüğü.
- TİMİSİ, N. (2012) Kadınların insani gelişmesinde medyanın rolü ve eğitim. *Paneller ve araştırma sonuçları toplumsal gelişmede Türk ve Japon kadınının eğitimi çalışmaları*. Ankara: Pozitif Matbaa.
- VAN DIJK, T. (1993) Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), s. 249-283.
- VAN DIJK, T. (2003) Söylem ve ideoloji: çok alanlı bir yaklaşım. ÇOBAN, B. ve ÖZARSLAN, Z. (der.) içinde. . İstanbul: Su Yayınları, s.13-112.
- VAN ZOONEN, L. (2002) Medyaya feminist yaklaşımlar. İRVAN, S. (der.) içinde. *Medya kültür siyaset*. Ankara: Alp Yayınevi.
- WOOD, J. T. (2013) Gendered media: the influence of media on views of gender. <http://www.udel.edu/comm245/readings/GenderedMedia.pdf>.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU (2012) *Toplumsal cinsiyet eşitliğinde medyanın rolü konulu komisyon raporu*. Ankara: TBMM Basımevi.

Çelik ile Çelikleknaz'ın Reklam Kokan Aşkı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Zeynep Saygın Sarbay

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

sayginsarbay@gmail.com

Öz

Bu makalede, Arçelik firmasının 2002'den beri Türkiye televizyonlarında yayınlanan canlandırma karakteri Çelik ile 2012 senesinden sonra hikâyeye eklenen eşi Çelikleknaz'ın yer aldığı reklam filmleri göstergebilimsel yöntemle incelenmiş ve karakterlerin temsil ettikleri toplumsal cinsiyet rollerinin çözümlenmesi amaçlanmıştır. 20 adet reklam filminden ortaya çıkan anlatılar gruplanarak üç bölümde incelenmiştir. Öncelikle Çelikleknaz ve Çelik'in fiziksel özelliklerinden ve birbirleriyle olan ilişkilerinden yola çıkarak temsil ettikleri toplumsal cinsiyetler sunulmuş; arkasından Çelik'le Çelikleknaz'ın evliliği bağlamında evlilik ilişkisinin toplumsal cinsiyet rollerindeki belirleyiciliği çözümlenmiş; son olarak da Çelik'in evlendikten sonra edindiği yeni kimliği yorumlanmıştır. Çelik'in tek başına bulunduğu reklamlarda toplumsal cinsiyetine dair bir vurgu yapılmamasına rağmen; varsayılan heteronormatif yapıya "öteki" olarak Çelikleknaz'ın yerleştirilmesinden sonra anlatılarda hem Çelik'in hem de Çelikleknaz'ın toplumsal cinsiyetlerini belirginleştiren anlamlar yüklenmiş olması tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, evlilik, aşk, gynoid, reklam, Arçelik

• • • • •

Makale geliş tarihi: 02.09.2014 • Makale kabul tarihi: 26.02.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi • © 2015 • 2(1) • bahar/spring: 95-114

The Promotional Love of Çelik and Çeliknaz Gender Roles in Arçelik Commercial Films

Zeynep Saygın Sarbay

Ankara University Institute of Social Sciences

sayginsarbay@gmail.com

Abstract

This article aims to analyse the representation of gender through a semiotic analysis by examining the commercial films of animation characters of Arçelik, Çelik and Çeliknaz. The narratives, collected from 20 commercial films, are grouped in three sections. Firstly the gender codes are presented by examining the physical properties of Çelik and Çeliknaz and their relations with each other; secondly the determination of gender roles are analysed in the context of marriage and finally the new identity Çelik gained after the marriage is interpreted. Although the gender issue is not emphasized in the commercial films in which Çelik is alone; after Çeliknaz is placed as an "other" into heteronormative structure, the gender emphasis of both characters in the films are discussed.

Keywords: Gender, marriage, love, gynoid, commercial films, Arçelik

Biyolojik cinsiyet, çoğalma yeteneğine sahip canlıların üreme işleviyle ilgili bir özelliktir. Kadın ya da erkek olmanın üreme işlevi dışında kalan ayrımlara konu olması ancak toplumsal cinsiyet kavramının varlığıyla açıklanabilir. Toplumsal cinsiyet, bireyin içinde bulunduğu yapıya ait kültürel, sosyal ve ekonomik unsurlar tarafından belirlenip “toplumsal cinsiyet rolleri” aracılığıyla duygu, düşünce ve davranışlara sirayet eder. Toplumsal cinsiyet rolleri, yaşamın her alanında kadınların ve erkeklerin birbirleriyle ve toplumun bütünüyle ilişkilerinin düzenlenmesini sağlar. Mevcut düzende kadın ve erkeklerin toplumsal statüleri, ataerkil hegemonya tarafından belirlendiği için, bu iki cinsiyete birbirinden farklı haklar ve sorumluluklar yüklenmektedir (Pira ve Elgün, 2004). Kadının ve erkeğin cinsiyetçi temsili toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirerek yeniden üretilmektedir. Toplumsal cinsiyet temsillerinin görünür olduğu alanlardan biri de medyadır. Medya, kitle iletişim araçlarıyla cinsiyetçi toplumsal rolleri yeniden üreterek eşit olmayan toplumsal ilişkileri dolaşıma sokmaktadır (Gencel-Bek ve Binark 2000, s.3). Kitle iletişim araçlarından televizyon, toplumsal bütünleştirmenin ve denetimin en güçlü şekillerinden biri olarak tanınmaktadır. Çoğu yayının toplumsal, ticari ve hatta ekonomik manipülasyonlar içerdiği görülmektedir (Williams 2003, s.15). Williams (2003), televizyonda gösterilen programların bir “akış” şeklinde izleyi-

ciye aktarıldığını, reklamlar dâhil tüm programların art arda gösterimi yoluyla toplumsal iletişimin sürekli kılındığını ve belirlenmiş mesajların izleyicinin geneline doğrudan iletilildiğini anlatmaktadır. Toplumsal iletişimin önemli bir unsuru olan reklamlardaki toplumsal cinsiyet rollerinin temsili, akademik çalışmalar için ilgi çeken bir konu olmuştur (Okan 1998; Pira ve Elgün 2004; Batı ve Baygöl 2006; Mora 2006; Kalan 2010). Önceden tamamlanmış benzer çalışmalarda inceleme konusu olarak reklamlarda yer alan insanlar ele alınmıştır. Bu çalışmanın farkı, insan olmayan hatta biyolojik cinsiyetleri bile olmayan robot karakterlere odaklanılmış olmasıdır.

Arçelik reklamlarında 2002 senesinden beri yer alan Çelik ve 2012 senesinde reklamlara dâhil olan Çeliknaz'ın incelendiği bu çalışmada, birer robot oldukları için karakterlerin biyolojik cinsiyetleri yoktur. Buna rağmen toplumsal cinsiyetlerinin var olması, cinsiyet rollerinin nasıl kurgulandığı ve mevcut kurguları ne ölçüde pekiştirdikleri göstergebilimsel çözümleme ile incelenmektedir. İki karakterin birbirlerinden farklılıklarına ve birbirleriyle olan ilişkilerine odaklanarak, "toplumsal cinsiyet bireysel bir nitelikten ziyade bir ilişkiler dizisidir" (Butler 2010, s.55) savının doğrultusunda, toplumsal cinsiyet temsillerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. 2012 senesinden itibaren Çelik'e eşlik etmek üzere anlatıya yerleştirilen Çeliknaz'ın *dişi* robot olmasından yola çıkarak heteronormatif toplumsal cinsiyet kurgusu, queer kuram ışığında eleştirilmektedir. Queer kuram, 1990'larda ikili cinsiyet kimlik rejimine karşı ve cinsiyet tanımlarının tarihsel koşullara bağlı değiştiğini savunarak yapılandırılmaya başlanmıştır. Queer kuram heteronormatif yapıyı açık etme ve alt-üst etme yollarını araştırır (Öztürk 2011, s.5) ve bu yapının sadece norm dışı cinsel kimlikler için eşitsiz bir düzen yaratmadığını, aynı zamanda kadınların eşitlik mücadelesini de sekteye uğrattığını öne sürer (Butler 2010, s.12).

2002 senesinde ortaya çıkan Çelik ve 2012 senesinde Çelik'in evlendiği eşi olarak izleyiciye tanıtılan Çeliknaz'ı incelemek için 20 reklam filmi kullanılmıştır. Reklam filmlerinde; Çelik ve Çeliknaz'ın toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek olarak davranış biçimleri ve birbiriyle kurdukları evlilik ilişkisi dikkate alınmıştır. Reklam filmlerinin çözümlenmesinde, göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Birer robot olmanın dışında temsil ettikleri farklı unsurların ortaya çıkarılabilmesi için biçimsel özelliklerinin yanı sıra kullandıkları sözcükler, simgeler, işaretler birer gösterge olarak ele alınmış ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Görsel göstergelerin kendilerine has anlamları toplumsal cinsiyet bağlamında çözümlenmiş ve göstergebilim yöntemiyle an-

lamların inşa süreci ortaya konmuştur. Arçelik reklamlarının göstergelerinin kültürel ve toplumsal yapı içerisinde değerlendirilmesi ürünün pazarlandığı tüketiciye iletilmek istenen anlatıyı görünür kılmak açısından önemlidir.

İncelenen Arçelik reklamlarında robotların toplumsal cinsiyet rollerinin önyargılarını yansıtan davranış biçimlerinde sunuldukları görülmüştür. Reklam filmlerinin 10 tanesi Çelik'in bekârlık dönemine ait olup hikâyede Çelik'e insanlar eşlik etmektedir. Diğer 10 reklam filminde ise 2012 senesinde Çeliknaz'ın reklam kampanyasına dâhil olmasından ötürü Çelik ve Çeliknaz birlikte canlandırılmışlardır. Çalışma reklam filmlerindeki ortak anlatıları tekrar etmemek için üç bölüme ayrılmış ve incelemeye örnek teşkil eden reklamlar gruplanarak aktarılmıştır.

İlk bölümde Çelik ve Çeliknaz'ın fiziksel özelliklerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyet kodlarından hangi unsurları içerdikleri ve bu kodları nasıl yeniden ürettikleri gösterilmiştir. Yüzlerine ait özellikler, kıyafet gibi yan anlamsal kodlarla karakterlere özgü göstergelerin hangi anlamları oluşturdukları ortaya konmuştur. Bir robot olarak Çelik'i oluşturan görsel unsurlarla Çeliknaz'ı oluşturanların birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. İnsansı robot anlamında kullanılan "android" ve *dişi* android anlamına gelen "gynoid" kelimelerinin etimolojik incelemesinin de yardımıyla kadının eril öznedeki ötekiliği ortaya konmuştur. Ayrıca kadınlara ve erkeklere yönelik toplumsal önyargıların Arçelik reklam filmlerinde yeniden üretildiği tespit edilmiştir.

İkinci bölümde Çelik'le Çeliknaz'ın başlı başına bir tören olarak gösterilen evliliklerinin toplumsal cinsiyet rollerindeki belirleyiciliği yorumlanmıştır. Evlilik ve aşk kavramlarına değinilen bu bölümde göstergebilimsel çözümlemenin eylemsel kodlarına başvurulmuştur. Çelik ve Çeliknaz'ın evli olmakla ilişkilendirilen eylemleri ve bu eylemlerin iş bölümü çerçevesinde paylaşımı birer gösterge olarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Son bölümde ise, Çelik'in 2002-2012 seneleri arasındaki bekarlık dönemindeki davranışları, evlilikten sonraki halleriyle karşılaştırılmıştır. Çelik'in karışıklık içeren davranışları sembolik kodlar yardımıyla incelenmiş, toplumsal cinsiyete ait kodların bu karışıklıklardan doğduğu gösterilmiştir. Kültürel kodların da görünür hale getirilmeye çalışıldığı bu çalışmada toplumsal cinsiyet ayrımını pekiştiren referanslar ele alınırken Çelik'in ötekisi olarak Çeliknaz'ın yaratılması eleştirilmiştir.

Sevimli android - seksi gynoid

Görevli olduğu fabrikanın kendi kendine çalışmasından endişelenen Erzincanlı Bekçi Sırrı'nın keşfettiği Çelik, Sırrı ile giriştiği içten diyaloglar ile Türkiye izleyicisinin sempati duyacağı bir karakter olarak 2002 yılında ekranlara çıkartılmıştır. Fiziksel özellikleri bir bütün olarak ele alındığında, Çelik canlandırması "sevimli bir android"dir.¹ Vücudunun üçte birini kafası oluşturmaktadır. Kol ve bacak gibi insansı özellikleri olmasına rağmen uzuvlarının oranları standart bir insan bedeni ile uyum göstermemektedir. Yuvarlak gövdesi, eklem yerlerindeki belirgin mekanik parçalar ile birleştirilerek "robot" olduğunun altı çizilmektedir. Ellerindeki dörder parmağı, birbirine yakın iri gözleri ve gülen büyük ağızıyla, Çelik cinsiyet kodu içermeyen bir robottur.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Çelik fiziksel unsurlarıyla robot grupları içerisinde "android" olarak tanımlanmaktadır. Dikkat çekici olan, android ifadesinin Türkçedeki karşılığı olan "insanoğlu"nun da İngilizce'deki "mankind" kelimesi gibi içinde cinsiyet kökü (*andr*) bulundurmasına rağmen cinsiyetini belirtmeden "bir varlığın genel ismi" olarak kullanılmasıdır. Android, insansı robotların tamamına verilen isimdir, dişi androidler için ise özel bir isim kullanılmaktadır: *Gynoid*. Bu durum ilk başta yadırganması gereken bir husus şeklinde gözükmebilir; ama bir türün genel ismi ile erkek olanının isminin aynı olması bu çalışma için incelemeye değer bir ayrıntıdır. Simone de Beauvoir'un İkinci Cins (1993, s.16) kitabında, kadının eril öznedede her zaman "öteki" nesne olacağı, dilden örnekler kullanılarak ifade edilmiştir:

Hiçbir erkek, işe, kendini belli bir cinsin üyesi olarak kabul etmekle başlamaz: Erkek oluşu, kendiliğindedir. İki cins arasındaki ilinti iki elektrik türü, iki kutup arasındaki ilinti değildir; erkek, hem artı, hem cinsiz (yansız) kutbu canlandırır, öyle ki Fransızcada "adamlar" sözcüğü insanlar anlamında kullanılmaktadır; sözcüğün tekilindeki "vir" (erkek) anlamı, genel "homo"(insan) anlamıyla özdeş olup çıkmıştır. Kadınsa eksi kutup olarak ortaya çıkmakta, onunla ilgili her tanımla bir karşılıksızlık, bir sınırlandırma biçimini almaktadır. Kadın kendine göre değil, erkeğe göre belirlenip ayrılmaktadır; özsel (temel) varlığın karşısında özsel olmayan varlıktır. Erkek Özne'dir, Mutlak Varlık'tır; kadınsa Öteki Cins'tir.

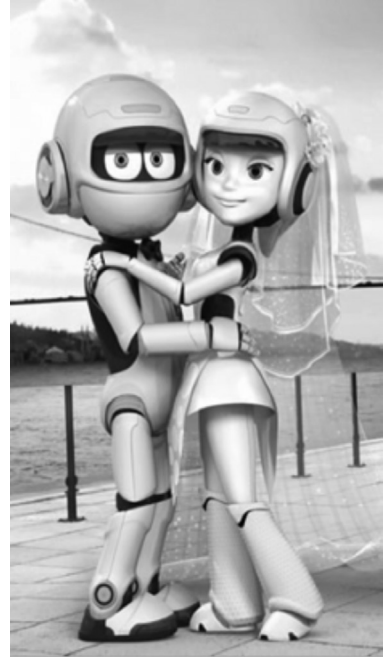
•••••

1 İnsansı robot olarak da bilinen android, özellikle bilim kurgu romanları ve filmlerinde sıklıkla kullanılan bir figürdür.

Resim 1: Çelik

Kaynak: www.arçelik.com

Resim 2: Çelik ve Çeliknaz

Kaynak: www.arçelik.com

Genel isim ile eril ismin aynı olması sonucunda, dişilerin cinsiyetleri üzerinden tanımlanması kaçınılmaz bir durum olmaktadır. Çelik, ilk bakışta erkek ya da dişi olduğunu düşünmediğimiz bir robotken, Çeliknaz pek çok “kadını” unsurla birlikte sunulmuştur. Çelik ile Çeliknaz’ın birbirinden ayırt edilmesini sağlayan her şey Çeliknaz’ın dişiliğindeki vurgulardan kaynaklanmaktadır. Bir gynoid olarak Çeliknaz, diğer bilim kurgu eserlerindeki² kız kardeşlerinin hemen hepsi gibi “ideal kadın”ın fiziksel özellikleriyle tasvir edilmektedir, Çelik’ten dikkat çekici düzeyde daha fazla insansı özelliği vardır. Kafasının bedenine, bacaklarının da diğer uzuvlarına oranı gerçeğe son derece yakındır. Bu ölçülerle Çeliknaz robottan ziyade robot kostümü

•••••

- 2 Gynoidlerin yer aldığı popüler filmlerin başında Ridley Scott’ın yönettiği *Blade Runner* (1982), 2004 senesinde Frank Oz tarafından tekrar çekilen, ilk versiyonunu Bryan Forbes’in yönettiği *The Stepford Wives*’ı (1975) sayabiliriz. Ayrıca 1987 senesinde Kartal Tibet tarafından yönetilen *Japon İşi* isimli sinema filminde Fatma Girik bir gynoidi canlandırmıştır.

giymiş bir insanı andırmaktadır. Detaylarla bu görsellik zenginleştirilmektedir. Örneğin, Çelik'in aksine Çelikle'nin burnu vardır; gözleri birbirine yapışık değildir. Fakat toplumsal cinsiyet açısından altı çizilmesi gereken nokta, Çelikle'nin daha insansı olması değil; bu insansı özelliklerin «ideal kadın» ölçüleri şeklinde sunulmasıdır. Uzun ve düzgün bacakları, ince beli, muntazam kolları, bilekleri ve beş parmaklı elleri ile Çelikle'nin silueti bir manken endamındadır. Çelik'in hımbıl görünüşünün aksine; kadının «güzel» olması gerekliliğinin bir karşılığı olarak, Çelikle oldukça muntazam çizilmiş bir gynoiddir. Doğru oranlarla yerleştirilmiş burnu ve ağzının yanı sıra, kirpik detayı ile kadına özgü kılınmaya çalışılan görsel özelliklere sahiptir. Çelikle'nin at kuyruğu ideal kadının uzun saçlı olması gerektiği varsayımını da başarıyla sergilemektedir. Daha ilk reklam filminde Çelikle, güzel, zarif, hatta seksi bir şekilde boy göstermiştir ve reklam metni bu sıfatların altını çizerek şekilde hazırlanmıştır: “Teknolojik yenilikleriyle Türkiye’de her eve giren Çelik, tasarım ve zarafet harikası Çelikle’la şimdi de dünya evine giriyor ve Arçelik’te yeni bir dönem başlıyor.”³

Kadınların daha duygusal, konuşkan, şefkatli ve uyumlu oldukları, erkeklerin ise daha rekabetçi, saldırgan ve matematiksel analizlerde daha başarılı olduklarına dair toplumsal cinsiyet farklılıklarına ilişkin genel kanılar mevcuttur (Kernberg 2000, s.26). Bu kanılar bireyin ait olduğu ya da olmak istediği kimliği şekillendirmektedir. Bireyin toplumsal alanda kimliğini cinsiyet rollerine göre şekillendirmesi, kendisini “kadınısı” ya da “erkeksi” olarak algılaması, cinsiyetine has davranışları öğrenmesi olarak açıklanmaktadır (Kramer ve Beutel 2014, s.55). Bazı duygu, davranış ve unsurları “kadınısı” bir nitelik olarak imleyip toplumsal cinsiyeti bu şekilde kurmanın sonucunda kadınlığın ön koşulları belirlenmekte ve bu kavramların edilgen çağrışımlarıyla kadın ikincil bir kategoriye hapsedilmektedir.

Toplumda “kadın” olarak yer almak isteyen bireyleri bu tip öznel ve muğlak sıfatları edinmeye itmek iki cins arasında son derece adaletsiz sonuçlar doğurmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir kadının “güzel” kabul edilmesi için tüysüz olması gerektiğine dair bir önyargı bulunmaktadır. Bu önyargının sonucu olarak kadınların “istenmeyen tüyler”inden arınmaları için ortaya çıkan endüstrinin büyüklüğü ortadadır. Bireysel kullanım için kimyasal ürünler, elektrikli cihazlar üretilmekte ve piyasada kuvvetli bir şekilde pazarlanmaktadır. Ayrıca kalıcı çözümler için endüstriyel aletler tasarlamış ve

•••••

işletmeler aracılığıyla bir hizmet sektörü oluşturulmuştur. Sadece acı veren yöntemlere maruz kalmaları yönünden değil, ekonomik olarak da tüylerinden kurtulmaları kadınların katlanmaları gereken bir maliyettir.

Tüylerin erkek cinsiyetinin unsuru olarak algılanıyor olmasının sonucu olarak erkekler dilerse yüzlerini istedikleri şekilde tıraş edebilmekte, vücut tüylerini ise olduğu gibi bırakmaktan çekinmemektedirler. Algıdaki cinsiyet eşitsizliklerine sade ama anlamlı bir örnek olarak tüyler aracılığıyla cinsiyetlerin normlaştırılması gösterilebilir. Bu normlaştırma sonucu makyaj, giysi, aksesuar gibi ürünler, epilasyon, kuaför gibi hizmetler aracılığıyla kadın olmanın endüstrileri oluşmaktadır. Kadınlık endüstrileri kapitalist sistemin uyanması sonucunda yavaş yavaş erkekler için de çalışmaya başlamışsa da, piyasa en geniş anlamıyla kadınların tüketimi için düzenlenmektedir.

Güzel olmayan kadınların sosyal statüleri gözle görülür biçimde yara aldığı için kadınlar, "güzel" gözükmek pahasına büyük gayretler sarf etmektedirler. Benzer şekilde, kendisinden "zarif" olması beklenen kadınların giyimleri, davranışları, konuşmaları hep denetlenmekte, aslında doğal ve sıradan olmalarına izin verilmemektedir. "Bacak bacak üstüne atmak" gibi basit hareketler bile kadın ve erkek için ayrı şekillerde tarif edilmektedir. Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek olarak ikiye ayrılmasının sonucunda gündelik, basit davranış kalıplarına bile dişil ve eril anlamlar atfedilerek her cinsiyetin kendine ait gösteriyi sergilemesi ve diğerinin alanına girmemesi beklenmektedir. Bu ayrımın aslında biyolojik bir farklılıkla alakalı olmadığını ortaya koyan Connell, toplumun cinsiyetler arasındaki ayrımı kültürel olarak ayrıntılandığını belirtirken giysiyi örnek vermektedir (1998, s.255-258). İnsan vücudunun ortalama görüntüsü açısından kadın ve erkeğin arasında çok az farklılık olduğuna dikkat çeken Connell, giysiler aracılığıyla kadın ve erkeğin bedenlerindeki farklılıkların altının çizildiğini ve toplumun bilinçli şekilde bunu abarttığını söylemektedir.

Bu kategorileştirme kadınları ve erkekleri belirli toplumsal cinsiyet rollerine hapsedmekte ve kadınlar üzerinde toplumsal iktidarın kurulmasına da zemin hazırlamaktadır. "Kırılgan, duygusal" gibi sıfatlar ile kadın, zayıf, dayanıksız bir özneye dönüştürülmekte ve kadının ikincilliği doğallaştırılmaktadır.

Özellikle iş hayatında kadınların yöneticilik kademelerine yükselmelelerinde önlerine getirilen engellerden biri de tüm kadınların kırılgan, duygusal, narin varsayılması ve bu özelliklerin yöneticiliğe mani nitelikler olarak tanımlanmasıdır (Örücü vd. 2007, s.119).

Yukarıda açıklanan cinsiyetçi bakış açısının yarattığı fiziksel unsurlardan oluşan ve sıfatlarla süslenen Çelikle, bariz bir şekilde “kadın”dır. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklardan bahsederek eşitsizliği meşru, hiç olmazsa tartışılır bir yerde tutmaya çalışan çözümlere karşı olarak, Çelikle ve Çelikle’in birer organizma olmamalarına rağmen toplumsal cinsiyetlere sahip oldukları gerçeği ortadadır. Simone de Beauvoir’ın jenerik ifadesiyle Çelikle kadın doğmamış ama kadın olmuştur (1993, s.295).

Her genç robotun hayali: Evlilik

Çelikle, Çelikle’in izleyicilerine (bir nevi konu-komşu denilebilir) resmi bir nikâh, güzel bir evlilik töreni ile tanıtılmıştır. İzleyicilerin ekranlarından davetli olduğu bu törende Türkiye’nin meşhur bir solisti sahne almış, onun şarkısı ile çift, heybetli bir merdivenden yavaş yavaş seyircinin karşısına çıkmıştır. Çelikle ile Çelikle’i birlikte gördüğümüz ilk sahnede başlayan şarkının sözleri şu şekildedir:⁴

İlk kez böyle aşka tutuldum
Gün geçtikçe sana vuruldum
Aşkım sende kendimi buldum
Bir başkaydım sende duruldum
Öyleyse âşık herkes evlensin
Mutluyuz biz nazar değmesin
Sen “evet” de dünya benim olsun
Güzeller güzeli aşkım

Çelikle’a hitaben söylediği ve duygularının tezahürü olan bu şarkıda, Çelikle’in ilk kez aşka tutulduğu ve aslında gönül çelen biri iken âşık olduğu kadın sayesinde durulduğu ifade edilmektedir. Erkeklerin evlenene kadar özgür bir cinsel hayat yaşamalarını gerekçelendiren, evlenen kadını ise flört edilen diğer kadınlardan ayırıp evliliğin kadın için arzu edilen bir merteye olarak sunulmasını sağlayan genel yargıların tamamının altı, bu şarkıyla yeniden çizilmektedir.

Jean Claude Bologne’nun *Gönül Çelmenin Tarihi* (2007, s.28) isimli kitabında ortaya koyduğu üzere, Antik Yunan’dan 20. yüzyıla değin geçen sürede kadınlar romantik ilişkilerde erkeklerle eşit bir aktör olmamışlardır. Dahası,

•••••

Resim 3: Çelik ve Çeliknaz'ın düğünü

Kaynak: www.arçelik.com

Resim 4: Çelik ve Çeliknaz'ın balayı

Kaynak: www.arçelik.com

ilişkiyi başlatan eylemlere girmeleri nadiren mümkün olmuştur. Kadının en fazla yapabileceği, güzel, alımlı, kibar olarak, edilgen bir şekilde erkeğin ilgisini çekmektir. Bu sebeple erkekler aynı anda ya da peş peşe ilişkiler kurmakta zorlanmamakta, kadın seçilmeyi beklemekten ötesine gidememektedir.

Günümüzde siyasal, dinsel ve ekonomik işlevini kısmen yitirmiş olsa da evlilik kurumu, soylular arasında siyasi birlik kurmanın yanı sıra aileler arasındaki mülk anlaşmalarını da sağlayan bir yapı olarak var olmuştur (Luhmann 1995, s.218). “Aşk” a evlilik özgürlüğünün verilmesiyle, kadın ve erkekler, ailelerinin istedikleriyle değil âşık oldukları kişilerle evlenebilir hale gelmişlerdir.

Arçelik reklamlarında Çeliknaz ve Çelik'in evliliği de bir aşk evliliği olarak sunulmaktadır. Bu evlilikle ilgili olarak sadece düğün filminde değil serinin diğer reklamlarında da pek çok betimleme yapılmaktadır. Firmanın müşterilerine balayı promosyonunu tanıtmak için hazırladığı reklam filminde, Çeliknaz, mutluluğu şu sözlerle anlatmaktadır: “Balayımızda Çelik çok tatlıydı. Bir sürü sürpriz hazırlamıştı. Rüya gibiydi her şey. Darısı bizim gibi sevenlerin başına.”⁵ Bu sözleri söylediği sahnelerde Çelik ve Çeliknaz özel bir jetin merdivenlerinden inmekte ve ellerinde kırmızı balonlarla bir limuzine binmektedirler. Şüphesiz ki armağanlar, jestler, sürprizler, aşkın en önemli gösterileridir. Arçelik reklamları açısından ele aldığımızda, izlenen filmlerde sadece Çelik'in Çeliknaz'a armağanlar verdiğini ve sürprizler hazırladığını

•••••

5 <http://www.arçelik.com.tr/reklam-filmleri.html?page=1>

görürüz. Bologne'un (2007, s.76-77) de değindiği üzere, Batı medeniyetlerinde erkek için en geleneksel baştan çıkartma araçlarından biri armağanlardır. Armağan, kadını karşılığında sevgisini vermeye mecbur kılar. Arçelik reklamlarında bu geleneksel motife kapitalist sisteme uygun bir şekilde yer verilmesi, canlandırma karakterlerin toplumsal cinsiyetlerini pekiştirmektedir. Ayrıca lüks tüketime yönelik verilen örnekler, konumlanma noktası beyaz eşya tüketicisi olan izleyiciye de hitap etmektedir.

Çelik'in armağanlar ve sürprizlerle kanıtlanan aşkına karşılık, balayı reklam filminin yanı sıra başka iki reklam filminde daha Çeliknaz'ın Çelik'i öptüğü gösterilmektedir. Sevginin pahalı sürprizlerle gösterilmesine karşılık, Çeliknaz'ın Çelik'i sadece öpüyor olması iki türlü yorumlanabilir: Erkeğe düşen ekonomik rolün karşısında kadın bu durumdan azade olmaktadır ve kadından armağanlara karşılık "yakınlık" hatta "cinsel yakınlık" göstermesi beklenilmektedir. Her iki açıdan da Arçelik reklamlarında cinsiyetler arası eşitsiz bir ilişki kurulmaktadır.

Çelik açısından "aşk"ın, özgür hayattan vazgeçmeye değen ve sevgili için sürprizler yaptıran bir duygu hali olduğunu söylemek mümkünken, Çeliknaz için aşkın ne olduğu ve neler yaptırabildiği belirsizdir. Elbette bu durum, toplumsal olarak kadınların aşkla kurdukları ilişkinin nasıl algılandığıyla yakından ilgilidir. Bu algı, yeri gelince bir dayatma olarak kadınların kendi "aşk" anlayışlarını yaratmalarına mani olmakta ve cinselliğe koşul bir duygu olarak kabul edilmektedir. Tuğçe Ellialtı'nın "Evlilik Öncesi Cinsellik, Bekaret ve Beden Disiplini: Kadınların 'Aşk' Üzerinden Cinsel Ahlak Mücadelesi" (2012) başlıklı makalesinde "aşk" söyleminin makbul olan cinsellik ve kadınlık sınırlarını çizdiği, cinselliğin nasıl ve hangi koşullarda yaşanacağını belirleyen bir kavram olduğu anlatılmaktadır. Bu çalışmada görüşmeler yapılan kadınların "aşk" ile ahlaki bir söylem ürettikleri ve kadınların aşk içinde yaşanan cinsellikler ile diğer koşullarda yaşanan cinsellikler arasında ayırım yaptıkları ortaya konmuştur. Ellialtı yazısında konuyu aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır:

Cinsel edimleri "haklı çıkarma" çabası ve bu çaba içinde aşkın merkezi bir yer tutuyor oluşu, kadınların anlatılarında göze çarpan önemli bir nokta. Diğer bir deyişle, aşk, kadınların cinsellik anlatılarında "kullandıkları" bir gerekçe, bir dayanak olarak karşımıza çıkan başlıca kavram: Bu örnekte de görüldüğü üzere, çalışmaya katılan kadınlar cinsel edimlerini birer aşk edimi olarak hayal etmekte ve anlatılmaktadırlar. Foucault, *Cinselliğin Tarihi*'nde tarihsel olarak biçimlenmiş ve toplumsal olarak kurgulanmış inanışlar, davranışlar, tutum-

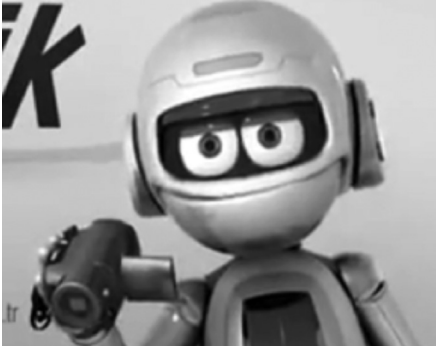
lar, ilişkiler ve kimlikler bütünü olarak tanımladığı cinselliğin ve bu cinselliğe yüklediğimiz anlam ve önemin somut toplumsal koşullar içinde şekillendiğini savunmaktadır. Aynı şekilde, yalnızca cinselliğe ilişkin tanımlarımızın, geleneklerimizin, inançlarımızın değil, aynı zamanda davranışlarımızın da kendiliğinden değil, somut iktidar ilişkileri içinde oluştuğunu söyler. Bu bağlamda aşkın toplumda bir "kadınınsı değer" olarak görülmesi ve cinsellik için neredeyse bir koşul olarak sunulması da yine toplumsal cinsiyet dinamiklerinin bir sonucudur (2012, s.376).

Gerçekten de aşk kavramını hiçbir bekâret kemerinin sağlayamadığı bir etki ile kadınların cinsel hayatlarını sınırlandırmaktadır. Aşkın, sadakati sürdürmek, bekâreti korumak, aidiyet ve bağlılık oluşturmak gibi işlevleri kadınlar için göz ardı edilmeyecek sonuçlar doğurmaktadır.

Çelikle Naz ile Çelik'in aşkındaki eşitsiz ilişkiyi aktif-pasif bir kategorileştirme ile yorumlamak da mümkündür. Çelik'in veren, Çelikle Naz'ın alan taraf olduğunu vurgulayan sahnelerden birisi gül koklayan Çelikle Naz ile gülleri sulayan Çelik'tir. Bu ilişki türüne vurgu bir başka reklam filminde daha açıktan yapılmıştır. Evlerindeki konuşan Çelik'e, "Evlilik aşkı öldürüyor derler; sen bu aşkı nasıl taze tutmayı düşünüyorsun?" sorusunu yönelttiği bu reklamda, Çelik konuşana son teknoloji buzdolabının özellikleriyle analogi kurarak sorunun nasıl üstesinden geleceğini anlatmaktadır. Aslında evlilikleri "canlı tutma" misyonunun kadına yüklendiği, aksi takdirde erkeğin "kaçacağı" tehdidinin yürütüldüğü ülkemizde Çelik'in bu aşktan sorumlu olması beklenmedik bir nosyon olabilir ama bu sahneyi Çelikle Naz'ın pasif pozisyonu ile yorumlamak anlatının bütünü için daha anlamlıdır.

İlerleyen reklamlarda Çelikle Naz'ın ön plana çıkmasıyla birlikte, her iki canlandırma karakterin de toplumsal cinsiyetleri daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Çelikle Naz ile Çelik'in birlikte olduğu bir reklam filminde, aralarındaki görev paylaşımı sebebiyle, Çelik kamera ile çekim yapmakta, Çelikle Naz ise fırında kurabiye pişirmektedir. Cinsiyete dayalı bu paylaşımın, erkeğin "mekanik-teknik" becerilerinin yüksek olduğu, kadının ise ev işlerine yatkın olduğu kanısına dayandığını söyleyebiliriz.

Maccoby ve Jacklin'in pek çok çalışmaya referans olan araştırmasında da ortaya koyduğu üzere kız çocukları ile oğlan çocukları arasında öğrenme ve başarıya ilişkin farklılıklar temelsiz birer inançtır (aktaran Kernberg 2000, s.26). Oğlanların analitik düşüncede daha başarılı oldukları, kızların ise daha duyarlı olduklarına dair genel kanı da bilimsel olarak doğrulanmamıştır.

Resim 5: Çelik ve kamera

Kaynak: www.arçelik.com

Resim 6: Çelikle ve fırın

Kaynak: www.arçelik.com

Bir başka reklam filminde ise Çelik ve Çelikle birlikte yemek yapmaktadırlar. Çelik portatif ızgarada et pişirmekte, Çelikle ise diğer yemeklerle ilgilenmektedir. Geleneksel olarak mutfak, kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin şekilde gözlemlenebildiği mekândır. Değersizleştirilen, görünmez kılınan mutfak faaliyetleri günümüzde bir hobi haline dönüşmüştür (Cantek 2011, s.19). Bahsi geçen reklam filminde Çelikle'nin pek çok yemeği aynı anda yapmasına karşın Çelik'in bir hobi sayılacak şekilde sadece et pişiriyor olması mutfakta da eşit olmayan bir iş bölümü olduğunu göstermektedir. Üstelik mangal yakmak, ızgarada et pişirmek gibi bazı işlerin "daha zor olduğu" anlayışı sayesinde bu tip işlerin erkek tarafından icra edilmesi, niceliksel olmasa da niteliksel bir paylaşım ile eşitliğin sağlandığına dair yanlış bir hükmün benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Arçelik reklam filmleri, bahsedilen örneklerde de görülebildiği üzere yanlış kanımlarla beslenen toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmektedir.

Robotluktan erkeklığe geçiş

Çelik'in firma ürünleri ile olan ilişkisi evlenmeden önce ve evlendikten sonra iki farklı şekilde kurgulanmıştır. Çelik'in bekârlık dönemindeki davranışları ile evlendikten sonraki davranışları birbirinden kesin bir şekilde ayrılmaktadır.

Çelik ilk reklam filmlerinde firmanın teknolojisine vurgu yapan bir karakter olarak ürünleri kullanmaktan ziyade, özelliklerini anlatarak tanıtım yapmaktadır. Konferanslara katılmakta, ödül törenlerine çağrılmakta, firma yetkilileri ile görüşmektedir. Çelik, firma için bir mucit, bir yol gösterendir. Çok nadir de olsa ev eşyalarını kullanarak izleyiciye tanıtım yapmaktadır.

Resim 7: Çelik Uzakdoğu'da

Kaynak: www.arçelik.com

Resim 8: Çelik ve ütü

Kaynak: www.arçelik.com

Ayaklı ütü isimli ürüne ait reklam boyunca Çelik, boyu yetmediği için bir basamağa çıkarak ütü yapmakta ve onunla birlikte odada bulunan küçük bir çocuğa bakmaktadır.

Ancak evlendikten sonra Çelik bu ürünleri Çeliknaz ile birlikte kullanmaya başlamış ve elbette kullandığı ürünler açısından Çeliknaz ile bir iş bölümü geliştirmiştir. Firmanın kamera, bilgisayar gibi elektronik ürünlerini Çelik kullanmaktadır. Bunun yanında küçük ev aletleri Çeliknaz'a aittir. Ayrıca evlendikten sonra evlerine gelen misafiri Çeliknaz ağırlamakta, o içecek ikram ederken Çelik de bir misafir gibi salonda oturmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün bilinen toplumsal cinsiyet rollerine göre nasıl yeniden yaratıldığı bu reklam filmlerinden de takip edilebilmektedir.

Tüm bu örneklerin izinde, evlenmeden önce Çelik'in cinsiyetini imleyen çok az vurgu olduğu, Çeliknaz ile birlikte cinsiyetinin kurulduğu söylenebilir. Toplumun geneline bakıldığında toplumsal cinsiyet rolleri birden fazla kişi arasındaki ilişkiyi kurgulamak nosyonuyla ortaya çıkmaktadır. Bekâr yaşayan bir insan, evdeki tüm işleri kendi için yaptığından, işlerin dışıl ya da eril dağılımından bahsetmek mümkün değildir. Patlamış ampulü değiştiren bir kadın kadar ütü yapan erkek de nötrdür. Ancak farklı cinsiyetten iki kişi bir arada yaşadığında iş bölümünün toplumsal cinsiyete göre dağılımı ortaya çıkmaktadır.

Dikkat çeken bir konu da iş bölümünde kadınlara düşen görevlerden çoğunu erkeklerin profesyonel olarak ev dışında gerçekleştiriyor olmalarıdır. Erkek aşçılar, erkek bulaşıkçılar, erkek terziler, erkek ütücüler becerileri konu-

sunda hiçbir tereddütle karşılaşmadan işçi olarak çalışabilmektedirler. Ancak söz konusu olan ev içi emek olduğunda, ücret karşılığı olmayan bu emeğin kadına yıkılması sıklıkla görülen bir durumdur.

Çelik ve Çelikle karakterlerinin evlenmeleri ile birlikte Çelik'in "robot" kimliği git gide görünmez hale gelmiştir. Evliliğin Çelik'in başka bir kimliğini, yani "erkek" kimliğini ön plana taşıması, Çelikle ile ortaya çıkmıştır. Çelikle'nin varlığı ise sadece Çelik'in eşi olmakla sınırlıdır. Foucault'ya göre kadının en mükemmel "öteki" olarak değer kazanmakta ve erkek onu aynı zamanda kendisiyle birlik oluşturacak kişi olarak kabul etmek durumunda kalmaktadır (2013, s.420). Arçelik reklam filmlerindeki evlilik temasının çelişkisi de Çelikle'nin en mükemmel öteki olarak anlatıda değer kazanmasındadır.

Senaryo açısından Çelikle ve Çelik'in robot olmalarından ziyade uyumlu bir çift olmaları daha önemli bir hale gelmiştir. Öyle ki; anneler günü özel reklamının sonunda Çelikle ile yan yana oturan Çelik, şefkatli bir ses tonu ile "bence sen de çok güzel bir anne olacaksın" diyerek, bütün robot kurgusunu alt üst etmektedir. Çelikle'dan anne olmasını beklemek, onun robot olduğunu tamamen unutturan, ideal kadın olduğunun altını çizen bir kademedir. Robot olmasının "ideal kadın" olabilmesine katkı yapmaktan başka bir işlevi yoktur.

10 yıllık bir reklam karakteri olan "robot" Çelik, evlendirildikten sonra başka bir kimlik üstlenerek "erkek" olmuştur. Reklamardan izlediğimiz bu dönüşüm Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin giysi gibi kişinin üzerine giyip çıkarabileceği savına bir örnek teşkil etmekle birlikte, cinsiyet kimliğinin kültürel bir mecburiyet olduğunu da düşünmemizi sağlamaktadır (2010, s.50-53). Çelik'in ilk reklam filmlerindeki robot kimliği, Çelikle'nin ortaya çıkışı ile birlikte heteroseksüel bir erkeğe dönüşmek zorunda kalmıştır. Mevcut kültürel yapıda, Çelik ve Çelikle'nin erkek ve kadın olarak tanımlanmalarından sonra heteroseksüel bir çiftten farklı eşleşme imkânları olduğunu düşünmek naiflik olacaktır. Butler da, toplumsal cinsiyetin sadece erilliğe ve dişillığe dair fikirler üretmesinin basmakalıp bir yapı yaratmasını eleştirmekte ve cinsiyetler arası eşitsizliğin heteronormatif yapı ile beslendiğini ortaya koymaktadır (2010, s.12). Çelik ve Çelikle evli bir çift olarak canlandırıldıktan sonra aralarındaki eşitsizlik her reklam filminde aratarak görünür hale gelmiştir.

Sonuç

Çelik ve Çelikleznaz toplumsal cinsiyetin birer taklididir. Canlı bile olmayan bu iki nesnenin cinsiyetlerinin olması, toplumsal cinsiyetin biyolojiden ayrı kurulduğuna dair en iyi örnektir. Arçelik reklam filmlerinin çözümlemesinde odaktaki sorunsal, Çelikleznaz'ın nasıl bir kadını ve Çelik'in nasıl bir erkeği temsil ettiği değildir. Buna rağmen Çelik ve Çelikleznaz'ın, mevcut toplumsal cinsiyet rollerini benimsedikleri birkaç örnek ile kolayca tespit edilebilmektedir. Çelikleznaz ev işlerini üstlenmiş, mutfak aletlerini kullanan, becerikli ve şefkatli bir kadın iken, Çelik elektronik aletlerde uzmanlaşmış, bir teknoloji firmasında çalışan, eşine bağlı bir erkektir. Makalede asıl üzerinde durulan Çelik ve Çelikleznaz'ın toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yansıttıklarından ziyade, Çelik'in oynadığı reklam filmlerini zenginleştirmek için 10 yıl sonra karşısına konulan karakterin kim olduğudur. İzlenen 20 reklam filminin çözümlemesiyle bir teknoloji firmasının, 10 yıllık reklam serisini revize etme arayışını, var olan robot karakterinin karşısına daha yeni model bir robot, yeni bir insan, bir hayvan ya da robot haricinde başka bir karakteri değil de, dişisini yerleştirerek sonlandırmış olması toplumsal cinsiyet bağlamında yorumlanmıştır. Dolayısıyla çözümlemenin odağında, Çelik'in ötekisinin Çelikleznaz olmasının izleyiciye dayattığı anlatı yer almıştır.

Toplumsal cinsiyetin sadece erillğe ve dişiliğe yönelik tanımlamalar yapmasının sonucunda cinsiyetler arası eşitsizlik heteronormatif bir anlatı ile desteklenmektedir. Çelikleznaz'ın dişiliğinin ve erilliğinin eleştirisi toplumsal cinsiyet rollerinin eşit olmayan dağılımının pekiştirildiği bu reklam serisinde kullanılan öğeleri ortaya çıkartmak, Çelikleznaz'ın ve Çelik'in kimler olduğunu anlatabilmek adına önemlidir. Ancak, kimlik çözümlemesinde asıl ortaya çıkan Çelik'in "öteki"sinin bir kadın olduğudur. Bir öteki olarak kadının, cinsiyet kodlarındaki dezavantajlarının, cinsiyet rollerindeki fazladan yükümlülüklerinin, kadın-erkek eşitsizliği sebebiyle oluştuğu bir yüzyıldan fazla süredir dile getirilmektedir. Bu eşitsizliğe sebep olan şeyin aslen "kadın-erkek" (ayrıca verili olarak heteroseksüel) ayrımı olduğu ise queer kuramının sıklıkla referans verdiği Butler'ın bir feminizm eleştirisi olan savıdır. Çelik ve Çelikleznaz'dan oluşan reklam serisinde yer alan nice dişil ve eril rolün, ekranlardaki yansıması şüphesiz yeni değildir. Eleştirinin asıl hedefi, biyolojik bir unsur olmayan iki robotun kadın ve erkek olarak ayrılması, hayatımızdaki pek çok imgenin de böyle bir ayrıma konu olabilesidir.

Toplumsal cinsiyet ayrımıyla inşa edilen kimlikler hegemonyaya direnmek açısından olumlu bir rol üstlenmekte ancak bizzat sabit bir norma dönüşme tehlikesi taşımaktadırlar. Bu dönüşüm sırasında kimliklerin iktidarın esansına bulaşmaması, ezen ve ezilen olarak ikiye ayrışmaması mümkün değildir. Unutmamak gerekir ki bir varlığı farklı gruplara ayırdıkça, grupların arasında öznel tanımlar oluşacaktır. Sonrasında bu öznel tanımlardan sıyrılarak, varlıkların farklı gruplarda olmalarına rağmen eşit oldukları gerçeğini anımsamak neredeyse imkânsız hale gelecektir.

Kaynakça

- ARÇELİK (2014) Yeniliği aşkla tasarlar. [Çevrimiçi]. [http://www.arcelik.com.tr/ celik-ve-celiknaz-yilindugunu/](http://www.arcelik.com.tr/celik-ve-celiknaz-yilindugunu/) [Erişim tarihi: 8 Mart 2014].
- ARÇELİK (2014) Arçelik yeniliği aşkla tasarlıyor. [Çevrimiçi]. <http://www.arcelik.com.tr/yilin-dugunu-sub.html> [Erişim tarihi: 8 Mart 2014].
- ARÇELİK (2014) Reklam filmleri. [Çevrimiçi]. <http://www.arcelik.com.tr/reklam-filmleri.html?page=1> [Erişim tarihi: 8 Mart 2014].
- BATI, U. ve BAYGÜL, Ş. (2006) Reklamda ideal kadın bedeninin sunumuna ilişkin bir içerik analizi. *Yeditepe Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 13 (1), s. 49-73.
- BEAUVOİR, S. D. (1993) *Kadın "ikinci cins" I genç kızlık çağı*. Çev. B. Onaran. İstanbul: Payel.
- BOLOGNE, J. C. (2007) *Gönül çelmenin tarihi*. Çev. E. Ataçay. Ankara: Dost.
- BUTLER, J. (2010) *Cinsiyet belası, feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. Çev. B. Ertür. İstanbul: Metis.
- CANTEK, F. Ş. (2011) Mutfakta pişer, internete de düşer: yemek blogları kadınlara neler vaad ediyor? *Kültür ve İletişim*, 14 (1), s. 10-36.
- CONNELL, R. (1998) *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: toplum, kişi ve cinsel politika*. Çev. C. Soydemir. İstanbul: Ayrıntı.
- ELLİALTI, T. (2012) Evlilik öncesi cinsellik, bekaret ve beden disiplini: kadınların "aşk" üzerinden cinsel ahlak mücadelesi. *Cogito*, 70-71, s. 371-397.
- FOUCAULT, M. (2013) *Cinselliğin tarihi*. Çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GENCEL-BEK M. ve BİNARK, M. (2000) *Medya ve cinsiyetçilik*. Ankara Üniversitesi KASAUM [Çevrimiçi]. http://eski.bianet.org/2006/02/22/medya_ve_cinsiyetcilik_kasaum.doc. [Erişim tarihi: 12 Mart 2015].
- KALAN, Ö. G. (2010) Reklamda çocuğun toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılışı: kinder reklam filmleri üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1(38), s. 75-89.
- KERNBERG, O. F. (2000) *Aşk ilişkileri*. Çev. A. Yıldız. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KRAMER, L. ve BEUTEL, A. (2014) *The sociology of gender: a brief introduction*. Oxford University Press.
- LUHMANN, N. (1995) Aşk ve evlilik: çoğalmanın düşünüyapısı. *Cogito*, Bahar 4, s. 217-224.

- MORA, N. (2006) Kitle iletişim araçlarında yeniden üretilen cinsiyetçilik ve toplumda yansması. *International Journal of Human Sciences*, 2(1) [Çevrimiçi]. <http://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/29> [Erişim tarihi: 9 Mart 2015].
- OKAN, Z. A. (1998) Dil ve cinsiyet: reklam dili çözümlemesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(5) [Çevrimiçi]. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/cusosbil/article/view/5000000874> [Erişim tarihi: 12 Mart 2015].
- ÖRÜCÜ, E., KILIÇ, R. ve KILIÇ, T. (2007) Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (2), s. 117-135.
- ÖZTÜRK, Ş. (2011) Cinsel yönelimler ve queer kuram. *Cogito*, 65-66, s. 5-6.
- PİRA, A. ve ELGÜN, A. (2004) Toplumsal cinsiyeti inşa eden bir kurum olarak medya: reklamlar aracılığıyla ataerkil ideolojinin yeniden üretilmesi [Çevrimiçi]. <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848482.pdf> [Erişim tarihi: 12 Mart 2015].
- WILLIAMS, R. (2003) *Televizyon teknoloji ve kültürel biçim*. Çev. A. Türkbağ. Ankara: Dost Yayınları.

Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü

Songül Demirel

Hitit Üniversitesi

Sungurlu Meslek Yüksekokulu

songuldemirel@hitit.edu.tr

Ceren Yegen

Muş Alparslan Üniversitesi

İletişim Fakültesi

c.yegen@alparslan.edu.tr

Öz

Tüketim insanın olduğu her yerde mevcuttur. Bir alışkanlık olarak tüketim, bireylerin gündelik yaşam pratiklerinin neredeyse tümünü kapsamaktadır. Son yıllarda kapitalizm ve postmodernizmden aldığı güç ile artan tüketim ve değişen tüketim alışkanlıkları, bir kavram olarak tüketim olgusu üzerine düşünme gerekliliğini doğurmuştur. Bu yüzden bu çalışmanın amacı da tüketim kavramı temelinde, söz konusu kavrama ivme kazandıran kapitalist ve postmodern süreçlerin anlaşılmasıdır. Bu sayede kapitalizm ve postmodernizmin tüketimi nasıl ördüğü ve meşrulaştırdığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmada bireylerin nasıl ve neden tükettikleri sorularının cevapları da aranacaktır. Böylelikle tüketim kavramı birçok çerçevede irdelenecektir. Çalışmada ayrıca bireylerin tüketimi bir kimlik ya da statü inşa etme aracı olarak görmeleri varsayımı ile medyanın tüketim sürecindeki rolü de ele alınacak, bir tüketim yönlendiricisi olarak medyanın tüketimi nasıl teşvik ettiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, kapitalizm, postmodernizm, kimlik, medya.

• • • • •

Makale geliş tarihi: 29.09.2014 · Makale kabul tarihi: 25.03.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 115-138

Consumption, Postmodernism and the Pattern of Capitalism

Songül Demirel

Hitit University

Sungurlu Vocational High School

songuldemirel@hitit.edu.tr

Ceren Yegen

Muş Alparslan University

Faculty of Communication

c.yegen@alparslan.edu.tr

Abstract

Everywhere people exist does consumption. Consumption covers all aspects of people's daily life. Consumption habits increased by the power they get from capitalism and postmodernism recently, make it essential to think about the consumption as a phenomenon.. Therefore the purpose of this study is to understand capitalist and postmodern processes in the context of consumption phenomenon. Thus this study tries to understand how capitalism and postmodernism build and legitimize consumption. In this study, the questions of why and how people consume will be examined. Hereby, the concept of consumption will be analyzed from different perspectives. Based on the assumption that individuals regard consumption as a way of building identity and social status, the role of media in promoting consumption will be addressed.

Key Words: Consumption, postmodernism, capitalism, identity, media.

Yirminci yüzyılın başlarında mal ve hizmet üretenlerin temel kaygısı daha çok, üretimi artırabilmek için verimliliği nasıl artıracaklarının yolunu bulabilmektir. Taylor ve Ford'un çalışmalarının odağı hep daha fazla üretebilmektir. Nitekim az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki pazarların ürün talepleri devam etmekteydi. Üretilen ürünlerin beğenilmeme veya alıcı bulmama durumuyla henüz karşılaşılmamıştı. Gelişmiş ülkelerden, gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelere doğru ürün ihracatı, ürünlerin niteliği değişmekle beraber günümüzde de hâlâ devam etmektedir.

İlk kez 1929 Ekonomik Buhranında işletmeler, pazarlayamama problemleriyle karşılaşmışlardır. Maliyetleri kısmak için, işçi çıkarmalar ve kalan işçilerin ücretlerini düşürme de dâhil olmak üzere birden çok tedbire başvurmuşlardır. Dönemin üretim sorunları olan neyi, nasıl, kiminle, neyle ve ne kadar üretileceği ilerleyen yıllarda değişmiştir. 1950'li yıllara gelindiğinde üretimden ziyade tüketimin arttırılması gündeme gelmiş, tam da bu noktada pazarlama stratejileri imdada yetişmiştir.

20. yüzyılın yarısına gelindiğinde, sermaye ve emek ikileminin sahipleri, üretim ve tüketim gibi tamamen ayrı iki kavramı beraber kuşatan bir boyut için, çözüm aramak zorunda kalmışlardır. Önceleri tüketmek için üretim

yapılmakta iken şimdilerde üretilebilmesi ancak tüketilebilmesi ile mümkün hale gelmişti. Döngü ancak böyle gerçekleşebilirdi.

Bu çalışmada 1980'li yılların tüketim toplumundan günümüzün tüketimci toplumuna, yaşanan sürecin değer ve algıları analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışma geçmişten günümüze tüketim kavramının tartışılması üzerinden kurulmaktadır. Bu konu kapsamında; bir üründen bir diğerine almak için koşan, elde edildiğinde ise değersizleşen bir alışveriş kovalamacasının nedenleri irdelenecektir. Tüketim sürecinde medyanın oynadığı rol de popüler kültür ve tüketim kültürü kavramları çerçevesinde tartışılacaktır. Kuramsal çerçevesini kapitalizm ve postmodernizm tartışmalarının oluşturduğu çalışmada betimleyici bir yöntem kullanılacak ve tüketim kavramı derinlemesine ele alınacaktır.

Çalışmayı sürdürürken, tüketimin yönlendiricisi olan kapitalizmi ve durumu anlamlandırmak için postmodern toplumun sancılarını görmemiz gerekmektedir. Postmodern toplumun anlamsız, kimliksiz (ya da anlamsızlaştırılmış ve kimliksizleştirilmiş) insanının kendini anlamlandırma çabası tüketim üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Kapitalizmin ve küreselleşmenin bu süreçte ölçülemeyecek etkileri tartışma götürmez gerçeklerdir ve bu yüzden bu çalışmanın kapitalizm ve postmodernizm kadar küreselleşme olgusunun anlaşılmasına da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Çalışma ayrıca medyanın bir tüketim yönlendiricisi olduğu iddialarına cevap arayacaktır. Çalışmanın kapsamı salt tüketim ve etkenlerini anlama yönünde olmayacak, durumun yaşanan dönemin pratikleriyle ilgisine de bakılacaktır.

Kapitalizm ve tüketim

Yeni uluslararası işbölümü yapısına yol açan gelişmeler, çoğunlukla Kuzey ülkelerinin bunalımından kaynaklanmaktadır. Yoğun birikim rejimlerinin yol açtığı eksik tüketim, kâr oranlarının düşmesine ve emek verimliliği ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kaynakların dağılımı açısından dışa bağımlı olan ülkeler de, bunalımdan paylarına düşeni almışlardır. Gelişmekte olan ülkeler, Keynesçi politikaların sona ermesi üzerine yeniden dağıtım ve plânlama işlevlerini yerine getirememişlerdir. Öyle ki Güney ülkelerinin çoğunun sermaye, işgücü ve pazar yaratma kavgasının bloklaşma yönünde bir seyir izlemesi ve küresel dünya pazarı yerine, para birimi üzerinden bölgeler yaratması da, sanayileşmekte olan ülkeleri sıkıştırmıştır (Yentürk 1993, s.309). Böylelikle oluşan küresel ekonomik düzende ülkelerin üretim ve tüketimi tüm dünya ülkelerinin dâhil olduğu bu sistemi ilgilendirir duruma gelmiştir.

Taylorizmin daha gelişkin bir türü olan Fordist model, kapitalizmin yapısal ve kurumsal örgütlenmesini yeniden biçimlendirmiş; öyle ki, başta üretimle toplumsal tüketim normlarının birbirine eklenmesi olmak üzere toplumsal ve ekonomik yaşam birbirine sıkıca bağlanmıştır. Keynesçi ekonomilerle bir arada gelişen Fordist emek süreçleri, toplu pazarlık ve sendikal örgütlenmelerin gelişmesini desteklemiş ve sınıf mücadelesinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Böylece ücretli emek yalnızca üretim ve emek süreçleri içinde değil, tüketim başta olmak üzere yaşamın her alanında sermayenin yönetimi altına girmiştir (Öngen 1993, s.319). Bu duruma paralel bir biçimde emek ve üretim olguları tüketimin de önünü açmıştır.

Kapitalizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardaki önemli dönüşümlerin nedeni olmuştur. Özellikle kültürel yapıyı oluşturan farklı kaynaklardan biri olan tüketim olgusu, kültürel yeneden yapılanma sürecinde değişerek tartışma konusu olmaya başlamıştır. Yeni kapitalizm artık üretim süreçlerine verdiği desteği, tüketim alanlarına kaydırmış, insanların çalışmak için ayırdıkları zamandan arta kalanı tüketime harcamalarını istemektedir. Kapitalizmin hedefi, boş zamanı maksatlı kullanmak ve yeni ideolojiler, değer yargıları ve kanaatler oluşturmaktır. Hegemonik bir iktidara dönüşen kapitalizm, durumu farklı kanallar aracılığıyla kitlelere benimsetmeye çalışmaktadır (Aytaç 2004, s.116). Medya bu bağlamda birçok kişiye ulaşip, etkileyebilecek ideal bir araç özelliğindedir ve kapitalist düzende hegemonik değerler ile ideolojileri bireylere hem ulaştırmak hem de kanıksatmak amacı ile kullanılan en etkili araç olarak başı çekmektedir.

Geçmişin üretici toplumuyla, günümüz tüketim toplumunun üyelerini şekillendirme biçimi her şeyden önce tüketici rolünü oynama gereksinimince belirlenir. Toplum üyelerine örnek normlar verilir, toplumda verilen bu normlara uygun rolü oynama yeteneği ve arzusu bulunmaktadır. Bauman'a göre (1999, s.40-41), tüketme arzusunun başlıca belirleyeni insanların sosyal kimliklerine ait talepleri karşılamak için hazırlanma ve eğitilme tarzları olmuştur. Bourdieu ise bunu "habitus" kavramıyla açıklar; tüketim, habitusun işlevlerinden biri olan özel bir eyleyicinin ya da bir eyleyici sınıfının pratikleriyle mallarını/ varlıklarını birleştiren tarz birliğini aktarabilmektedir. Bir kimsenin yediği şey ve yeme biçimi, yaptığı spor ve yapma biçimi, siyasal kanaatleri ve ifade etme biçimi gibi birbirinden farklı olmakla beraber ayırıcı, sınıflandırıcı özelliklerdir (Bourdieu 2006, s.21). Tüketiciler buldukları toplumsal sınıfın konumuna göre bir tüketim içerisine girerek tercihte bulunmaktadırlar. Burada toplumsal kültürü belirleyen üreticiler aynı zamanda tüketimin de belirleyicisi konumundadırlar.

Öyle ki bugün itibariyle çalışma etiğinin yol gösterdiği bir toplumdaki tüketim estetiğiyle yönetilen bir topluma doğru yönelim gerçekleşmekte, yoksullar, emeğine ihtiyaç duyulan bir toplum kesimi olmak yerine tüketemeyen bir toplum kesimi olarak düşünülmektedir (Bauman 1999, s.10). Tüketememekle de aslında topluma dair yararlı bir işlevi yerine getirmemiş olmaktadır.

Bir sorun alanı olarak tüketim: Dikkatlerin üretimden tüketime çekilmesi

Üretim birimlerinin ölçeğindeki ve mülkiyet birimlerindeki artış, üretimin, istihdamın vb. giderek artan bir bölümünün, sayıları giderek azalan dev şirketlerde yoğunlaşması durumu kapitalizmin eğilimlerinden olup özellikle geçtiğimiz yüzyılın başlarında hızlı bir biçimde yaşanmıştır (Hobsbawm 2013, s.197). Hobsbawm'ın (2013) "iktisadi yoğunlaşma" adını verdiği bu süreç son bulmuş değildir. Tüketim insanlıkla başlamakla beraber, yirminci yüzyılda farklı bir boyut kazanmıştır. Büyük Buhrana kadar uygulanan klasik iktisat politikalarının ve devletin uyguladığı para politikasının yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır (Öncel, 1969). Üreticiler, yaşanan kriz dönemindeki küresel talep daralmaları ve yaşanan iki dünya savaşı yıllarında mallarını kendi iç piyasalarına yönelerek krizlerden korunma yoluna gitmişlerdir (Hobsbawm 2013, s.199-201). Büyük Buhran sonrasında fikirleri genel kabul görmüş Keynes'e göre yaşanan yoğun işsizlik ve istihdam daralmasının nedeni talep daralmasıdır. Tüketim eğiliminin artışı tam istihdam politikası için temel bir amaçtır (Rosanvallon 2004, s.44). Varılmak istenen sonuç ise; tüketimin üretimi, üretimin istihdamı artırması, böylelikle işsizliğin azalmasıdır.

Neredeyse tüm dünyanın etkilendiği II. Dünya Savaşı'nda özellikle sanayileşmesinin tamamlanmış ülkeler ağır kayıplar vermişlerdir. Savaşın bitmesinin ardından ülkelerin ekonomik durumuna bakıldığında Amerika'nın İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya gibi ülkelerle kıyaslandığında önde olduğu görülmektedir (Hobsbawm 2013, s.234-249). 1945 yılına gelindiğinde Amerika, tarihin en büyük özgürlük dağıtıcılarından biridir. Zamanla Amerikan değerleri ve kültürü tüm dünyayı etkisi altına alabilecek hale gelmiştir (Lasn 2004, s.68). İhracatla zenginleşen ülke halkının buradan elde ettiği geliri tüketime harcayarak yaşam standartlarını artırması mümkün olmuştur.

1970'lerde yaşanmaya başlanan kriz, gerçekte kitlesel üretime dayalı sınıai gelişme tarzının kriziydi. Otomobil, buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi gibi kitlesel üretimin egemen olduğu ve gelişmenin motoru olan dayanıklı tüketim mallarına piyasa doymuş, geliri artan tüketici artık daha çeşitli mallar

talep etmeye başlamıştı (Taymaz 1993, s.11). O yıllardan bu yana tüketimin ihtiyaçların giderilmesinden öte bir işlevi bulunmaktadır ve tüketim bu anlamda, kapitalizmin uygulamaları ile ideolojilerini meşrulaştırmak anlamında, belki de en öne çıkardığı faaliyet ya da çağrısıdır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurumsallaşarak yaygın bir birikim rejimi haline gelen sermaye birikim süreci, aynı zamanda yasal ve kurumsal düzeyde Keynesyen Refah Devleti ve bunun getirdiği düzenleme biçimleriyle somutluk kazanan Fordizm, 1970'li yıllarla beraber ciddi bir krize girmiştir. Fordizmin krizi, onun üzerinde şekillenen refah devletinin de krizi anlamına geldiği için, 1980 sonrasının devlet-ekonomi ilişkilerini değişime uğratmıştır. Yaşanan krize bir çözüm olarak uygulamaya konulan politikalar tüm ekonomik yapıyı ve toplumsal alanı değişime uğratmıştır. Neoliberal politikalarla serbest piyasa uygulamaları tekrar kapitalizmi destekler nitelikte olmuştur.

Özellikle son yüzyılda başlayıp günümüze değin devam eden süreç kapitalizmin hâkim üretim tarzı olmasına neden olmuş; değişen birikim rejimleri ve dolayısıyla farklılaşan tüketim yöntemleri, sermayenin gerekleri tarafından şekillendirilmiştir. Sermaye birikimi ve metaların değişim değeri temelinde biçimlenmek zorunda bırakılan tüketim, 1980 sonrasında yükselen birim düzeyine ve çeşitlenen metalara rağmen, toplumsal temelinden hayli uzaklaşmaktadır (Çetiner ve Erdal 2009, s.2). 1980 sonrasında küreselleşme olgusu ile de büyük bir ivme kazanan ve şekillenen kapitalizm ile tüketim ilişkisinin tarihi aslında bir hayli eskidir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Amerikan kadınları tüketim için "dışarı çıkıp, satın almaya" özendirilmişlerdir. Ardından İngiltere ve Almanya'da benzer süreçler izlenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılına gelindiğinde; batı kapitalizminin büyük şehirlerinde çok katlı mağazalardan alışveriş etmek, orta sınıf kadını için evin dışında önemli bir etkinlik halini almış durumdadır (Bocock 1997, s.100). Bu anlamda tüketmek kapitalist toplumlarda hem bir gündelik pratik hem de yaşam tarzı biçimini almıştır.

İnsanların tüketmesi için mal ve hizmetler ülke sınırlarının ötesinden piyasalara sunulmaktadır. Dünyanın her yerinde müşterisi ve birimi bulunan işletmelerin sayısı artmaktadır. Küreselleşme, kutupsuz ya da tek kutuplu bir dünyayı anlatmak için kullanılan kavram değildir. Çok kutuplu emperyalist rekabette Amerika, Avrupa Birliği, Japonya gibi ülkelerde ticari değişimin yoğunlaşmasıyla beraber sermaye her geçen gün güçlenmektedir. Özellikle şaşırtıcı bir hızla küreselleşen finans kapitalden dolayı, egemen küreselleşmiş sermaye çoktan ortaya çıkmış bulunmaktadır (Öngen 1993, s.309).

Günümüz toplumları için hafta sonu, geniş alışveriş merkezlerinde yiyecek, giyecek, kozmetik, mobilya, çamaşır, kitap satın almak, sinemaya gitmek ve en sonunda da akşam yemeğini yiyerek eve dönmekten oluşmaktadır. Bu yeni kapalı mekânlar, tüketicilerin içeride rahatça gezinebilmeleri, vitrindeki ürünlere göz gezdirebilmeleri gibi bir dizi imkânı da beraberinde getirmişlerdir. Böylece, rasyonel içerikli, satın alma davranışına, haz ve eğlenceye dayalı boş zaman eylemi de ilâve olunmuştur. Satın alma davranışı zorunluluk olmaktan uzaklaşarak, haz sağlayan, eğlenceli bir deneyim şekline bürünmüştür. Özellikle, günümüzdeki alışveriş merkezleri sunmuş oldukları çeşitli hizmetler ve gösterilerle alışverişin bu yeni anlamına uygun ortamlar içermektedirler (Özcan 2007, s.43). Söz konusu kamusal mekânlar ile aslında bireyler hem tüketmeye, hem de sosyalleşmeye davet edilmiştir. Bu anlamda tüketmek moda ve gerekli bir pratik olarak da görülmüştür.

Tüketimcilik, batılı ve diğer toplumsal oluşumlarda yaşayan milyonlarca kişinin günlük yaşamında ve günlük uygulamalarında kapitalizmi meşrulaştıran, sağlam bir kapitalizm ideolojisi haline gelmiştir (Bocock 1997, s.120). Kapitalizmin Fordist ve özellikle post-fordist döneminde, kitle iletişim araçları ile sunulan tüketim kültürü ve yaşam tarzlarının toplumsallaşma sürecine katkıları, kapitalizmin krizlerini aşmaya yardımcıdır (Dağtaş ve Dağtaş 2006, s.306). Kitle iletişim araçları sıkça vurgulandığı üzere tüketiren kapitalizmin ve tüketimciliğin yardımcısıdır. Çünkü “topluma egemen söylemlerin ortaya çıkmasında” önemli rol üstlenen kitle iletişim araçları bireylerin “tasarruftan hazcılığa yönelmelerine” adeta ön ayak olmaktadır (Ergur, 2005’ten akt. Şahin 2009, s.126-127).

Tüketimcilik, yani yaşamın anlamının bir şeyler satın almak, önceden düzenlenmiş deneyimler yaşamak olduğunu öne süren etkin ideoloji, modern kapitalizmi egemenliği altına almıştır. Bu tüketim ideolojisi kapitalizmi meşrulaştırırken, insanları fantezilerinde olduğu kadar, gerçekte de tüketici olmak için güdülendirmeye yaramaktadır. Bunun da ötesinde yabancılaşmanın artışına hizmet etmektedir. Çünkü işyerinde bütün kademelerde çalışan işçilerin olası bir ekonomik durgunluk halinde işini kaybedecekleri korkusu yaşamalarına ve üretim yerine aidiyet duymamalarına yol açmaktadır (Bocock 1997, s.57). İnsanlar ev, araba, mobilya, kıyafet, yiyecek ve eğlence gibi birçok mal ve hizmeti satın alabilmenin umuduyla çalışmaktayken işsizler de alamamanın huzursuzluğundadırlar. Tüketim, yaşamı devam ettirme yolunda bir araç olmaktan çıkmış, kendi başına bir amaç halini almıştır. Sistemin içerisinde olabilmenin yolu, ancak sistemin üretmiş olduklarını tüketmekten geçmektedir. Metalaşan toplumda geleneksel değerler çözülmekte ve her şey

adeta parasal değerlere indirgenmekte ve metalaşmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkiler, paranın başrolü oynadığı metalara aracılığıyla kurulan ticari ilişkilere dönüşmektedir (Özcan 2007, s.40). Bu anlamda kamusal alan kavramını kent sosyolojisi temelinde ele alan Sennett de (1996) *Kamusal İnsanın Çöküşü* yapıtında kentlerin sunduğu yaşam tarzları ve bireyler arası ilişkileri salt bir alışveriş ilişkisine indirgemesi sebebiyle tüketimin bireyleri de tıpkı kendisi gibi anlamsızlaştırdığına vurgu yapmaktadır.

Tüm bu tüketim çılgınlığının sonucu, gelişmiş ülke insanları ve çeşitli biçimlerde tüketmeye özendirilen gelişmemiş ülke insanları için farklıdır. Elde edilen gelirin yapılan harcamadan daha az olması baş edilemeyen borçlara neden olabilmektedir. Tüketici kredileri ve kredi kartları gibi bazı tüketim kolaylıkları ülkemizde 1990'lı yıllar ve sonrasında dikkat çekici boyutlara varmıştır. Kapitalizmin aşamalarından biri olan üretim kalıplarının ve pazarlama faaliyetleri aracılığıyla gündelik yaşamımızın hızla dönüşmesi eşzamanlı olmuştur. Sonuç olarak; çok tüketerek kendini yeniden ürettiğini düşünen insanlar yaratılmıştır (Çetiner ve Erdal 2009, s.13). Söz konusu kimseler için tüketmek bir yaşam tarzı ya da gündelik bir ritüel halini almıştır. Örneğin bireyler nakit paraları olmasa dahi kredi kartı aracılığı ile tüketime teşvik edilmektedir. Günümüzde yaygın bir varsayımdır ki, kredi kartının cepten nakit para çıkmadan alışverişe olanak tanınması bireylere ürünlere hiçbir ücret ödemediği hissi verirken, tüketimin bir çılgınlık ve gündelik bir ritüel halini almasına da neden olmaktadır. Gelir düzeyi düşük olan alt sınıftan bireyler kendilerini orta sınıfın tüketim alışkanlıklarına ayak uydurmak zorunda hissetmekte, alışveriş merkezleri aracılığı ile tüketmekten haz almaktadır. Modern zamanlar ile birlikte oluşan, zamanını nitelikli biçimde kullanmayan ve Veblen'in "aylak sınıf" biçiminde nitelediği sınıf, tüketimin modernliğin bir parçası olduğu iddiasının bir göstergesidir. Bu sınıf "gösterişçi tüketim" aşkı ile moda uymak ya da başkalarının sahip olmadığı şeyleri alabilmek için para harcamakta ve yine başkalarını kıskandırmak veya birilerinin gözünde saygı kazanmak adına "tüketmektedir" (Veblen, 2005'ten akt. Hürmeriç ve Baban, 2012, s.92). Bu anlamda bireyler tüketim kültürü içerisindeki tüketim pratiğini bir statü göstergesi biçiminde yorumlamaktadır (Kaya ve Oğuz 2010, s. 147). Simmel'e göre (1996) ise, bireyler modern dünya içerisinde tüketmek sureti ile var olmaktadır. Tüketme bilinci yaratan metropoller "bütün kişisel yaşam aleyhine büyüyen bu kültürün gerçek alanını" nitelemekte ve yapay kimlikler yaratmak sureti ile bireylerde "farklı olma" arzusu uyandırmaktadır. Tüketmeyi de bir farklı olma biçimi olarak gören insan, tüketerek var olmakta ve "öznel ruhunu" doyurmaktadır.

Aydoğan'a göre (2009, s.213), Türk insanı da hafta sonlarını ya "AVM'lerdeki tüketim ürünlerini izleyerek" ya da "kredi kartı taksitlendirilmesi vasıtasıyla söz konusu ürün ve hizmetleri "sahiplenerek geçirmekte" ve böylelikle tüketim kültürünün bir parçası olmaktadır. Üniversite gençliğinin tüketim alışkanlıkları bağlamında ise moda, alışveriş merkezleri ve reklamların etkisinin büyük olduğu gözle çarpılmaktadır (Kaya ve Oğuz 2010, s.154-162).

Gündelik yaşam içerisinde tüketicinin finansmanını sağlayan bazı gelişmeler olmuştur. Emek kesiminin ücretlerini banka kanalıyla alması, müşteriyi finans kesiminin ayağına getirip kendine bağlamasını kolaylaştırmıştır. İstihdamın kayıt altına alınması adına emekçilerin ücretlerinin banka kanalıyla ödenmesi, insanların mevcut gelirlerinin üzerinde harcama yaparak gelecekte alacakları geliri şimdiden tüketmelerini kolaylaştırmaktadır. Yöntem zorda kalındığında ihtiyaçların borçlanarak sürdürülebilmesine imkân sağlar. Finansal kesimin borçlanmanın kolaylığı karşısında, ödenmeme riskine karşı iki farklı çözümü bulunmaktadır: Birincisi; yüksek faiz oranı uygulamaları, ikincisi; hukuksal anlamda güçlü avukat kadrolarıdır (Çetiner ve Erdal 2009, s.13). Ancak finansal kesimle bireyler arasındaki bu hukuksal mücadele süreci çoğunlukla tüketicilerin kaybetmesiyle sonlanmaktadır.

Tüketmek aşırı borçlanma dışında bazı toplumsal sıkıntılara da neden olabilmektedir. Örneğin; çoğu Amerikalı her istediği mal ve hizmete sahip olmasına rağmen bunlarla yetinmeyi aklına bile getirmez. Her şey elimizin altındayken hiçbir şey mücadele ile kazanılmış olmaz; mücadeleyle kazanılmayan hiçbir şey kişiyi tatmin etmez. Tatminsizlik yaşamımızı sığ ve anlamsız kılar. Her şeyin devleştiği çağımızda, "az" görünen yaşamları telafi etmek amacıyla sürekli "daha çok"un peşine düşülmektedir (Lasn 2004, s.11). Dolayısıyla refah seviyesi artan toplum eksik kalan bu yönüyle mutsuz olabilecektir. Bu bağlamda tüketim ve sosyo-ekonomik durum arasındaki ilişki, tüketiciliğin düzeyi ve toplumsal boyutu içinde bir belirleyici niteliğindedir.

Tüketme ihtiyacını ortaya çıkaran etmenler

Batılı kapitalist toplumsal oluşumlar, ekonomik durgunluğun yaşanmadığı yıllarda tüketim mal ve deneyimlerini satın alabilecek güçtedirler. Tüketicilik kültürünün çekiciliğine gittikçe daha fazla kapılan ve nüfusun üçte ikisi ile dörtte üçü kadar bir bölümünü oluşturan bir insan çoğunluğuna sahip olan kapitalist oluşumlar, geniş kitleleri kapsamaktadır. Bunun anlamı, daha çok reklâm ya da televizyon programlarında izlediklerinin sonucu olarak arzu ettikleri ve zevk alacakları tüm deneyimleri karşılamaya ekonomik güçleri yetmese de, birçok insanın alıcı ya da tüketici olmayı istemeye devam etti-

ğidir (Bocock 1997, s.83). Yaşadığımız evreni dâhil etmeksizin düşünebilme-yi başararak, ihtiyaçlarımıza ya da başka bir şeye karar vermek çoğu zaman mümkün olamamaktadır.

Toplumsal kabulün ortak değerler algısına artık ulaşmak istediklerimiz için harcadığımız emek değil, harcanılmayan emek yeğ tutulmaktadır. Sahip olmak için çalıştıklarımıza sahip olduğumuzda değerini kaybetmektedir. Tüketimcilik bir davranış biçimi olmaktan çok, bir değer, yaşam tarzı, hayatın asli gayesi ve ölçüsü haline gelmektedir (Aytaç 2002, s.124). Tüm alınmak istenenler ise, birer ihtiyaç biçiminde sunulmaktadır. Böylelikle zihinsel bir aldatmacayla, pazarlama yapılmaktadır. Teknolojik gelişme ve reklâmlar ile ivme kazanan ekonomik iktidar sahipleri, gündelik hayatın her alanında bugün insanları denetlemek ve kontrol etmek konusunda Panoptikon'unu kurmaktadır (Şentürk 2008, s.238). Bu bağlamda da tüketim olgusu, bireyleri etkileme gücüne paralel bir biçimde kitle iletişim araçlarına büyük görevler yüklemektedir. Hegemonik yaşam tarzı içerisinde sınırlanamayan bilinç, düşündüklerini de bu hegemonyanın tesiriyle düşünmekte olduğunu bilmeksizin özgür zihni ve özgür davranış kalıplarıyla mutluluğun yollarını aramaktadır. Yaşam tarzımız ve mutlu dünya algımız özellikle kitle iletişim araçlarının yönlendirmesi ile tüketmek üzerine kuruludur ve benzer kalıplar etrafında dönmektedir. Mutsuz olmamız da mutlu olmamız kadar kısa süreli ve yakın kavramlar olduğundan ruh halimiz düzelememektedir.

Medyanın etkisi

Medyanın kapitalizmi temel alan içerikleri ile bir tüketim toplumu yarattığı iddiası hararetle bir tartışma olarak uzun süredir ortadadır. Söz konusu iddialara göre medya, içerikleri ile kapitalist düzende var olan tüketimi hızlandırmakta ve bireyleri tüketime yönlendirmektedir. Chomsky'nin (2012) medyanın kimi zaman mevcut düzenin çıkar ve pratiklerine hizmet ettiği görüşünden yola çıkarak mevcut kapitalist düzen içerisinde tüketim kültürünün de söz konusu çıkar ve pratiklerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayabilir. Çünkü medya popüler kültürün kapitalist ürün ve içeriklerini tanıtır, meşrulaştırır ve kanıksatır. Böylece medyada görülen/gösterilen her bir nesne ya da durum kapitalist tüketim sürecinin emtiaları olarak düşünülebilir. Reklâmlardan popüler kültür ürünü olan dizilere kadar birçok şeyin bireyleri tüketime teşvik ettiği söylenebilir. O halde "medya başlı başına bir endüstri" konumuna sahiptir (Yaylagül, 2006). Frankfurt Okulu'nun temsilcileri olan ve kitle toplumu, kültür endüstrisi ve tüketim toplumu üzerine düşünen Horkheimer, Adorno, Marcuse ve Lowenthal kapitalist sistem içerisinde (Kellner

1989'dan akt. Şan ve Hira, 2011, s.6-7) kültür ve tüketimin toplum üzerine etkilerini tartışmış ve önemli görüşler ortaya atmıştır. Bunu yaparken de kültür endüstrisi ve tüketim kültürü temelinde kitle iletişim araçlarına da büyük önem atfetmişlerdir.

“Modern totaliterliğin” temelinde (Şan ve Hira 2011, s.6-7) kitle kültürü ve kültür endüstrisinin olduğunu söyleyen Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisinin “kitleler ile olan ilişkisini kötüye kullanarak, verili ve değişmez sayılan bir zihniyeti çoğaltmaya ve güçlendirmeye çalıştığına” dikkat çekmektedir (Adorno, 2003). Marcuse ise kültür endüstrisi ve endüstri toplumu bağlamında kitle toplumu ve pratiklerini ele almaktadır. Ona göre modern toplumda çalışmak “tüketici, sersemletici ve sıra dışı bir kölelik” halini almıştır ve sıradan bir bireyin etrafı sahte ihtiyaçlar ile çevrelenmiştir (Swingewood, 1996'dan akt. Şan ve Hira, 2011, s.6-7). Marcuse (1997, s.6-7) kapitalist düzende yaratılan tek boyutlu insanın sahte, yapay tüketime yönlendirildiğini söylerken, “toplumsal denetimlerin savurganlığın üretim ve tüketimi için ezici gereksinimi zorunlu tuttuklarına” da dikkat çeker. Marcuse'ye göre (1997, s.6-7), kitle toplumu içerisinde gerçek zorunlulukların mevcut olmadığı yerlerde yaratılan zorunluluklar vardır ve kendini denetim altına alan “özgür basın, markalar ve ıvır zıvır arasında özgür seçim gibi aldatıcı özgürlükleri sürdürme için gereksinimi zorunlu kılmaktadırlar.” Ayrıca Marcuse, kitle toplumunda var olan farklı yüksek kültür ile alt kesimlerin kültürünün de eskide kaldığına dikkat çekmiş ve kitle kültürü sanatının yani tek boyutlu sanatın içerisinde klasik sanatın “en olumsuz” örneklerinin dahi kaybolduğunu ifade etmiştir (Sevim 2010, s.510). Bu kayboluşta kuşkusuz mevcut kültür unsurlarının yerine kültür endüstrisi metalarını koyan kitle iletişim araçlarının rolü yadsınamaz ölçüde büyüktür.

Kitle iletişim araçlarının meşrulaştırdığı bir kültür türü olan ve küreselleşme olgusu ile bir ivme kazanan popüler kültür de, birçok içeriği ile tüketim kültürünün oluşmasına hizmet etmektedir. Popüler kültür aslında küresel kültürü kitlesel bir forma dönüştürür ve beraberinde popüler emtiaların tüketilmesi ile tüketim kültürünün önünü açar.

Tüketim kültürü en net ifade ile modern kapitalist toplumlarda mal ve hizmetlerin pazarlanmasını ifade etmektedir ve söz konusu mal ile ürünlerin tüketimine doğru gidişin kültürel anlamda egemen bir hal almasıdır. Toplumların modern anlamda statü bağlamında farklılaşmak sureti ile pazar bakımından da bölünmüş bir hal almasını niteleyen tüketim kültürü, tüketicilerin yani bireylerin toplumsal değerleri kişisel yaşam biçimlerini de yan-

sıtır (Mutlu 2004, s.286). Aslında kitlesel tüketimin bir eleştirisi niteliğinde olan tüketim kültürü, kapitalizmin toplumları tüketime doğru teşvik etmesi ile oluşan maddi ve manevi bir alışveriş ve etkileşim kültürünü niteler. Tüketim kültürü reklâmlar, popüler kültür ürün ve içerikleri ile bireylere sunulur ve zaman içerisinde tüketimde bir artış hedeflenir. Destinasyon pazarlaması bağlamında tüketimin en büyük yardımcısı olan reklâmlar göstermek sureti ile tükettirir.

Debord'a göre (2014), reklâm tüketim zamanına işaret eder ve insanlar reklâmları izleyerek evlerinde oturdukları yerden küresel emtiaları tüketir. Ona göre, reklâmlar medya gösterisinin bir boyutudur (Debord, 2014) ve tıpkı gösteriden kaçmanın imkânsız olduğu gibi reklâmlardan kaçmak da imkânsızdır. Çünkü hem maddi hem de manevi tüketime teşvik eden reklâmlar sokaklardaki billboardlardan tüm televizyon kanallarına kadar her yeri adeta baştan sona donatmış durumdadır. Fiske'ye göre de, reklâmlar aslında ürünü değil, tüketimciliği satar (Fiske 2012, s.45). Buradan bakıldığında tüketim olgusu içerisinde kitle iletişim araçlarının tüm içerik ve uygulamalarının büyük rol oynadığı görülür.

Adorno da tüketim ile oluşturulmuş tüketici kültürünün aslında kültürün yozlaşması olduğunu söyler. Ona göre; kültür endüstrisi "tüketicinin tepeden ve kasten birleştirilmesidir" (Adorno, 2007) ve tüketim kültürü ile de tüketim temelinde bir birleştirme ve yöndeşme yaratılmaktadır. Yalnız maddi ürün ya da olgular değil, manevi ürün ve olgular da tükettirilmektedir. Aslında Bauman ve Lyon'un *Akışkan Gözetim* (2013) isimli yapıtlarında söyledikleri gibi; "gönüllü bir şekilde tüketime de tıpkı gözetim gibi iştirak ediyor ve tüketimi doğallaştırıyoruz". Gönüllü tüketime nasıl ki iştirak ediyor ve tüketimi doğallaştırıyorsak, gözetim de "kamusal alanların itirazsız parçası"dır. Tüketim de gündelik yaşam pratiklerinin vazgeçilmez bir parçası olarak var oluyor ve özellikle medya tarafından cazip hale getirilmek sureti ile doğallaştırılıyor (Baumann ve Lyon, 2013). Bu anlamda günümüzde medya, göstergelerin ve sembollerin tüketilmesine yönelik önde bir role soyunmuş olup, sunulan ürünlerin gerçek işlevlerinden çok, toplumsal bir işlev taşıyor gibi gözükmesine ve bir simülasyon içinde gösterilmesine yol açmaktadır (Baudrillard, 2003). Baudrillard'a göre (2000, s.11), birçok şey artık kendi kendine kaybolmamakta, simülasyonların gerçek olanın yerini alması ile yok olmaktadır. Dolayısı ile artık gerçeklik olgusu kaybolmuştur. Baudrillard'a göre (2003, s.15) gerçek artık kaybolmuştur ve "bir daha asla geri dönmeyecektir." Bireyler artık "her türlü düşsel ve gerçek ayırımından yoksun, yalnızca aynı

yörünge çevresinde dolanan modellere dayalı ve farklılık simülasyonu üretiminden ibaret bir hipergerçek" ile karşı karşıyadır ve "gerçeği, hipergerçeğe dönüştürme" bağlamında en önemli araç medyadır. Öyle ki ona göre, *medya gerçeği hipergerçeğe dönüştüren genetik bir kod* niteliğindedir (Baudrillard 2003, s.57). Bu noktada Thompson da *Medya ve Modernite* isimli yapıtında sıkça modern toplumun şekillenmesinde medyanın oynadığı role dikkat çekmektedir (Thompson, 2008). Çünkü modern dünyada medya iletileri geçmişten bugüne aktif bir biçimde bireyin benliğine şekil vermektedir.

Medya içeriklerinde üretilen mal ve hizmetlerin çok çeşitliliği ve bireye yönelik farklılığı ya da yeni bir benliği getirmeleri karşısında seçim yapmak imkânsız hale getirilmekte, böylece seçkin bir yaşam tarzı vurgulanmaktadır (Dağtaş ve Dağtaş 2006, s.2). Yeni egemenlik tarzının ayırt edici özelliği; bastırmanın yerine baştan çıkarmayı, zorla düzenlemek yerine halkla ilişkileri, otorite yerine reklâmcılığı, kurallar dayatmanın yerine gereksinim yaratmayı geçirmiş olmasıdır. Bireyleri bugün topluma bağlayan şey, onların birer tüketici olarak etkinlikleri, tüketimin etrafında dönerek harcadıkları yaşamlarıdır (Şan ve Hira 2004, s.19). İşte bu yüzden tüketim olgusu gündelik yaşamda hem bir ritüel hem de bir sosyalleşme pratiği halini almıştır. Tüketim olgusu, tüketici bireyin kullandığı eşya, bitirdiği yiyecek ve içeceklerin karşılanması olarak, zaman içinde değişerek olgunlaşmıştır. Her ekonomik sistemin, sosyal yapının, kültürel düzeyin veya genel anlamda bakarsak toplumun tüketim usulü farklı olabilmektedir. Bunların dışında zaman içerisinde değişebilmekte, değiştirilebilmektedir. Değişimin öncüsü; üretim yapanlar, tüketici beklentileri, hükümetler, devlet sistemleri, inançlar gibi pek çok şey olabilir.

Kitle iletişim araçları ile dolayımlanan tüketim kültürü, yaşam tarzlarının toplumsallaşma sürecine etkisi, hazza dayalı ve bencil bireyselliğin inşasına katkıda bulunarak gerçekleşmektedir. Bu durum geleneksel toplumun çözülmeye başladığı kapitalizmin başlangıcından, bugüne kadar böyle devam etmiştir (Dağtaş ve Dağtaş 2007, s.2). Kapitalizm neredeyse her dönem kitle iletişim araçlarının etkinliğinin bilincinde olup onu en çok da tüketim noktasında bir argüman olarak kullanmıştır.

Dünyada, tüketim arzularının, kitle iletişim araçları ve modern reklâmcılık aracılığıyla dürtülenmesi, oluşturulması ve anlatıma kavuşturulması sonucu kendisine sunulan malları fark eden grupların sayısı gibi, kimlik ve yaşam hedefini "tüketim" aracılığıyla oluşturan kişilerin sayısı da artmaktadır. Tüketim, kimlik elde etmek isteyen bu kesimler için iyi bir alternatif oluşturabilir (Bocock 1997, s.115). Birey, tükettiği ürün ve hizmetler üzerin-

den sosyo-ekonomik ve kültürel kimliğini konumlandırabilecektir. Ülkemizde 1980 sonrası liberal ekonomi uygulamasının toplumsal, kültürel ve entelektüel hayatımızda yarattığı değişim sonrasında yeni elitler ortaya çıkmış ve bu da burjuvazide bir kabuk değişimine neden olmuştur. Dönüşen seçkin anlayışı, Amerika hayranlığı, tüketimi methetme ve halkı küçümseme gibi eğilimleri dışa vuran bir medya anlayışına neden olmuştur (Bali 2002, s.14). Rezidanslar ikamet etmek için tercih edilmeye başlanmış; eğlence mekânları Pera'dan Ortaköy, Cihangir ve Galata'ya yer değiştirmiş; şarap, puro içmek, cep telefonu kullanmak zenginlik ve lüksün simgesi olmuş; Amerika'da eğitim almak, orada bulunmak ve yaşamak elit olmanın gereklerinden kabul edilmeye başlanmıştır (Bali, 2002).

Çeşitli teknikler kullanarak insanların kazançlarının büyük bir kısmını tüketime ayırması için birçok taktik denenmiştir. İnsanları yönetebilmek ve arzu edilen davranışı gerçekleştirmesini sağlamak için psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji, müzik, resim gibi birçok bilim ve sanat alanından faydalanılmaktadır. Alışveriş için girdiğimiz alanlarda kullanılan müziğin tarzı ve ritmi bizi satın alma davranışına yönlendirebilecekse çalışmaktadır. Kullanılan reklâm panolarındaki ürün ve hizmetlerin kendileri yanında renklerinin de zihnimizde ifade ettikleri anlamları ve çağrışımları, artık kapitalizmin kendi yanına aldıkları materyaller olmuşlardır. Doğadaki renkler, figürler, ritimler, sesler ve daha pek çok şey satın alma davranışını kontrol etsin diye var olmadıkları halde bunun için kullanılmaktadırlar. Toplum içerisindeki bizleri tüketim deliliğine sürükleyen neden; bolluğun laneti, imaj patlaması, aşırı bilgi yüklemesi, her daim iş başında ve uyanık medyanın bombardımanının toplamı olabilmektedir. Medya bağımlısı, tüketim odaklı kültür bizi her şeyden çok hasta edendir (Bocock 1997, s.12). Yaşadığımız her yerde ticari amacı olan görsel ve işitsel materyallere rastlamamız kaçınılmazdır.

Kimlik ve statüye sahip olma arzusu

Maddi ve toplumsal ihtiyaçların kapitalist düzen tarafından belirlendiğini düşünen Marx (1993), günümüzde hayatta olsaydı muhtemelen söz konusu ihtiyaçların karşılanmasından önce nasıl yaratıldığı üzerine kafa yorardı, çünkü bugünün postmodern ve kapitalist dünyası içerisinde bireylerin tüm ihtiyaç ve pratikleri yine kapitalizm temelinde belirlenmekte ve küresel bir talep modası yaratılmaktadır.

Sürekli yeni mal edinmenin nedeni Featherstone'a göre; moda uygun arzu edilen malların arz edilmesi ya da statü işareti olan malların alt katmanlardaki gruplar tarafından gasp edilmesi, en üsttekilerin önceki toplumsal

mesafeyi yeniden tesis edebilmek için yeni (enformasyonel) mallara yatırım yapmak zorunda kalmalarıdır. Bu bağlamda bilgi, yeni malların sosyo-kültürel değeri ve bunların uygun bir usulde kullanımıyla önem kazanır. Tüketim ve hayat tarzının yeşertilmesi konularında bilgilenmeye meraklı, gözü yukarılarda olan gruplarda durum özellikle böyledir (Featherstone 1996, s.45). Buradan anlaşılmaktadır ki, toplumun bir kesimi kendileri ve ötekileştirdikleri diğerleri hakkında ayrı sosyal, ekonomik ve kültürel temelli olabilecek statü düzeyi tanımlamaktadırlar. Buldukları statü basamağında çeşitli mal ve hizmetleri kullanarak kimlik kazanmaktadırlar. Farklı kimlik bilincinde olan gruplar algı, düşünce ve davranış biçimlerinde de ayrılmaktadırlar.

Tüketim kültürü içerisinde kültürün toplumsal hayatın merkezine taşınması eğilimi vardır, ama bu kültür başat bir ideoloji gibi bir şeyler oluşturacak şekilde tutunum edinemeyen bölük pörçük ve sürekli yeniden işlenen bir kültürdür. Kültürü, gündelik pratiklerde nasıl kullanıldıklarını, üretim ve neşirleriyle kimlerin uğraştığını sormaksızın gösterge ve imge sistemleri düzeyinde ele almaktan elbette kaçınmak gerekmektedir (Featherstone 1996, s. 189). Böylelikle ancak oluşturulan bütünü görmek mümkün olabilir.

Tüketim ve postmodernizm

Günümüzün en müphem ve tartışmalı kavramlarından biri olan ve modernizmin ötesi biçiminde ifade edilen postmodernizm, Jameson'a göre (1991, s.1-15) "gerekli bir moda" ve "modernizmin paradokslarına bir cevap" niteliğindedir. Ecevit ise (2000, s.59) postmodernizmi, "mutlak doğrular ve kesin değerlerin tek başlılığına yer vermeyen bir ortam" olarak tanımlar. Postmodernizmin sosyolojinin ilgilendiği bir konu olmasını sağlayan kişi olan Lyotard (2013) ise, gelişmiş toplumlarda bilginin durumunu ortaya koymayı amaçlar ve bunu yaparken *Postmodern Durum* isimli eserinde postmoderniteyi "bir bilgi biçimi" olarak yorumlar. Jameson ve Lyotard'dan farklı olarak Stevenson ise (2008, s.241) postmodernizmin "toplumsal antagonizma biçimlerini sonlandırmayı vaat eden bir yaklaşımlar bütünü" olduğunu söyler.

Iggers'ın "sınai büyüme, yükselen ekonomik beklentilere ve geleneksel orta sınıf kurallarına ilişkin eski kabullerin sarsıldığı, dönüşüm halindeki bir toplumu ve kültürü yansıtır" (Iggers 2000, s.14) ifadesi ile tanımladığı postmodernizm, modernizmin üretim ve tüketim ilişkilerine karşı bir duruş sergilerken varlığı ile küresel bir tüketime işaret eder aslında. Modernizm modern dünya içerisinde nasıl hep bir tutarlılık peşinde ise (Özbek 2005, s.8), postmodernizm de hep bir çeşitlilik peşindedir. Çünkü postmodernizm sav-

ları ile modernizmin temeli olan Batı metafiziğine ve modernizmin mutlakıyetçi anlayışına bir savaş açarken, çeşitliliği savunur ve bu noktada çeşitlilik ve üretmek için tüketimin de önünü açar.

Bulunmaz, postmodern dünyanın insanları farklılaştırdığını, yalnızlaştırıp yabancılaştırdığını söyler (2013, s.13). Bulunmaz'a göre, bu durumda teknolojinin de payı büyüktür. Çünkü teknoloji bireyleri birbirine yaklaştırırken, aslında onları birbirine yabancı insanlara dönüştürmekte ve postmodernizm de aslında tüketime teşvik etmektedir.

Postmodernizmin merkezine oturan bu tüketim endüstrisi, toplumun her bir düzeyi için ayrı önerilerde bulunurken, insanların çalışma dışındaki boş zamanını nasıl geçirmeleri gerektiğine dair yeni alternatifler sunmaktadırlar. Dinlenebilmenin çeşitli alternatifleri içerisinde tüketime dayalı aktiviteler bulunmakta, işten arta kalan zamanlar artı değer oluşturması için tüketime yönlendirilmekteydi (Aytaç 2004, s.234). Nihayetinde çalışanlar işte üretirken, boş zamanlarında ise bu faaliyetin aksini gerçekleştirerek yani tüketerek zamanlarını geçirmektedirler. Postmodern tüketimcilikte arzu duyulan şey, tüketilen "gerçek" çikolata, "gerçek" otomobil, ev veya mobilya değildir. Aslında bu "gerçek" nesnelere, arzuların yerine konan şeylerdir; doyurulması istenen arzular, sembolik arzular olup, kültürel sembolizm tarafından doyulanmadan, biyolojik olarak sahip olunan arzular değildir (Bocock 1997, s.118). İnsan arzuları mal ya da hizmete değil, içsel faktörlere ait olduklarına göre; tüketilmek üzere alınmış nesnenin kişiye ait olması, onun bir başkasını istemeyeceği anlamına gelmeyecektir. O yüzden ki; peşinden koşulan mal ve hizmetlerin değeri, alındığında eskimekte ve yenisi istenebilmektedir. Sadece mal ve hizmetler için değil aşklar için de geçerli olan bu durum sonucunda, elde edilen sevginin ardından bir başkasına zaman kaybetmeden gidilebilmektedir. Bu nedenle evlilikler kısa sürmekte, uğruna birçok şeyin feda edilmiş olduğu aşklar çok çabuk eskimekte. Günümüzde aşk bile bir tüketim objesi haline almış durumdadır. Evrilen tüketim alışkanlıkları ve değişen yaşam tarzları çerçevesinde bireyler sıkça partner değiştirebilmekte, aşkı tüketirken aslında karşı cinsle ilişkin algı, beklenti, heyecan ve saygı gibi nitelikler ve arzuları da tüketmektedir. Bunun bir sonucu olarak da sürekli arzulayan birey doyumsuzluğa davetiye çıkarabilmektedir. Bu noktada tüketimin önemli argümanlarından olan "arzu" kavramı ile bir sevgi biçimi olan "aşk" kavramı arasında bir ayrım giden Baumann'a göre, (2009, s.18-20) arzu tüketmeyi, aşk ise benliğin hayatta kalmasını amaçlamaktadır ve bu yüzden arzu tükenirken, aşk sürebilmektedir. Öyle ise bireyin aşk ile tükettiği aslında

beklenti, saygı ya da heyecanı değil, arzusudur. Zaten biçimi ne olursa olsun tüketimciliğin hedeflediği de budur: Arzu ettirmek sureti ile tüketmek!

Postmodern süreçte tüketim noktasında “alışverişe gitme” pratiği de kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Alışverişe gitme, belirsiz, savurgan, sözel olarak gezinmeye yönelik bir eylemdir. Sonu açıktır, kesin bir yer ya da plandan yoksundur. Sadece bakınmayı ve hiçbir şey satın almamayı içerebilir. Alışverişe gitmek, haz vericidir ve ölçüsüzdür; çok fazla zaman ya da para harcamayı gerektirebilir. Alışveriş yapmak ise, bir mecburiyeti ya da rutini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla alışveriş, hem planlı ve hem de sınırlı bir eyleme gönderme yapmaktadır; tanımlanmış bir nesne söz konusudur, sapma ya da fazladan bir şey satın alma yoktur. Alışverişe gitme moda, kıyafetlere, boş zamana işaret ederken, alışveriş yapmak ise, yiyecek alışverişine ve daha ziyade bir görevin parçasına gönderme yapmaktadır (Özcan 2007, s.50). Boş zamanımızı harcamak için gittiğimiz yerleri, tüketim yerlerinden ayırmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Yani boş zaman, harcama yapmak için kullanılan bir süre olarak kullanılmaktadır. Alışveriş için gidilen yerler, tüketmeye yönelik sosyalleşme mekânları olmuşlardır.

Tüketim noktasında alışverişin bir neticesi olarak bireylerin satın aldıkları mal ve hizmetlerle kimi zaman kimlik ya da statü sahibi olunabilirken, kimi zaman ise alınan mal ve hizmet farkında olmadan kişinin kimliğini ele vermektedir. İnsanlar, ürünün tüketilmesi esnasında arzu ve isteklerinin özelliklerini belirtmek ya da iletişimde bulunmak isterler ki, bu, ürünün sembolik yönüdür. Belki buna “uzatılmış benlik” ya da “sembolik benlik tamamlama” denilmektedir. Bu özellikler, bireyin sahip olmak istediği ya da sahip olduğu belli özellikler hakkında ipuçları verebilmektedir. Ne tükettiğine göre, kim olunduğunu belirlemektedir. Ürün ve hizmetler, sembolik olarak tüketicinin bu ürünler aracılığı ile ne olabileceğini gösterdiği gibi onlarsız ne olmayacağını da belirler (Belk, 1988). Yani tüketim tüketimi artırdığı gibi, tüketim alışkanlıklarını da değiştirebilmektedir.

Tüketim noktasında kültürün ekonomiyi etkilediğine çoğunlukla yer verilmemesine rağmen, postmodern açıklamalarda ona yön verdiği göze çarpmaktadır. Ekonomi ve kültür ilişkisinin karmaşıklığı ve değişimi yeni olguların oluşmasında ve postmodern tüketicinin varlığının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Modern ve postmodern düzenlerin üretim biçimleri olan fordizm ve post-fordizm uygulamaları, tüketim kültürü ve postmodern tüketicinin özelliklerinin anlaşılmasında bizlere yardımcı olabilmektedir. Yeni tür tüketicinin daha aktif, kendisini gerçekleştiren ve yaratıcı bir rol benimse-

mesi, sosyo-kültürel kimliğinin ürün ve marka seçiminde daha baskın olacağını göstermektedir. Sadece ürünün fiziksel, işlevsel özelliklerinin değil, onun taşıdığı ve gösterdiği imajları daha çok önemseyen postmodern tüketici, hiç şüphesiz yeni bir ekonomi ve yeni bir kültür oluşumunun içinde yer almaktadır (Odabaşı 2004, s.104). Böylelikle, toplumsal gelişmeler nedeniyle kimliksizleşen postmodern dönem insanının, seçimleriyle birey olabilmeye isteğine cevap vermeye çalışmaktadır.

Postmodernizmin, tüketicisini yoran, şoklar yaratan bir tarzı vardır. Teklik değil çeşitlilik, genel değil özel, alışılmış değil sıra dışı çekici gelmektedir. Nesnel olmaktan çok göreceli olanı, objektif olma yerine duygu ve sezgiyi kullanmayı yeğler, seçici, titiz, kuralcı değildir. Eğitici, öğretici olduğu kadar da, modernizmin mantıksal kurallarından, sıkıcı atmosferinden kurtularak rahat soluk alma, tek düzeliğe dönüşmüş yaşamı yeniden yorumlama, modern zamanın insanlara bellettiği sınırları yok ederek, günümüzün sıkıntılı bunalımlı insanlarına bir çıkış yolu bulma arayışındadır (Özbek 2005, s.16). Günümüzün stresli iş ve yaşam koşulları arasında gidip-gelen insan için tüketim, sorunlarından bir müddet de olsa uzaklaşma ve rahatlama yoludur.

Tüketici olan, modern yurttaş için yeni etikte geleneksel çalışma ve üretim zorlamasının eşdeğeri olan bu mutluluk ve haz zorlamasının elinden kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Modern insan hayatını giderek daha az emek içinde üretimle ama giderek daha fazla kendi ihtiyaçlarının ve refahının üretimi ve sürekli yenilenmesiyle geçirir. Modern insan tüketimci potansiyeliklerinin ve kapasitelerinin tamamını seferber edecek şekilde kendisini hazırlamak zorundadır. Eğer bunu unutursa, kendisine mutlu olmama hakkına sahip olmadığı kibarca ve ısrarla hatırlatılır. Dolayısıyla modern insanın edileğinin olduğu doğru değildir: Modern insanın sergilediği ve sergilemek zorunda olduğu sürekli bir etkinliktir. Aksi halde modern insan sahip olduğuyla yetinmek ve toplum dışı olmak tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır (Baudrillard 2004, s.94). Bu yüzden tüketim sürekli olması gereken bir zorunluluk halini almıştır.

Ekonominin düşüşe geçtiği bunalım ve durgunluk dönemlerinde bile tüketim insanlar için bir ümit olması açısından önemini korumaya devam eder. İşsiz kalan kişiler bunalım içindedirler, ama bunun sebebi yalnızca bir çalışan olarak değerlilik duygularının ortadan kalkması değil, aynı zamanda ailesinin gereksinimlerini gideren, her türlü tüketim malını sağlayan kişi olarak da rollerinin kaybolmuş olmasıdır. Böyle deneyimler sonucunda kimlik değişir, parçalanır, yeniden oluşur. Postmodern anlamda tüketmemek derin

bir hoşnutsuzluk haline gelir (Bocock 1997, s.114). İnsanın iş dışındaki zamanını işe yeniden hazırlanmak ve rahatlamak için kullanması gerekirken, kapitalist üretim tarzı ve ilişkileriyle ters düşmeyen oyunun, dinlenmenin ve eğlenmenin ürettiği dünyada geçirmesi gerekmektedir. Kendi kimliğini gerçekleştirmekte zorlanan insan üretimin getirdiği materyal ve bilişsel egemenlik altında biçimlenmiş kendiyle yabancılaşabilmektedir. Öyleyse ne işte ne de iş dışında insan kendinin hâkim ve örgütlediği bir yer ve zamandır (Erdoğan 2009, s.14). Bu doğrultuda birey adeta kapitalizmin öngördüğü postmodern evren içerisinde ihtiyacı olsa da olmasa da tüketmek zorunda kalmakta ve kendisini belki de ancak tüketerek rahatlatmakta ve sisteme adapte olmuş hissetmektedir.

Sonuç

Yaşadığımız dünya kontrolümüzde olmaksızın tüketimci olma yolunda ilerlemektedir. Aşırı harcamalar ve lükse ayağını dayayan toplum, adeta tüketmekle vazifelendirilmiş gibi davranmaktadır. Zihninde hayal ettiği dünyada, bir özgürlük durumu içerisinde olduğunu düşleyerek elleri cebinde ıslık çalıp gezen görece alt sosyo-ekonomik kesim, harcarken, asıl ıslık çalarak mutlu olanların, tüketimi yönlendirenler olduğunun farkına varamamaktadır.

Günümüzde kapitalizmin tüketilmediğinde ne yapacağıyla ilgili bir çözümü henüz bulunmamaktadır. Üretmek için tüketmek zorunlu görünmektedir. Bu bağlamda çalışanların boş zamanlarını tatillerde, turlarda, hobi kurslarında ve çeşitli sosyalleşme mekânlarında harcayarak geçirmeleri istenmektedir. Tasvir ettiğimiz yaşam biçiminin tamamen serbest piyasa ekonomisi içerisinde, bireylerin özgür seçimleri olduğunu düşünmek, bu davranışa sevk eden birçok faktörü göz ardı etmek olur.

Kapitalizm ve tüketim döngüsüne baktığımızda kuşkusuz medyanın kapitalizm ve tüketim kültürü üzerindeki etkisi yadsınamaz. Medya tüm içerik ve pratikleri ile postmodern dünyada popüler kültürü bir yaşam biçimi gibi gösterip, somut ya da soyut fark etmeksizin birçok emtiayı sunmaktadır. Böylelikle medya kadar, medya aracılığı ile bireylere ulaşmak isteyen reklam verenler gibi kimselerin de bireylerin tüketmelerini arzulara hedefleri gerçekleşmektedir. Medyanın ürettiği dizi, haber ve yarışma programları ile reklâmlar gibi medya içerikleri bireylere yeni ve moda olanı sunmaktadır. Birçok medya içeriğinin işaret ettiği yaşam biçimleri, kişilik biçimleri, gündelik yaşam pratikleri, ürünler, giyim ve yeme-içme alışkanlıkları popüler bir hal almaktadır. Fiske'nin popüler haz kavramı ile işaret ettiği gibi, bireyler medya

tarafından popüler olana ya da popüler olarak işaret edilene adapte olarak kendilerini iyi hissettirmekte ve tüketimden bir haz almaktadır. Bu yüzden medya içeriklerinin etki boyutu en çok da tüketim tartışmaları noktasında kendini göstermektedir.

İzler kitlenin tüketim ürünlerine nasıl yanıt verdikleri ya da reklâmlar konusunda satın alma davranışlarına odaklanan tüketim davranışı kavramı da temelde kitle iletişim araçlarının etkisini ölçmeyi amaçlarken, aynı zamanda tüketimin tüm boyutlarını da gözler önüne sermektedir (Mutlu 2004, s.286). Yine günümüzün yaygın ve iddialı varsayımlarından biri, bireylerin medya içerikleri ile iletişimsel ya da kapitalist emtiaları değil, aslında kendi kendilerini yani kendi kültürel pratiklerini tükettikleridir. 1980'lerden beri hız kazanan ve küreselleşme ile birlikte doruk noktasına ulaşan iletişim teknolojileri, yeni ve sosyal medya boyutlarıyla kitlesel katılım ve tüketimle bireyleri iletişim sürecinin bizzat içine dâhil ederek davet etmektedirler. Çünkü bireyler medya içerikleri ile hem maddi ihtiyaçlarını gidermekte, hem de kimlik ya da benlik edinme gibi manevi ihtiyaçlarına çözüm aramaktadırlar. Görüyoruz ki aktif olarak kendi yaşamında söz sahibi olamayan insan, kendisine kimlik kazandırmayı harcamalarında ifade etmektedir. Zorunlu olarak yapılması gereken tüketimi bir statü ve ayrıcalık kazanma ifadesi olarak anlamlandırmaktadır. Tüketmeyen birey kapitalist ve postmodern dünya içerisinde kendisini sistemin dışında hissetmekte ve tüketimciliği etrafını dört koldan saran tüketim yönlendirmeleri ile gitgide kanıksamaya başlamaktadır.

Görünen o ki, günümüz insanları; üretim-tüketim ilişkisinde Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu*'nda anlattığı "Panaptikon'u gibi üzerinde dolaşan gözleri fark edememektedir. Birbiriyle sarmallanan üretim ve tüketim faaliyetinin sürekliliği ancak beraber hareket etmeleriyle mümkün olabilecektir. Bunun için kulede ürün ve hizmetlerinin satılmasını isteyenler gözetken olmaları konumunu kaybetmeyip, tüketici kitle üzerindeki kontrol işlevini medya ve moda gibi soyut iletişim araçlarını kullanarak sürdürmeye devam edeceklerdir.

Kaynakça

- ADORNO, W. T. (2003) *Kültür endüstrisini yeniden düşünüürken*. Çev. Bülent O. Doğan. *Cogito*, 36, Yaz.
- ADORNO, W. T. (2007) *Kültür endüstrisi kültür yönetim*. Çev. Mustafa Tüzel. Nihat Ünler ve Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYDOĞAN, F. (2009) Tüketim kültürünün gölgesinde kentler. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 27 (2), s. 203-215.
- AYTAÇ, Ö. (2002) Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), s. 231-260.
- AYTAÇ, Ö. (2004) Kapitalizm ve hegemonya ilişkileri bağlamında boş zaman. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), s. 115-138.
- BALİ, R. N. (2002) *Tarzı hayattan Life Style'a yeni seçkinler yeni mekânlar yeni yaşamlar*. 2.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2004) *Tüketim toplumu*. Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2000) *Kötülüğün şeffaflığı*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2003) *Simülakrlar ve simülasyon*. Çev. Oğuz Adanır. 2. Basım. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BAUMANN, Z. (1999) *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. Çev. Ümit Öktem. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BAUMANN, Z. (2009) *Akışkan aşk/insan ilişkilerinin kırılğanlığına dair*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Versus Yayınları.
- BAUMANN, Z. ve LYON, D. (2013) *Akışkan gözetim*. Çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BELK, R. W. (1988) Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research*, 15, s.139-168.
- BOCOK, R. (1993) *Tüketim*. Çev. İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi.
- BOURDIEU, P. (2006) *Pratik nedenler*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayın.
- BULUNMAZ, B. (2013) *Postmodern dünyanın gerçeküstü mekânları: sosyal paylaşım siteleri*. 1.Baskı. İstanbul: Reklam Yaratıcıları Derneği & Grafik Tasarım Yayınları.
- CHOMSKY, N. (2012) *Medya gerçeği*. Çev. Abdullah Yılmaz ve Osman Akınhay. 4. Basım. İstanbul: Everest Yayınları.

- ÇETİNER, Ö. ve ERDAL, Ö. (2009) 1980 Sonrası Türkiye’de finansallaşma ve tüketim: Fordizm’in tutarlı bir alternatifi mi? 17-19 Haziran Eskişehir Econ Anadolu 2009 Anadolu Uluslar arası İktisat Kongresi’nde sunulmuş tebliğ.
- DAĞTAŞ, B. ve DAĞTAŞ, E. (2006) Tüketim kültürü, yaşam tarzları, boş zamanlar ve medya üzerine bir literatür taraması. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 4 (14), s.303-349.
- DEBORD, G. (2014) *Gösteri toplumu*. Çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ECEVİT, Y. (2001) *Türk romanında postmodernist açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERDOĞAN, İ. (2009) Materyal ve düşünsel hayatın üretimi ve yabancılaşma. *Bilim ve Ütopya*, (182), s. 9-16.
- FEATHERSTONE M. (1996) *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FISKE, J. (2012) *Popüler kültürü anlamak*. Çev. Prof. Dr. Süleyman İrvan. İstanbul: Parşömen Yayınları.
- HOBBSBAWM, E.J. (2013) *Sanayi ve imparatorluk*. Çev. Abdullah Ersoy. 5. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- HÜRMERİÇ, P. ve BABAN, E. (2012) Simmel, Veblen ve Sombart’ın penceresinden hedonik tüketim: ütopyada Negotium ve Otium. *Global Media Journal TR Edition*, 2 (4), s. 87-101.
- IGGERS, G. G. (2000) *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarih yazımı*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- JAMESON, F. (1991) *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*. Durham, NC: Duke University Press.
- KAYA, K. ve OĞUZ, N. Z. (2010) Üniversite gençliğinin alışveriş tercihlerinde tüketim kültürünün rolü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), s.147-164.
- LASN, K. (2004) *Kültür bozumu: sonumuzu hazırlayan tüketim çılgınlığından kurtulmanın yolları*. Çev. Cem Pekman ve Ahmet Ilgaz. İstanbul: Bağımsız Yayınları.
- LYOTARD, J. F. (2013) *Postmodern durum*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- MARCUSE, H. (1997) *Tek boyutlu insan: ileri işleyim toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- MARX, K. (1993) *Kapital 1. cilt kapitalist üretimin eleştirel bir tahlili*. Çev. Alaattin Bilgi. 4. Baskı. Ankara: Sol Yayınları.
- MUTLU, E. (2004) *İletişim sözlüğü*. 4. Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- ODABAŞI, Y. (2004) *Postmodern pazarlama*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- ÖNCEL, M. (1969) Ekonomik istikrarı teminde para ve maliye politikalarının rolü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (3), s.289-300.
- ÖNGEN, T. Tekelci (1993) Kapitalizm ve sınıf yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49 (3-4), s. 303-349.
- ÖZBEK, Y. (2005) *Postmodernizm ve alımlama estetiği*. Ankara: Çizgi Kitapevi.
- ÖZCAN, B. (2007) Rasyonel satın alma ve boş zaman sürecine ait alışveriş eylemlerinin birlikte sergilendikleri mekânlar: alışveriş merkezleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), s.39-68.
- ROSANVALLON, P. (2004) *Refah devletinin krizi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- SENNETT, R. (1996) *Kamusal insanın çöküşü*. Çev. Abdullah Yılmaz ve Serpil Durak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SEVİM, A.B. (2010) Walter Benjamin'in kavramlarıyla kültür endüstrisi: "aura", "öykü anlatıcısı" ve "flâneur". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3(11), s. 509-516.
- SIMMEL, G. (1996) Metropol ve zihinsel yaşam, kent ve kültürü. *Cogito*, 8, s. 81-89.
- STEVENSON, N. (2008) *Medya kültürleri sosyal teori ve kitle iletişimi*. Çev. Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy. İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- ŞAHİN, E. Ç. (2009) Tüketim toplumu: 'Mükemmele evrilen politika. DAĞTAŞ, B ve DAĞTAŞ, E. (der.) içinde. *Medya, tüketim kültürü ve yaşam tarzları*. Ankara: Ütopya Yayınevi, s.103-141.
- ŞAN, M.K. ve HİRA İ. (2004) Modernlik postmodernlik bağlamında tüketim toplumu kuramları. *Bilgi Dergisi*, (8), s. 1-20.
- ŞAN, M. K. ve HİRA, İ. (2011) Frankfurt Okulu ve kültür endüstrisi eleştirisi. http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/frankfurt_okulu_ve_kultur_endustrisi_elestirisi.pdf.
- ŞENTÜRK, Ü. (2008) Modern kontrol: tüketim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (2), s. 221-239.
- TAYMAZ, E. (1993) Kriz ve teknoloji. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 56-61, s.1-42.
- THOMPSON, J. B. (2008) *Medya ve modernite*. Çev. Serdar Öztürk. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- YAYLAGÜL, L. (2006) Kapitalizm, medya, popüler kültür ve ideoloji. YAYLAGÜL, L. (der) içinde *Kitle iletişimiminin ekonomi politiği*. Ankara: Dalbaz Yayıncılık, s. 289-326.
- YENTÜRK, N. (1993) Post-Fordist gelişmeler ve dünya iktisadi işbölümünün geleceği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 56-61, s. 42-58.

Notes

Interview with Martin Jay on Violence, Fundamentalism and Free Speech

Özgür Yaren

Ankara University Faculty of Communication
yarenozgur@gmail.com

Right after the horrible attack to French satirical cartoon magazine Charlie Hebdo, I've come by with this simple but striking cartoon. At first sight, nothing seems funny about it. Its style is not grotesque. No funny stylization. Rather than a caricature, it reminds one, Frans Masereel's expressionist woodcut prints. Light and shadow balance is slightly in favor of shadows. And then, there comes the striking punch line coming from ISIS leader, a dark figure, almost entirely seems like a blot. In the context of a bloody campaign, countless massacres and gratification of sacrifice, death and violence, his wish of health seem absurd and surreal. Having this single cartoon as a starting point, I've interviewed with Prof. Martin Jay of UC Berkeley, a prominent historian on Critical Theory and a thinker. I've asked about violence, fundamentalism and free speech. Today a brief look on the hot debates around these topics is enough to realize the desperateness of the attempts to comprehend. Among all these rumble and dusty air, I do believe that Martin Jay can provide much required composed and calm attitude.

Q. *How do you conceive this new wave of glorification of sacrifice, death and violence above every possible form of morality? Careless killings of civilians, children, cartoonists, journalists, reminding cold-blooded Nazi techniques and*

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 139-150

concentration camps... Why did life, both the victims and their own, lost its value for this Islamofascist groups? Where does this strong disconnectedness come from? Nihilism? Lumpen-proleteriat nature of the warriors?

A. A lot of people much smarter than you or me have been stumped by this question. Indifference to unintended “collateral damage” leaves victims just as dead as glorified sacrificial killing, so I would not entirely exempt the opponents of Islamofascism—if we can use that word to describe ISIS and their ilk—from some responsibility for the carnage in the world today. But there is indeed something very hard to understand about the reveling in slaughtering innocents that seems now to have infected some violent actors claiming to speak in the name of Islam. I have no doubt that they are a small minority and that their atrocities are lamented by the majority of followers of the Prophet. I’m glad to see that strong protests are finally being made by the latter against the hijacking of Islam by the fanatics, for we are dangerously close to a situation, especially in Europe, in which some sort of prolonged civilizational war might break out. Only if responsible Muslims vigorously restrain and ostracize those who employ terror in their name can we head off the counter-violence that is being generated on the radical right in France and elsewhere in Europe.

Q. *In terms of religious rhetoric and sectarian war, do you see any resemblance between peasant revolts and ISIS & its derivations? Differences are obvious, latter one being a modern and global movement. But, how about the resemblances?*

A. I am not a serious student of peasant revolts, so am loath to provide an answer beyond saying that it is unquestionably true that religious rhetoric—and indeed religiously inspired motivations—often accompany movements of social and political protest against existing authority and power. As a result, historians struggle to disentangle their multiple causes and sort out the reasons people who are normally docile, accepting their lot in life, rise up to challenge it. For those of us in the West with little real understanding of Islam and the Middle East, it would be very hazardous to draw easy parallels with peasant revolts closer to our own experience. As the cautionary example of Michel Foucault and the Iranian Revolution shows, it is easy to confuse hopes with sober analyses.

- Q. *Crisis of synchronicity, failure of synchronicity or resistance against it, is a traceable concept among critical theory thinkers. Adorno and particularly Ernst Bloch were dealing with non-contemporality. Would it be a helpful concept to understand this fundamental wave? How would be Bloch's reading of ISIS? How would you understand ISIS, Al-Qaida etc.'s reactionary stance and rhetoric of 'century of happiness' (prophet's times, a golden age narrative); regressive, nostalgic, nihilist or wish to return to 'prefigural traces' (what not really happened; but prefigured, to a desired state, recapturing cyphers of future redemption)?*
- A. The insight that historical time is "out of joint" and contains residues of a past that is not yet fully over and intimations of a future that is not yet—and may never be—born does, I think, help us make sense of the

bewildering state of affairs in the world today. It allows us to see that despite the homogenizing effects of globalization, there is no temporal coherence in which everyone shares the same moment in a linear narrative or indeed even believes in the same narrative of change. Bloch's notion of non-synchronicity should not, however, be taken to mean that there is an underlying universal temporal development by which we can measure alleged "progressive" and "regressive" movements. As we learned the hard way with so-called "modernization" theory, it is always problematic to posit one society as advanced and others as trying to catch up. Grand narratives of, say, secularization or technological progress are harder to accept naively than they were before cogent post-modernist objections were raised to them. We now know that being temporally "out of joint" is far more likely than a universal chronological order in which everyone moves together into the future.

As for the way Bloch would read ISIS, I imagine he would be able to find faint ciphers of hope for a redemptive future in their ideology, which would help explain how they can commit such acts of brutality without apparent moral remorse. But rather than allow such an insight to provide some sort of excuse for their actions, it might be better to question the premise that utopian redemption is a valid goal, because no matter how pure their motives, the means they have chosen make it utterly impossible ever to realize their aims. And of course, the victims who have been caught in their fantasies of ultimate redemption cannot in any way be understood as serving any positive outcome whatsoever. There is no "cunning of reason" or religious theodicy that can be adduced to justify or dignify their utterly meaningless loss.

- Q. *Do you think, Bloch's take would be too ecumenical and forgiving in this case?*
- A. If Bloch's theory serves in any way as a justification or exoneration of their actions, it would be a disaster to invoke it. But if it helps us to understand how they may well justify those actions in their own minds, then it is a useful hermeneutic tool. His underlying assumption that there is an ontological yearning for a better future—a "not yet" that actually exists on some deeper level than mere human desires—seems to me, however, very dubious, because it can be used to glorify anything that seeks a utopian alternative to the present imperfect world. As a result, it would be a mistake to find authentically prefigurative ciphers of redemption in their actions, which are those of deluded, ignorant, desperate people and nothing more.

- Q. *Can we see any sort of progressive, revolutionary or redemptive element, in this whole mess of blood bath? Can we anyhow read this other than being anti-west or a complicated anti-imperialist movement? Can you see a misguided revolutionary energy in all these violent efforts?*
- A. It is very problematic to posit a free-floating supply of “revolutionary energy” that can be correctly or incorrectly, progressively or regressively, directed. Are we talking about what Durkheim would have called primitive religious “effervescence” or what Nietzsche would have seen as the resentment of those who are weak and seek revenge for their fate? Are we talking about some Freudian oedipal rebellion against authority or Bataille’s “general economy” of excess and transgression? I am sure that explanations for the pathologies we are witnessing—and I use that term advisedly—will be complex and over-determined, with many causes, some long-term, others proximate, playing a role. Lacking any serious expertise, I am reluctant to guess at what they might be.
- Q. *Resorting ‘redemptive’ violence reminds me Walter Benjamin’s bet on WWI, as an opportunity for cleansing the world, and simplifying it through destruction. Is it an over-statement? A cleansing destruction idea frequently was popping up both in Critical thinkers and obviously more in its natural habitat; among right wing thinkers such as Carl Schmitt, surrealists, and eventually fascists. Do you see a resemblance between first decades of last century and today, in this sense? How did violence become a hope, yet again?*
- A. The passage to which you refer—the final aphorism of Benjamin’s *One-Way Street*, “To the Planetarium”—is indeed one of the most controversial of his entire *oeuvre*. He adopts an apocalyptic rhetoric to interpret the war as a misguided attempt to transform the world in radical ways, restoring the ecstatic oneness with the cosmos lost in modern technological society. What he calls the “wooing of the cosmos” can only happen by pursuing a non-dominating version of technology, but it was undermined by capitalism: “Because the lust for profit of the ruling class sought satisfaction through it, technology betrayed man and turned the bridal bed into a bloodbath.” It is hard to know what to make of these claims. Restoring harmonious oneness with the cosmos seems to me a pretty silly fantasy, and I am not sure if Benjamin really had any sense of how technology, even at its least dominating, was going to accomplish this utopian end. Benjamin, as you say, shared with some of the more dangerous theorists of 20th century political theory

a weakness for the purging powers of violence, which somehow was supposed to be the midwife of a better world. We know that it didn't turn out that way. As for blaming the failure on capitalism, this too is an empty explanation. Although some people did profiteer, the lust for economic profit was not a powerful cause of the war. In fact, the benefits of capitalist free trade were supposed to make war impossible because it would disrupt the global economy, as of course it did. All in all, I don't think this aphorism shows Benjamin at his most insightful.

Q. *Attacking to French satirical magazine, Charlie Hebdo, dangerously open the debate for free speech, and its limits (mostly towards racism). How would you perceive the debates over free speech in this particular instance?*

A. The debate over free speech and its limits has raged for centuries, at least since the acts of toleration that ended Christian wars of religion in the West. One thing that we have learned is that it is not absolute, but precisely where to draw the line is always very difficult to decide. At times, it has been too restrictive and the general trend has been towards greater and greater openness to controversial, transgressive and even offensive speech. But we have also learned that speech has a performative power, the ability to make something happen, which is more than just the expression of an opinion. In the case of what we call "hate speech," penalties should be paid for saying something hurtful and offensive. What the penalty might be, however, is anything but clear, although it certainly is not the one meted out by the killers in Paris.

About *Charlie Hebdo*, I don't have any sympathy whatsoever with the horrible penalty that their editors and cartoonists paid, the loss of their lives. For such a deed there can be no justification whatsoever. But my feeling is that if you take free speech as having a performative as well as expressive quality, as producing an intended outcome and having an impact in the world, and you take what they were doing in the magazine, not simply as expression of their beliefs or opinion, then free speech can be challenged, even curtailed to prevent the objectionable practical implications of what they are saying. Crying 'fire!' in a crowded theatre is not considered protected free speech, because it produces a panic, maybe even death. So there is no absolute claim to free speech under all circumstances. To be sure, one has to be careful to defend the right to speak freely, even to insult people, be offensive or even obscene, at least under certain circumstances. But it also should be recognized that speech acts

can and do have consequences, for speech always occurs in an intersubjective context. It is not just my speaking to vent my thoughts; it is that I am speaking *to* somebody, either in particular or in general.

It is for this reason that in United States we have legal hate speech constraints, penalizing people for defaming others on the basis of race, gender, sexual orientation, religion and the like. In the classroom, where I have the special power of a teacher, I have to be particularly careful that I can't insult a student in these ways. This prohibition is more than just what is sometimes belittled as "political correctness;" it is an acknowledgment that speech can do injury to vulnerable people and bigotry cannot hide behind the shield of an absolute defense of free speech, no matter the context.

I think one has to recognize that what these cartoons were doing was in some sense performatively problematic. Now, as I said before, the penalty to be paid must be decided through legal means in a court of law or perhaps in the larger court of public opinion, where bigots are ostracized and their hate speech decried. It is certainly not decided by murderous fanatics who claim to be administering their own form of extreme justice through violence. Not only does the punishment not fit the crime, but the result is entirely counter-productive, producing mass sympathy for those who did the insulting in the first place. And of course, there is always the danger that insults are merely excuses to justify violence that has other causes. The accompanying slaughter of innocent victims at the Kosher supermarket in Paris—people whose only crime was that they were Jewish—shows that the murderers were motivated by another, more sinister agenda than defending the honor of the Prophet.

- Q. How about *considering this in the context of a well-established satire tradition in France*?
- A. Another point that's very important to make is that in France there is a great tradition of attacking religion, often through scurrilous cartoons, which began in the 18th century during the Enlightenment. When the Catholic Church was a close ally of the ancien regime absolute monarchy, to attack the latter meant also criticizing the authority of the former. In what came to be called the unity of throne and altar, the Catholic Church and the French monarchy reinforced each other's power, and clerics served as extensions of state power and were part of the ruling

elite. When you mocked the French Catholic Church in the 18th century, you were attacking all the entrenched institutions of power, including the absolutist state and the aristocracy, although of course there were also free-thinking libertines and materialist atheists who sought to discredit religion of any kind, no matter its connection with power.

In the 19th century, there continued a tradition of mocking religion, but now with a difference. Although the Third Republic did fight a battle against the residual power of the Church, which sought to bring back some version of the *ancien régime*, there were new targets of mockery, in particular the Jews. In many anti-Semitic journals, Jews were depicted in scurrilous, obscene and insulting cartoons and writings. Culminating in the Dreyfus Affair, in which a Jewish army officer was falsely accused of treason, Jews were scapegoated as traitors to the French nation. The difference from the 18th century, of course, was that unlike the Catholic clergy in the 18th century, Jews were not intimately tied to the reigning powers of the state. Some anti-Semites, to be sure, were deluded into thinking Jews had extraordinary powers behind the scenes, but no serious historian would now back up this unfounded assertion. So when Judaism and the Jews were mocked and insulted, they were not legitimate targets of those who were oppressed by the unity of throne and altar (or synagogue). The victims were marginalized and relatively powerless in French society.

In the case of Muslims in contemporary France, it seems to me they are like the Jews in 19th century. They are not people who are associated with the power of the state. They don't dominate the society in the way the Catholic Church in the *Ancien Régime* did. To attack Islam or to attack Judaism is not to attack the centralized power of an oppressive state, the way attacking Catholicism was in 18th century. It is wrong to kick a group that's down by mocking their culture and religion, which only makes them feel more alienated, disgraced and abused. In those cases, however, where a dominant religion may be harnessed by a repressive state to stigmatize and discriminate against minorities, then it is legitimate to call that misuse of religion into question. But one has to be very careful not to do so by mocking the religion in general, defaming its prophets or saints, but rather only by challenging its current abuse of power. No great religion can be reduced to the dreadful uses to which some of its cynical or deluded adherents put it.

Q. *But Charlie Hebdo was also mocking ultra nationalist French figures like Marine Le Pen. They were also mocking xenophobia... They were like anarchists. They were mocking everything and meanwhile...*

A. I'm sure there was a whole spectrum of targets. Like some of the anarchists in the U. S. who just want to smash property to release their free-floating hostility to any authority, they were what we ironically call "equal opportunity" mockers. But you have to be more precise in your choice of victims and realize that some people and institutions deserve to be mocked and need to have their power challenged, while there are other people and groups who are victims and already suffer mockery in their daily lives. In the U.S. I might make jokes about say, WASPS (White Anglo-Saxon Protestants), who have long been the mainstays of our power elite, but I could never in good conscience make jokes about Mexican Americans or Blacks or Muslims or gays. You know a person is not politically aware of the fact that thatpower differentials exist in a society if they mock everybody indiscriminately.

Another issue, of course, is how one responds to insults or offensive remarks and images. You can respond with rage and strike back, or decide that the offenders are idiots, whose insults shouldn't be dignified with a response. The latter thwarts the performative intention to hurt and injure the victim by, as we say, "turning the other cheek." Instead of anger, it expresses pity for the person who does the insulting, who are in some ways damaged and unable to express their ideas in rational ways. Like non-violence in general, it is often far more effective than contributing to a cycle of revenge that is hard to end.

Q. *Meanwhile I knew Charlie Hebdo since in the past they collaborated with a Turkish cartoon magazine, Leman and published a joint issue. So I am familiar with their cartoons and satirical stance. Bu then I remember, a few years ago there were these controversial Danish illustrations. Apart from everything, they were all sharing the great sin of being not funny as cartoons. And I remember they immediately remind me anti-Semitic cartoons.*

A. Well, I think that's the lamentable tradition.

Q. *Yes, there were no jokes with these cartoons. Just ugly faced oriental people.*

A. This kind of continuity is, I agree, appalling. There is a fungibility of targets in which virtually the same things can be said against blacks,

against Jews, against Muslims, against gays, against whatever the stigmatized group might be. You almost always can find variations of the same theme: they are dirty, they are animals, they are sexually hyperactive, they are ugly, they are clannish, etc. Whatever the accusation may be it is easily transferable to a new victim.

Q. *That's right. Very similar to 1930's Jewish cartoons...*

A. In fact, it is the same thing.

Q. *But then let's put Danish cartoons apart. Charlie Hebdo was attacking equally to everybody. Well they also published these Danish cartoons but they do it for the sake of free speech. The thing about the Danish cartoons, there were no other sorts of cartoons, juxtaposed with these ones. They were mere insults. Not only insults to fundamentalism but insults to a group of people. Shouldn't there be at least a distinction between Danish cartoons and this sort of anarchist stance?*

A. I haven't studied the motivations behind the cartoons in every case. So I think it's probably true that sometimes they sought to make a particular political point, for example, to be little immigrants for threatening the hegemonic way of life. In other cases, however, they merely expressed a kind of adolescent, anarchistic desire just to be provocative for the sake of provocation. And so whatever the taboo might be, they'll break it in order to gain attention by being outrageous and transgressive. But even these immature insults for their own sake shouldn't be understood as a justification for violent responses by those they may insult.

Recently the owner of a basketball team, the Los Angeles Clippers, was caught on a private tape, talking to his girlfriend, saying demeaning things about blacks. Now this was not a public statement meant to provoke. But it became public because his girlfriend was upset with him and leaked the tape. And of course many of the players in his team and in the NBA in general are black. And so they were justifiably furious. The result was that he was forced by public opinion and by the league---that is, other team owners-- to sell his team. He was no longer considered a credible owner because of his racist attitudes. But they didn't then take him to the middle of Staples Arena in Los Angeles and behead him. He wasn't even put in jail, although he paid a very serious penalty.

I think society has to maintain civility and be able to penalize in ways besides through violence or coercion the people who deliberately insult, offend, provoke, and engage in “hate speech.” This is especially the case when they do so to groups or individuals who are relatively powerless in the society. But there is also a counter-imperative to maintain the right to say controversial, uncomfortable, dissenting things and not be censored or worse. I have long been a member of the American Civil Liberties Union, which defends, often in an absolutist way, the right to free speech. As in any free society, there are often competing imperatives which prevent us from having a simple rule that we can apply in all circumstances. Political judgment is precisely the ability to know how to balance them in individual cases.

Q. How about this cartoon, mocking the ISIS leader Al-Baghdadi?

A. To speak briefly, it seems to be entirely appropriate. It shows the absurdity of a religious fanatic, who hides his murderous impulses behind the cloak of a great religion, and in so doing demeans the very religion he pretends to be defending, wishing everyone good health. It reminds me of the campaigns for “racial hygiene” advocated by the Nazis, while they were committing genocide against the Jews.

What I like about the cartoon is that it avoids belittling the religion that Al-Baghdadi claims to represent. Even if you may think all religions are nonsense, in the manner of the 18th-century libertines, it is wrong to insult and mock a believer. You may argue or try to persuade them of their errors—and of course you have the obligation then to listen to their counter-arguments—but you don’t have the right to demean them. Not only does doing so create the danger of crying “fire” in a crowded theater, but also leaves you vulnerable to being caught in the stampede.

Q. When it comes to humor, satire and cartoons, those limits could be blurry.

A. It is very typical to argue that those who are offended “can’t take a joke,” but you shouldn’t always hide behind humor. We have a number of American comedians who are very gifted at delivering humorous insults, sometimes playing off obnoxious stereotypes. They say outrageous things in the explicit context of humor that they would never be able to say in a normal conversation without being punched in the

mouth. But because there is a shared awareness that their aggression is not meant seriously, the objects of their attack will laugh along with it and will accept it as a part of the game that's being played. But it's a very delicate game, which sometimes goes beyond a certain threshold, and what they say stops being funny. Suddenly no one's laughing. The sting behind the jest becomes too painful to endure and the game breaks down. There are also jokes which are inclusive, in which everyone can join in the laughter, and jokes which are exclusive, where one group is being mocked or demeaned.

When sexism became a sensitive issue in United States in the 1970's, jokes at the expense of women suddenly became less funny and the boundaries of what was acceptable humor changed. The same has now happened with jokes about gays and other sexual minorities. Social pressure and enhanced sensitivity meant greater awareness that some jokes were simply inappropriate and no longer able to solicit a laugh. But however justified the limits on such humor might be, it is also important to resist another type of limit, that placed by people in power who are unhappy about being the object of mockery. A government that tries to censor jokes about its leaders or their policies is a government that is inherently weak and unable to learn from the criticisms that such humor often contains. A healthy polity is one in which authority figures of all kinds can endure being lampooned, satirized and knocked off their pedestals.

- Q. *Would you believe prophecy of a historian? At least they are allowed to make speculations. From here, where are we heading?*
- A. I have no clue. I never ceased being amazed by what the world has in store for us.

February 2015, Berkeley

Değini

Yeni Medya alışmaları

II. Ulusal Kongre Değerlendirmesi

Zeynep Özarıslan

Nişantaşı Üniversitesi

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakóltesi

zeynep.ozarıslan@gmail.com

Gülüm Şener

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakóltesi

gulumsener@gmail.com

Alternatif Bilişim Derneği, Kadir Has Üniversitesi ve TÜBİTAK'ın katkılarıyla düzenlenen ve “yeni medya okuryazarlığı” kavramına odaklanan, Yeni Medya alışmaları II. Ulusal Kongresi, 26-27 Şubat 2015 tarihlerinde Kadir Has Üniversitesi'nde gerçekleştirildi. Yeni Medya alışmaları II. Ulusal Kongre ağrı metninde¹ yeni medya okuryazarlığının daha fazla demokrasi ile daha fazla otoriterlik; daha fazla özgürleşim ile daha fazla gözetim; daha fazla yurttaş katılımı ile daha fazla ticarileşme ve tekelleşme arasındaki salınımında yeni medyanın ve yurttaşların kaderini tayin edecek kilit kavramlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Nitekim, kongrenin içeriği de yeni medyayı okuryazarlık kavramıyla buluşturan akademik çalışmalar, sunumlar ve atölyelerden oluşuyordu. Kongrede 51 sunum ve 6 atölye yapıldı. Twitter'da #YeniMedya2015 etiketini kullanan kongreye 480 kişi katıldı ve kongre sırasındaki canlı yayın 884 kişi tarafından izlendi. Türkiye'de yeni medya alanında çalışan akademisyenlerin, araştırmacıların, yeni medya sektörü temsilcilerinin ve

•••••

1 Kongre ağrı metni için bakınız: <http://yenimedya.org.tr/content/kongre-%C3%A7a%C4%9Frisi>

bilişim dünyasından çeşitli aktörlerin buluştuğu kongrede iki gün boyunca yeni medyanın toplumsal yaşamın farklı alanlarında yarattığı imkanlar ile sınırlılıklar ele alındı ve yeni medya okuryazarlığı kavramının tanımlanması, tartışılması ve pratiğe geçirilmesi için çeşitli bakış açıları ve öneriler sunuldu.

Kongre; 26 Şubat 2015 tarihinde, Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sevda Alankuş'un, Alternatif Bilişim Derneği Başkanı Ali Rıza Keleş'in ve İnternet Teknolojileri Derneği kurucusu Doç. Dr. Mustafa Akgül'ün açılış konuşmalarıyla başladı. Alankuş, konuşmasında yeni medyanın iktidar ve muhalefet etme biçimlerini, arkadaşlık ve toplumsal ilişkileri etkilediğini, etkilerinin radikal ve küresel olduğunu belirtirken Türkiye'nin, yeni medyanın sansüre gelemeyecek yapısını fark ettiğini ve yeni medyanın iletişim çalışmalarının önemli bir alanı haline geldiğini, dolayısıyla bu kongrenin herkese önemli bir esin kazandıracığına inandığını söyledi. Alternatif Bilişim Derneği Başkanı Ali Rıza Keleş ise ifade özgürlüğü ve dijital gözetim gibi konular üzerine çalışan derneklerinde, yeni medyanın olanaklarını daha iyi kullanmak için neler yapabiliriz sorusuna yanıtlar aradıklarını, akademik çalışmaların yanı sıra eğitimler ve farkındalık çalışmaları yürüttüklerini, sivil toplum kuruluşları ile birlikte çalıştıklarını belirtti. Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongre'den bu yana Türkiye'de oldukça ilginç gelişmeler yaşandığına değinen Keleş, ifade özgürlüğünün en temel problemlerden biri haline geldiğini ve yeni medyada okuryazar yurttaşlar olunması gerektiğine inandıklarını vurguladı. İnternet Teknolojileri Derneği kurucusu Doç. Dr. Mustafa Akgül de Türkiye'de her yurttaşın bilgisayar ve İnternet teknolojilerinin kullanımını bilmesinin ötesinde, bu teknolojilerin olanaklarının, risklerinin ve etik kurallarının da öğretilmesi gerektiğine inandığını; ayrıca Türkiye'de paydaşları kapsayan bir yapı olmadığını, oysa ülke bazında bir koordinasyon merkezine ve kamuya hizmet veren bir İnternet Enstitüsü'ne ihtiyaç olduğunu ifade etti.

Yeni Medya Okuryazarlığı Politik Bir Duruştur

Kongrenin ana teması yeni medya okuryazarlığı, iki günde gerçekleşen on oturumda yeni medyanın farklı veçheleriyle ilişkisi içerisinde ve kuramsal, betimsel ve görgül çalışmalarla, örnek olay incelemeleriyle ele alındı, tartışıldı. Kongre sonunda yayınlanan bildiride yeni medya okuryazarlığı şöyle tanımlanıyor: *"Yeni medya okuryazarlığı; yeni medya kullanımına ilişkin bilgi ve beceri sahibi olmayı, yeni medyanın potansiyelleri ile olası tehditlerine karşı farkındalık kazanmayı, yeni medyayı etik ve hak temelli kullanmak üzere tutum ve davranış geliştirmeyi içerir."* (<http://www.yenimedya.org.tr/>). Yrd. Doç. Dr. Burak Özçetin (Akdeniz Üniversitesi), sunumunda yeni medya okuryazarlığının teknik ya da

pedagojik olmaktan çok, politik bir mesele olduğuna vurgu yaptı ve Richard Sennett'in (2009) "Zanaatkâr" adlı kitabında anlattığı şekliyle, bir sanat ve zanaat olarak yeni medya okuryazarlığını inceledi. Özçetin, "yapısöküm sanatı", "savunma sanatı", "taarruz sanatı" ve "özgürleşme sanatı" olarak yeni medya okuryazarlığını dört başlıkta ele alarak yeni medya okuryazarlığının politik ve eleştirel bir savunma ve taarruz sanatı olduğunu ve özgürleşmeyi hedeflediğini vurguladı². Benzer şekilde Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniversitesi) da yeni medya okuryazarlığı konusunun politik bir süreç olduğuna dikkat çekerek bankacı eğitim modeliyle sadece dersliklerde kazanılacak bir olgu olmadığını, aktarmacı bir yaklaşımla değil, uygulama ve içerik üretimi ile ve de ürettiğimiz içeriği de paylaşmak yönteminin izlenmesi gerektiğini vurguladı. Alternatif Bilişim Derneği olarak da, yeni medya okuryazarlığının toplumdaki her türlü hakla, ifade özgürlüğü, sağlık hakkı, eğitim hakkı vb. birlikte düşünülmesi gerektiğine inandıklarını belirtti. Yrd. Doç. Dr. Aslı Telli Aydemir, yeni medya okuryazarlığının demokratik kapasite geliştirme olanağı üzerine bir sunum gerçekleştirdi. 70'li yıllardan bugüne uluslararası ölçekte akademik ve eğitim odaklı çalışmalara değinen ve yeni medya okuryazarlığının özelliklerini açıklayan Telli Aydemir, öğretmen eğitiminin dijital okuryazarlıktaki önemine dikkat çekti. Özgür Kurtuluş (Dijital Düşün), medya okuryazarlığı kavramını, dijital kapsama, dijital okuryazarlık, dijital empowerment (güçlendirme) üzerinden tartışmamız gerektiğini vurguladı. Artık derdimizi anlatırken kağıt kalem yerine farklı araçlar kullandığımızı ifade eden Kurtuluş, bu nedenle de kapsayıcı bir bakış açısının gerekli olduğunu vurguladı. Türkiye'de halen temel okuryazarlık sorunumuz olduğuna, gazeteyi bile sadece başlık ve spotlar üzerinden okuduğumuza, günümüzde dijital uçurumdan bahsetmemize rağmen, bu olgunun geleneksel okuryazarlıkta da yaşandığına dikkat çekti. Bir metni eleştirel okuma ya da bir hipermetni okuma ve üretmeden önce okuma, anlama ve bunların çeşitli teknolojiler üzerinden yapılabilmesi gibi temel meselelerin önümüzde durduğunu belirtti.

Siyasi Aktörler ve Yeni Medya

Kongrenin genelinde yeni medya birçok sunumda fırsatları/sınırlılıkları bağlamında ve eleştirel bir tonda değerlendirilerek siyasetten gündelik yaşama, kentten kuşak çalışmalarına geniş bir yelpazede ele alındı. Birçok oturumda yeni medyanın demokrasiye ve siyasi katılıma etkileri ve toplumsal hareketlerden siyasi partilere, belediyelerden STK'lara ve bireylere çeşitli top-

•••••

2 Sunumun tamamı için bkz. <http://www.turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=49226>

lumsal aktörlerin yeni medya kullanımı ve buna ilişkin sorunlar ele alındı. Prof. Dr. Bülent Çaplı kolaylaştırıcılığında gerçekleştirilen “Siyasal İletişim” oturumunda siyasetçilerin ve “sıradan” vatandaşların sosyal medya kullanımları üzerine iki araştırmanın bulguları paylaşıldı. Türkiye’de 2014 Yerel Seçimleri’nde AKP, CHP ve MHP’nin İstanbul, Ankara ve İzmir’de Büyükşehir Belediye Başkan Adaylarının resmi sosyal medya hesaplarını inceleyen Doç. Dr. Ferah Onat ve Cudi Kaan Okmeydan (Yaşar Üniversitesi), Türkiye’de siyasetçilerin sosyal medyada yurttaşlarla ‘diyalog’ kurmadığını, sosyal medyayı tek yönlü ve propaganda amaçlı kullandıklarını, siyasetçilerin paylaşımlarının genel içeriğinin duyuru ve bilgilendirmeden ibaret olduğunu ve yazılan yorumlara ise hiç cevap vermediklerini belirttiler. “Türkiye’de Sosyal Medyanın Siyasi Katılıma Etkileri” başlıklı araştırmanın bulgularını paylaşan Yrd. Doç. Dr. Gülüm Şener (Hasan Kalyoncu Üniversitesi) ve Yrd. Doç. Dr. Perrin Ögün Emre (Kadir Has Üniversitesi); 11 ilde 600 katılımcıyla gerçekleştirdikleri anket çalışmasının sonucunda sosyal medyanın siyasi paylaşımı ve katılımı göreceli olarak etkilediğini, demografik faktörlerin, sosyal medya kullanımının ve siyasete ilginin sosyal medya üzerinden siyasi paylaşımında etkili olduğunu, Gezi Parkı eylemlerinin sosyal medyanın siyasi kullanımını etkilemekle birlikte etkisinin abartıldığını belirttiler. Kadıköy Belediyesi’ni temsilen kongreye katılan Ulaş Yılmaz, yerel yönetimlerin sosyal medyayı en etkili kullanabilecek yerler olduğuna dikkat çekerek Kadıköy Belediyesi’nin paylaştığı son videolardan birinin 1 milyon kişi tarafından izlendiğini, bu nedenle de artık sadece Kadıköy’e değil, tüm İstanbul’a hatta Türkiye’ye hitap ettiklerini düşündüklerini belirtti. Sosyal medya üzerinden insanların dertlerini dinlediklerini, yani “sosyal dinleme” yaptıklarını ifade eden Yılmaz, sosyal medyadaki troller, sahte hesaplar, nefret söylemi gibi olumsuzlukların varlığına da işaret etti. Bu mecraları çökertmeye çalışan kişilerin demokrasiye zarar verdiğini belirtti. Kentsel yönetimde yeni medyanın rolü üzerine bir başka sunumu ise Doç. Dr. İdil Sayımer ile Tülay Yazıcı (Kocaeli Üniversitesi) gerçekleştirdiler. Sunumlarında “akıllı kent” kavramına ve uygulamalarına yer veren akademisyenler, akıllı kentin yurttaşların yerel yönetime katılımı için bir fırsat olduğunu dile getirdiler.

Siyasetin bir diğer aktörü olan toplumsal hareketlerin yeni medyayla ilişkisi hem “dijital aktivizm” oturumunda hem de diğer oturumlarda yer alan sunumlarda irdelendi. 1994’te Meksika’daki Zapatista Hareketi’nden bugüne İnternet üzerinden örgütlenen ve etkileşime geçen ağ hareketlerine ilişkin kuramsal yaklaşımlar değerlendirilirken farklı örnekler üzerinden yeni medyanın ‘devrimci’ potansiyeli tartışıldı. Dr. Gamze Göker, yeni toplumsal hareket-

ler bağlamında yeni medya okuryazarlığının olanaklarına ve sınırlılıklarına değindiği konuşmasında ilk olarak konuya ilişkin üç temel yaklaşımı açıkladı: teknolojiyi mitleştirme yaklaşımı, teknoloji emperyalizmi yaklaşımı ve teknolojik mücadele yaklaşımı. Anti-militarist, LGBTT ve kentsel dönüşüm hareketleri örneğinden hareket eden Göker, yeni medyanın erişim engelleri, nefret söylemi, sermaye kontrolü gibi olumsuz yanlarına karşın toplumsal hareketler açısından birçok yönden olumlu yanları bulunduğunu dile getirdi. Yasemin Başaran Doğan (Bilkent Üniversitesi) internet üzerinde sosyal yardımlaşma ve farkındalık kampanyalarının öneminden bahsetti ve sosyal medyada gönüllülük esasıyla bireylerin hümaniteryen aktivitelerin kolayca bir parçası olabildiğine dikkat çekti. Zeynep Zelan (BYEGM) Manuel Castells'in "ağ toplumu" kavramından hareketle sistem karşıtı grupların yeni medya aracılığıyla seslerini duyurduğunu, eski hareketlerden farklı olarak küresel çapta etkileşime girdiklerini söylerken Zuhal Akmeşe ve Kemal Deniz (İstanbul Üniversitesi) Redhack Belgeselleri üzerine bir sunum gerçekleştirdiler.

Gelenekselden Yeniye...

Yeni medya ortamı geleneksel medyanın ve iletişim mesleklerinin değişmesine yol açıyor, eskinin kitle iletişim araçları ve kurumları yeni medyayı adapte ederek yeni yayıncılık biçimlerini ve mesleki pratikleri keşfediyorlar. Bu yeni biçimlerden biri de, haberi yurttaşların ürettiği yurttaş gazeteciliği: Yrd. Doç. Dr. Eylem Yanardağoğlu (Kadir Has Üniversitesi), Türkiye'de özellikle Gezi Parkı eylemlerinden sonra öne çıkan "yurttaş gazeteciliği" kavramına odaklanarak alternatif dijital platformların, üyeleriyle ve yeni medya kullanım pratikleriyle oluşan "sorumlu yurttaşlık" kavramını Dokuz8haber, Kamera Sokak, Park Gazetesi, Ötekilerin Postası gibi platformlar üzerinden incelerken Arda Umut Saygın (Gazi Üniversitesi), Vine'ı bir yurttaş gazeteciliği alanı olarak ele aldı. Saygın; Vine'ın profesyonel gazeteciler için uygun olmadığını ancak anımsal özellik ve mobil karakteri nedeniyle yurttaş gazeteciliği yapanlar için uygun bir mecra olabildiğini, özellikle toplumsal eylem haberlerinde etkili olabileceğini ifade etti. Kongrede Prof. Dr. Ruhdan Uzun (Gazi Üniversitesi), Türkiye'de basılı gazetelerin web sitelerinde yeni medya teknolojilerinin kullanımını incelediği çalışmasında, literatürde çevrimiçi gazetecilik konusunda genellikle teknolojik yenilik söyleminin kullanıldığına, oysa etkileşimlilik, çoklumedya ve hipermetin kavramlarına odaklanan araştırmalar da yapılması gerektiğine dikkat çekti. Erdoğan Şekerci (Bilkent Üniversitesi), performans kuramı üzerinden Gezi sürecindeki haberciliği yorumlayarak geleneksel ana akım medyada "tarafsız habercilik ilkesi"nin anlamını yitirmeye başladığına dikkat çekti. Gezi sürecindeki çevrimiçi haberci-

likte, habercinin seyirciyi izlemekle yetinmediğini, gerçekleşen performansa katılım göstererek, performans içinde özne olarak konumlandığını belirtti. Gezi sürecindeki alternatif çevrimiçi habercilik platformlarının eylemselliğini tartıştığı sunumunda, oluşan yeni söylemin de yeni medya okuryazarlığını etkilediğini vurguladı. Tirşe Erbaysal Filibeli (Galatasaray Üniversitesi), barış gazeteciliği kavramına odaklanan çalışmasında Gezi Parkı protestoları sürecinde yeni medyanın gazeteciler tarafından kullanımını inceledi. Sosyal medyanın sıradan insan kadar, gazeteciler için de olanak yarattığına dikkat çeken Filibeli, o dönemde sosyal medyanın hem haberin kaynağı hem de yayılma mecrası olarak kullanıldığını ifade etti. Bu süreçte sosyal medyada yaşanan bilgi kirliliği nedeniyle gazetecilerin sosyal medyayı haberin kaynağı olarak kullandıkları durumlarda "barış" ortamını bozmayacak şekilde etik kurallara uyarak dikkatli olması gerektiğine vurgu yapan Filibeli, o dönemde çalışan gazetecilerle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanarak ulaştığı bulgular sonucunda yeni medya okuryazarı olarak gazetecilere önemli görevler düştüğünü ifade etti.

Yrd. Doç. Dr. Sibel Karaduman (Akdeniz Üniversitesi), yeni medya teknolojileri sayesinde geleneksel televizyondaki yayın akışı mantığının değiştiğini, artık kişilerin diledikleri zaman ve mekanda televizyon izleyebildiklerini yeni medyanın televizyon izleme alışkanlıklarımızı değiştirdiğini söylerken Özgür Alican, TRT'de yeni medya çalışmaları hakkında bilgi verdi. Alican, içeriğin İnternete aktarılması konusunda çalışmalar yapıldığını, mobil mecralarda içeriğe erişim, TRTNETTR adlı ağ, TRT'nin 7 milyon sosyal medya takipçisi olduğunu, sosyal medya klavuzu ve medyalar sözlüğü hazırlandığını, EngelsizTRT.TV üzerinden görme engelliler için sesli betimleme, işitme engelliler için elle betimleme gibi çalışmalar yapıldığını, içeriklerin video paylaşım sitelerinde de paylaşıldığını, altyapı ile ilgili bazı çalışmalar da yapıldığını belirtti. Yrd. Doç. Dr. Nihan Gider Işıkman (Başkent Üniversitesi), geleneksel belgesel anlatısından yeni belgesellere gerçeğin izini sürdüğü çalışmasında, yeni medya teknolojilerinin bilinmeyen hikayeleri, duyulmayan sesleri kamusal alana taşıyabildiğini ve gerçeğin kaydı olan bu durumların da belgesel anlatılara yakın düştüğünü ifade etti.

STK'ların Yeni Medya Kullanımı

STK'ların yeni medyayla ilişkisini inceleyen çalışmalar da kongrede yer buldu. Zeynep Benan Dondurucu (Kocaeli Üniversitesi) halkla ilişkiler pratikleri ekseninde STK'ların geleneksel ve yeni medya araçlarını kullanma biçimlerini incelediği çalışmasında hayvan hakları konusunda çatı kuruluş olan

HAYTAP'ı örnek olarak ele aldı. HAYTAP'ın tweetlerini biçimsel, içeriksel ve fonksiyonel olarak çözümleyen Dondurucu, bu kuruluşun, kurumsal kimliğinin oluşturulması konusunda Twitter ve Facebook sayfalarında bazı eksiklikler olduğunu belirtti. Her iki mecradaki paylaşımlarda duygusal çağrışımların fazla olduğunu, olumlu ve olumsuz iletilerin benzer olduğunu, Facebook'da STK'nın kendisinin ileti ürettiğini, Twitter'da ise gönüllülerin ileti ürettiğini belirtti. Yrd. Doç. Dr. Burak Doğu, Yrd. Doç. Dr. Altuğ Akın (İzmir Ekonomi Üniversitesi) ve Oral Gerek internet ya da bilişim alanında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları ve platformların eylem ve faaliyet türleri, organizasyon biçimleri, ulusal ve uluslararası işbirliklerine odaklanan devam eden bir projenin o ana dek elde edilen bulgularını paylaştılar. Buna göre, İnternet ortamındaki hak ve özgürlükler üzerine faaliyet yürüten bu STK'lar, sansür ve gözetim meselesini büyük bir sorun olarak görmektedir. Araştırmacılar, bu kuruluşların, IT alanında oldukları için diğer STK'lara göre işgücü açısından daha hızlı hareket edebildiğini, devlet desteği almadıklarını ya da almayı reddettiklerini ve para kazanma hedeflerinin de olmadığını, genel olarak hepsinin ortak noktasının refleksif hareket etmek olduğunu belirttiler. Aslihan Ardıç Çobaner (Mersin Üniversitesi) ve Beste Gürgün (Ankara Üniversitesi), sosyal medyada eleştirel sağlık okuryazarlığı üzerine odaklanan çalışmalarında Türkiye'de en sık görülen kronik hastalıklar olan kalp hastalığı, KOAH, kanser ve diyabet ile ilgili Facebook'ta açılmış grup sayfalarını Nutbeam'ın (2000) eleştirel sağlık okuryazarlığı düzeyini temel alarak incelediler. En fazla paylaşımın ve görsel kullanımın "kanserele dans" grubunda olduğunu, genel olarak bütün gruplarda anı, deneyim ve duygu durum paylaşımı yapıldığını, paylaşımlara beğeni ve yorum yapıldığını, kadınların tüm gruplarda etkin olduğunu belirten araştırmacılar, bu sayfalarda eleştirel sağlık okuryazarlığı konusunda içerik eksiği olduğunu ve medyanın insanların sağlıkla ilgili bilinçlendirmelere destek olması gerektiğine inandıklarını ifade ettiler. Erdem Alper Turan, sosyal medya ortamlarının LGBTİ bireyler için ne ifade ettiğini bulmak amacıyla toplamda 1200 tweet'i "şiddet, ayrımcı ve nefret söylemi", "cinsel yönelim", "etkinlikler", "hak odaklı içerikler", "günlük haberler" olarak beş farklı kategoride inceledi. Günümüzde LGBTİ STK'ların görünür olmak ve hak aramak için yeni medya ortamlarını artık daha fazla kullanmaya başladığını ifade etti.

Yeni Medya Okuryazarlığında Kuşaklar, Farklılıklar

Farklı kuşakların farklı yeni medya okuryazarlığı düzeylerine ve pratiklerine sahip olmalarından hareketle çocuklar, gençler ve yetişkinlerin yeni medya alışkanlıkları ve okuryazarlık düzeyleri de kongrenin öne çıkan konularından

biriydi. İnternet'e herkesin erişim sağlamasına öncelik tanınması gerektiğine dikkat çeken Yonca Yıldırım, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne (http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23b.html) göre çocukların bilgi edinme özgürlüğünde devletler kadar anne babaların da sorumlu olduğunu vurguladı. Türkiye'de çocukların yeni medya teknolojileri kullanım pratiklerine dair bazı verileri paylaşan Yıldırım, erişimde az gelişmiş bölgeler, kırsal kesim ve kız çocukların erişim konusunda dezavantajlı olduğunu söyledi. Dijital yurttaşlığın bir hak olduğunu, sosyal normlar ve hukuki mevzuatın dikkate alınması gerektiğini, şeffaflığın önemli olduğunu belirtti. Özellikle çocukların yanı sıra yetişkinlerin de yeni medya okuryazarlığı eğitimine sahip olması önerildi. Melda Akbaş, çocukların yeni medya ortamlarının içine doğduğunu, oysa yetişkinlerin bundan uzak bir ortamda yetiştiği için onların da eğitilmesi gerektiğine inandıklarını belirtti. Toplumun bazı kesimlerinin İnternet özgürlükleri konusunda konuşurken, çocuk pornosu ya da çevrimiçi çocuk istismarı gibi argümanları kullandıklarını, ancak bu argümanların çok dikkatli kullanılması gerektiğini belirtti ve bu konuda Alternatif Bilişim Derneği ile birlikte gerçekleştirdikleri "Alet Etme" kampanyasına (<https://www.aletetme.org/>) dikkati çekti. Doç. Dr. Tuğba Asrak Hasdemir de (Gazi Üniversitesi), Türkiye'de 2000'lerin başında eğitim müfredatında yer vermeye başlanan yeni medya okuryazarlığı derslerine ilişkin yaşanan sıkıntıları dile getirdi. "Çocuğu iletişim araçlarının ve İnternetin zararlı etkilerinden koruma" anlayışı yerine çocukların medya okuryazarı olarak aktif birer özne olarak bilinçlendirilmelerini ve kendi medya ürünlerini ortaya çıkarmalarını sağlayan bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini belirten Hasdemir, bir diğer sorunun da "yeni medya" konusunun medya okuryazarlığı derslerinde yeterince ele alınmamasından kaynaklandığını söyledi. Ele alınan bir diğer konu da siber zorbalık oldu. Yrd. Doç. Dr. Sinem Vatanartıran ve Nurseli Tamer (Bahçeşehir Üniversitesi) "teknolojik zorbalık" kavramını ele alarak sanal ortamda özellikle gençler arasında yeni bir zorbalık türünün doğduğuna ve teknolojik araç kullanılarak gerçekleştirilen bu zorbalıkların kişilerin hak ve özgürlüklerini kısıtladığına dikkat çektiler.

Gözetime Karşı Farkındalık

Kongrede yeni medyanın teknolojik özelliklerinden kaynaklanan özgürleşimci potansiyelinin gerçeklikte karşılığını bulamadığı, yeni medyanın devlet-sermaye denetiminde kaldığı ve tüketicileri ve vatandaşları gözetlemeye yarayan araçlara indirgenmesi sunumlarda sıklıkla vurgulanan bir konuydu. Yeni medyayı teknolojik determinist bir bakış açısından ziyade tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyolojik boyutlarıyla ele alma gerekliliğini vurgulayan

Ayça Bayrak (Kadir Has Üniversitesi), yeni medyanın vaat ettiği etkileşim ve demokrasi kavramlarına şüpheyle yaklaşılmasını önerdi. ‘Yeni’ kavramındaki güç ilişkilerini görmezden gelmenin tehlikeli olduğunu belirten Bayrak, teknolojik fetişizme hizmet etmek üzere kamusal alanlara yeni medyayı yerleştirmenin demokrasiye katkıda bulunmadığını söyledi. “Dijital gözetim” oturumunda Doç. Dr. Melih Kırıldıoğ (Marmara Üniversitesi) gözetim ve sansürü birbirinden ayırmamız gerektiğini vurguladı; gelişmiş ülkelerde gözetimin, gelişmekte olan ülkelerde ise sansürün daha yoğun kullanıldığını, çünkü kamunun baskısı nedeniyle gelişmiş ülkelerde sansürün kullanılmadığını ifade etti. “Benim saklayacak bir şeyim yok” argümanının çok yanlış olduğunu, sürekli gözetlendiğimiz farkında olmamız ve buna karşı çıkmamız gerektiğini belirtti. Ahmet Alphan Sabancı, yeni medya ortamlarındaki “göz”, “görme” ve “görünmezlik” olgularını felsefi bir bakışla incelediği çalışmasında, artık robotlarla birlikte yaşadığımız bir dünya olduğunu, sorunun, görmeyi bizim için daha insanüstü bir hale getirmeye çalışmak olduğunu belirtti. Robotların da anlayabileceği bir dünya tasarlama peşinde olduğumuzu ve bunun da estetik sorunları beraberinde getirdiğini ifade etti. Robotun, neyin kamusal ya da neyin özel olduğunu ayırt edemeyeceğini, robotların zeki olarak nitelenmesine rağmen “zeka” ve “bilinç” kavramlarının birbirinden çok farklı olduğunu, robotların sadece her veriyi toplamaya çalıştığını ve bir insan hakkı olarak “görünmezlik” hakkımızı tartışmaya açmamız gerektiğini belirtti. Doç. Dr. Derya Tellan (Atatürk Üniversitesi), “büyük veri”nin, çeşitlilik, hız, doğrulama gibi unsurları içinde barındırdığını, internette ayak izlerimizi bıraktığımızı ve bu verilerin başka hangi verilerle ilişkilendirileceğini bilemediğimizi hatırlatırken Av. Faruk Çayır (Ankara Barosu), kişisel verilerin korunmamasının maddi olduğu kadar manevi zararlar da verdiğine dikkat çekti. İrem İnceoğlu (Kadir Has Üniversitesi), İnternetin tarihsel gelişimi üzerinden, bugün tehlikeli olarak nitelenen durumların zaten bu teknolojilerin çıkış noktası olduğuna vurgu yaptı. Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniversitesi) ve Mustafa Altıntaş (Başkent Üniversitesi), veri ikizlerine odaklanan çalışmalarında, “akışkan gözetim”, “gözetim asamblajı”, “veri gözetimi” gibi dijital gözetimin çeşitli boyutlarına dikkat çektiler. Deleuze’un gözetimi anlatmak için sarmaşık metaforunu kullandığını, Ankara’daki veri gözetiminden örnekler üzerinden, bizlerin de günümüzde sarmaşık gibi bireyden bireye, bireyden kitleye giden bir gözetim içinde yaşadığımızı, ancak dijital gözetime ilişkin farkındalığımızın düşük olduğunu vurguladılar. Benzer şekilde, Nursel Bolat, Esennur Sirer ve Ayşegül Akaydın’ın MOBESE üzerine (İstanbul Üniversitesi) araştırmasında da 18-23 yaş aralığındaki 100 üniversite öğrencisinin hepsinin gözetimin gerekli

olduğuna inandıkları belirtildi. Araştırmaların da gösterdiği gibi yeni medya okuryazarlığı dijital gözetim konusunda yurttaşların farkındalığını artırmaya yarayacak bir işleve sahip olabilir.

Nefret Söylemiyle Mücadele

Yeni medya okuryazarlığı eğitiminde mücadele edilmesi gereken bir diğer sorun da “nefret söylemi”dir. Yeni medyanın karanlık yznn oluşturan ve özellikle sosyal medya üzerinden hızla yayılan nefret söylemi bireylerin ve toplumsal grupların çatışmalarına, sembolik ve fiziksel linlere yol amaktadırdır. Yrd. Doç. Dr. Murad Karaduman ve Betül Akbulutgiller (Akdeniz niversitesi), yeni medyanın etkileşim, hız ve kolay ulaşılabilirlik özellikleri nedeniyle nefret söylemi içeren ifadelerin bu mecralarda kolaylıkla yaygınlaştığına dikkat çektiler. Merve Apsar Gzelkokar da yeni medya ortamlarında futbol etrafındaki nefret söyleminin oluşma ve bununla mücadele etme biçimlerini tartıştı. Nefret söylemi ile mücadelede yasaklayıcı bir zihniyetin savunulmaması gerektiğini vurgulayan Gzelkokar, medya profesyonellerine bu konuda eğitim verilmesi ve hukuki destek verilmesi, futbolculara yeni medya ortamlarını kullanma konusunda eğitim verilmesi gerektiğini ve taraftarlara eleştirel yeni medya okuryazarlığı eğitimi verilmesi gerektiğini ifade etti.

Tüketimden retime Geçmeli

Kongre sonuç bildirgesinde de belirtildiği gibi yeni medya okuryazarı medya ürünlerini “tüketen” pasif tüketiciler değil, medya metinleri ile eleştirel bir ilişki kurabilen ve kendi içeriği ile medyasını üretme yeteneklerine sahip aktif ve katılımcı yurttaşlardır. Kongrede söz alan Ali Rıza Keleş (AltBil), esas problemin üretici mi yoksa tüketicisi mi olmak istediğimize karar vermek olduğunu belirtti. Üretici olmanın tüketim ilişkisini aşmaya çalışmakla mümkün olduğuna dikkat çeken Keleş, bazen akıllı telefonların karşısında akıllı olmayan durumlarda kalabildiğimizi, dernek eğitimlerinden elde ettikleri bulgulara dayanarak, insanların genellikle tüketicisi olma eğilimi içerisinde olduklarını, teknolojilerin ve araçların ardındaki gerçekleri göremediklerini belirtti. “Kendin yap” kültürünün gelişmiş ülkelerde yaygın olduğunu, ancak ülkemizde çok geride olduğunu belirten Keleş, en etkili çözümün zgr yazılım olduğuna vurgu yaptı. Dernek olarak bu kapalı kod sistemlerle mücadele ettiklerini belirtti. Bu bağlamda Web 2.0 dönemindeki kullanıcı türevli içerik üretimi de kongrede tartışılan önemli temalardan biriydi. Doç. Dr. Tezcan Durna (Ankara niversitesi) ve Nehir Durna (Gazi niversitesi) da araştırmalarında taşranın sosyal medyada içerik üretiminde zayıf kaldığına ve merkez-taşra me-safesinin sosyal ağlarla ortadan kalkmadığına dikkat çektiler. Öte yandan, Ali

Yıldırım (İstanbul Aydın Üniversitesi), yeni medya teknolojilerinin olanakları sayesinde gelişen bloglarla birlikte bireylerin birer yayıncı durumuna geldiğini ve bu mecraların bireylerin yeni medya kullanım pratiklerini geliştirdiğini öne sürdü. Bloglarda, blogger ve takipçiler arasındaki etkileşimin bloggerları daha nitelikli içerik üretmeye de yönlendirdiğini belirten Yıldırım, blogların yatay iletişime de teşvik ettiğine dikkat çekti. Banu Küçüksaraç (Kocaeli Üniversitesi), blog yazarlarının ve takipçilerinin yeni medya kullanım bilgi ve becerisini, eleştirel yeni medya okuryazarlığı bağlamında tartıştı. Muhafazakar ve modern yaşam tarzı bloglarında paylaşılan içeriklerin gündelik yaşamın doğallığından uzak bir biçimde kurgulandığına, daha ziyade tüketim kültürüyle bağdaştığına dikkat çeken araştırmacı, bu blog yazar ve takipçilerinin yeni medya okuryazarlığından uzak bir şekilde konumlandığını savundu. Dilara Tekrin, kolektif içerik üretimi olarak konumlandığı meme'lerdeki içeriklerin, ifade özgürlüğünün kısıtlandığı toplumlarda, kişilerin iktidardakilere karşı hislerini ortaya koyduğu politik bir araç olarak yorumlanabileceğini, kendine has oluşum, paylaşım ve tüketim kültürüyle birlikte meme'lerin yeni medya okuryazarlığının bir ürünü olarak görülebileceğini belirtti. Ancak yeni medya okuryazarı olmanın önünde çeşitli bazı başka engeller de bulunuyor: Örneğin, yeni medyanın popüler kültür ve eğlence içerikleriyle sömürgeleştirilmesi. Buna ek olarak ana akım medya da, yeni medya okuryazarlığına katkı sağlayacak içerikler üretmek konusunda yetersiz kalabiliyor. Yeni medyanın ana akım medyada nasıl temsil edildiğini araştıran Doç. Dr. Zeynep Özarıslan (Nişantaşı Üniversitesi), eleştirel yeni medya okuryazarlığının geliştirilememesinde ana akım medyanın da görmezden gelinemeyecek bir rol oynadığını ileri sürdü. Yeni medya okuryazarlığının ideolojik ve kültürel bir süreç olduğunu belirten Özarıslan, toplumun büyük çoğunluğunun genellikle geleneksel medyayı takip ettiğini, yeni medya ortamlarını kullanma konusunda kısıtlar yaşadıklarını, yeni medyayı daha çok sosyal medya olarak algıladıklarını belirtti. Bu olguda ana akım medyanın sorumluluğunu sorguladığı araştırmasına göre, Türkiye'de ulusal yayın yapan 3 büyük gazetenin (*Radikal*, *Zaman*, *Hürriyet*) yeni medya okuryazarlığı konusunda okuyucularında farkındalık yaratmak anlamında önemli bir katkı sunmadığını bulguladı.

Sonuç

Alternatif Bilişim Derneği ve TÜBİTAK'ın destek olduğu ilk kongre 7-8 Mayıs 2013'te "Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongre: Kuram, Yöntem, Uygulama ve Siyasa" adıyla Kocaeli Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştiril-

mişti³. Türkiye’de düzenlenen tek ulusal yeni medya kongresine destek olan, “İnternet ve diğer bilgi ve iletişim teknolojileri ile bu teknolojilerin kullanımı, sosyal, siyasal etkileri ve ortaya çıkardığı sonuçlar hakkında alternatif, sıra dışı, egemen erk karşıtı fikirler ve çözümler üretmeye çalışan, hem teknolojilerin kullanımına hem de sosyal ve siyasal anlamına, içeriğine dair araştırmalar yapan” Alternatif Bilişim Derneği’nin (<https://www.alternatifbilisim.org/wiki/Nedir>) de katkılarıyla gerçekleştirilen II. Kongre, “İnternet ve yeni medya ortamlarına erişmenin ve bu ortamlarda var olmanın yurttaşın temel haklarından biri” olduğunu vurguladı. Kongrenin sonuç bildirgesine göre “yeni medya okuryazarlığı teknik ya da salt pedagojik bir mesele değildir. Daha ziyade aktif ve katılımcı yurttaşlık, demokratik ve çoğulcu bir toplumsal ve siyasal düzen ile önyargılar ve nefretten arındırılmış bir iletişim zemininin kurulmasını hedefleyen politik bir duruştur. Bu anlamda yeni medya okuryazarlığı çok farklı disiplinlerin, çok farklı kaygıların, bireylerin, kurum ve kuruluşların kesişim noktasında yer alan çok boyutlu ve çok ortaklı bir süreçtir.” Bu nedenle de “her türlü medya okuryazarlığına ilişkin veri oluşturmak üzere nicel ve nitel araştırmaların yapılmasını özendirmek gereklidir, bu konuda araştırma desteklerini arttırmak üzere konuya tarafların ve ortakların katılımıyla bilim politikası geliştirilmelidir. Akademinin bilgi üretimindeki rolü bu bağlamda önemlidir.” (<http://yenimedya.org.tr/>)

•••••

3 Kongre kitabına erişim için bakınız:

http://ekitap.alternatifbilisim.org/yeni_medya_calismalari-1_kongre_kitabi.html

Kaynakça

- ALET ETME (bt.) *Alet etme!* [Çevrimiçi]. <https://www.aletetme.org/> [Erişim tarihi:14/03/2015].
- ALTERNATİF BİLİŞİM DERNEĞİ (bt.) *Alternatif bilişim derneği nedir* [Çevrimiçi]. <https://www.alternatifbilisim.org/wiki/Nedir>. [Erişim tarihi: 14/03/2015].
- ALTERNATİF BİLİŞİM DERNEĞİ (bt.) *Derneğin amacı* [Çevrimiçi]. <https://www.alternatifbilisim.org/wiki/Ama%C3%A7lar>. [Erişim tarihi: 14/03/2015].
- UNICEF (bt.) *Çocuk haklarına dair sözleşme* [Çevrimiçi]. http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23b.html. [Erişim tarihi: 14/03/2015].
- NUTBEAM, D. (2000) Health literacy as a public health goal: a challenge for contemporary health education and communication strategies in to the 21st century. *Health Promotion International*, 15, s.259-267.
- ÖZÇETİN, B. (2015)*Yeni medya okuryazarlığı politik, eleştirel bir savunma ve taarruz sanatıdır; özgürleşmeyi hedefler.* [Çevrimiçi]. <http://www.turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=49226> [Erişim tarihi: 14/03/2015].
- SENNETT, R. (2009) *Zanaatkâr.* İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI I. ULUSAL KONGRESİ (2013) *Kongre kitabı* [Çevrimiçi]. http://ekitap.alternatifbilisim.org/yeni_medya_calismalari-1_kongre_kitabi.html. [Erişim tarihi: 10/03/2015].
- YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI II. ULUSAL KONGRE (2015) *Kongre çağrısı.* [Çevrimiçi]. <http://yenimedya.org.tr/content/kongre-%C3%A7a%C4%9Frisi>. [Erişim tarihi: 10/03/2015].
- YENİ MEDYA ÇALIŞMALARI II. ULUSAL KONGRE (2015) *Sonuç bildirgesi.* [Çevrimiçi]. <http://yenimedya.org.tr/> [Erişim tarihi: 10/03/2015].

Kitap Eleştirisi

İletişim ve Emperyalizm: Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası Üzerine

Hakan Yüksel

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
hakan.yuksel@ankara.edu.tr

İletişim ve Emperyalizm: Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası

Funda Başaran
Ankara: Ütopya Yayınevi, 192 sayfa

Kapitalizmin uzun serüveninde 1990’lı yıllar önemli kırılma anlarından birine denk düşer. Sovyetler Birliği’nin 1991’de çökmesinin ardından tarihin sona erdiği, rakipsiz kalan kapitalizmin tek ve evrensel sistem hâline geldiği öne sürülür. Farklı kavramlarla hep yeni bir döneme vurgu yapılır; küreselleşme çağından, enformasyon ya da bilgi toplumundan, bilgi ekonomisinden, yeni ekonomiden, sürtünmesiz kapitalizmden bahsedilir. Bu yıllarda uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde atılan adımlara, bu sayede kapitalizmin başrol oyuncularını olan çokuluslu şirketlerin sınır ötesi sermaye hareketlerinde kaydedilen artışa koşut olarak enformasyon/bilgi akışlarının önem kazanmasına ve telekomünikasyon ağlarının olağanüstü genişlemesine, internet ve cep telefonu gibi teknolojilerin gündelik hayatta yaygınlaşmasına tanık olan sıradan insanlar için aksi

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(1) · bahar/spring: 165-173

yönde düşünmek güçleşir. Kaldı ki, dünyanın dört bir yanındaki hükümetler ve uluslararası kuruluşlar da bu öncüller doğrultusunda politika üretirler.

“Muzaffer” kapitalizmin gelişmiş telekomünikasyon teknolojileri sayesinde dünyaya yayıldığı bu dönemi anlama gayretindeki Funda Başaran, karşımıza tarihe gömüldüğü düşünülen bir kavramla çıkar: Emperyalizm. Başaran’ın yüksek lisans tez çalışmasından ürettiği, ilk baskısını Eylül 2000’de, ikincisini ise Ekim 2014’te yapan İletişim ve Emperyalizm: Türkiye’de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası başlıklı kitap, ilk telekomünikasyon ağı telgrafın 19’uncu yüzyıl başında ortaya çıkışından itibaren gözlemlenen dinamikleri inceleyerek, günümüzde kapitalizm ile iletişim arasındaki ilişkinin bütüncül bir şekilde kavranabilmesi için tarihsel arka plan bilgisini sunmayı amaçlamaktadır (s. 9). Başaran bunun gerekliliğini anlatmak için karı-koca iletişim bilimci olan Mattelart çiftine atıf yaparak Berlin Duvarı’nın yıkılmasından beri telekomünikasyon ağları üzerinde yükselen “enformasyon toplumu savının kapsayıcı ve evrenselleştirici küreselleşme ideolojisinin en önemli dayanaklarından biri hâline geldiğini” belirtir (s. 18) ve şöyle der: “Telekomünikasyonun bugünkü ekonomik, politik ve toplumsal rolününün mitleştirilmeden anlaşılabilmesi için tarihiyle birleştirilmesi ve ‘bağlı olduğu maddi kökenlerin belleğine yeniden’ yerleştirilmesi gerekmektedir” (s.19). Kitaba önsöz yazan Haluk Geray da çalışmanın günümüzde politika üretme aşamasında iletişim çalışmalarında gözlemlenen boşluğu doldurmayı amaçladığını belirterek (s.14-15), geçmişe bakarak bugünü anlamaya ve değiştirmeye yönelik olduğunu aktarır.

Başaran’ın çalışmasını gerekli kılan koşullar aradan geçen zamana karşın ortadan kalkmış değildir. Kapitalizm 2008’de ciddi bir krize girmiş olmasına rağmen sermaye için en kârlı birikim alanlarının başında hâlâ iletişim alanı gelmektedir (Schiller, 2009). Örneğin, Facebook’un piyasa değerinin sanayi devi Boeing şirketini epeyce geride bırakmasında, Facebook’un anlık mesaj uygulaması WhatsApp’ı almak için 19 milyar doları gözden çıkarmasında bunu fark etmek zor değil (FORBES, 2014; FORBES, 2015; CNN, 2015). Bununla birlikte alanın kavramsallaştırılmasında mitlerin baskınlığı da hâlâ söz konusudur. Sosyal medya şirketleri, kullanıcı emeğini sömürerek artı değer sağlamalarına ve kullanıcıları reklam verenlere pazarlamalarına rağmen, özellikle vurgulanan husus, sunulan hizmetin başta ifade özgürlüğü olmak üzere kişisel özgürlükleri artırdığı yönündedir (Fisher, 2014). Öyle ki, çeşitli coğrafyalardaki özgürlük amaçlı isyanların arkasındaki motor olarak sosyal medya gösterilmektedir. Buna göre altyapısında telekomünikasyon bulunan sosyal medya, demokrasi getirmektedir. Tüm bunlara bakınca ilk baskıyla

ikincisi arasında 14 yıl olmasına rağmen Başaran'ın kitabının güncelliğini koruduğu ve incelenmesinin önem arz ettiği söylenebilir.

Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Kuramsal tartışmanın yapıldığı ilk bölümde öncelikle kapitalizm ile iletişim arasındaki ilişkinin temel dinamiklerine dikkat çekilir. 19'uncu yüzyılda kapitalizmin kâr arayışıyla dünyaya yayılmasının ve kapitalizme uygun siyasi-toplumsal yapılanma olarak ulus devletin serpilmesinin iletişim ve ulaşım ağlarının gelişmesiyle mümkün olduğu belirtilir (s.24-28). Bu ağlar kapitalizmin coğrafi sınırlarını belirlemiş, yönetimin daha önce mümkün olamayacak ölçüde merkezileşmesini sağlayarak devletin toprakları ve insanları üzerindeki gözetimini ve otoritesini etkinleştirmiştir. Bu dinamikleri iletişim yazınının "kurucu dinamikleri" olarak tanımlayan Başaran, alandaki iki farklı kuramsal tarza değinir (s.26-55). Bunlardan ilki kapitalizmin gelişmesiyle sorunu olmayan, pazarı olumlayan anaakım liberal yaklaşımların iletişim alanındaki karşılığına denk düşen kuramlardan meydana gelir. Bu kapsamda 1950'lerde ve 1960'larda hâkim olan gelişme iletişimi yaklaşımına, onun krize girmesiyle 1970'lerde yükselen telekomünikasyon çalışmalarına, aynı dönemde güç kazanmaya başlayan enformasyon toplumu kuramlarına ve 1990'larda baskın çıkan yönetsel telekomünikasyon araştırmalarına değinilir. Uluslararası ve ulusal politika belirleme süreçlerinde etkin olan bu yaklaşımların her biri, çizgisel bir gelişme anlayışıyla ilerlemenin yönünün kapitalizmin tesisi ve gelişmesinden geçtiğini, bununsa gelişmiş iletişim araçlarının yaygın kullanımıyla sağlanacağını belirttiklerinden, aynı zamanda teknolojik determinizmden mustarıptirler. Diğer yanda daha bütüncül tarihsel ve toplumsal çözümlemelerde bulunan, bu yüzden kapitalizmin ve pazarın gelişmesinin yarattığı olumsuzlukları öne çıkardığı gibi siyasi ve ahlaki bir tutum alarak demokrasiye, eşitliğe ve kamu yararına vurgu yapan eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu kapsamdaki yaklaşımlara eleştirel ekonomi-politik ve onu besleyen Bağımlılık Okulu örnek gösterilir.

Başaran, kitabın geri kalan üç bölümünde kapitalizm ile iletişim arasındaki ilişkinin dinamiklerini iki farklı bağlamda dönemselleştirerek inceler. Bir yandan söz konusu ilişkinin genel dinamiklerini ortaya serebilecek şekilde uluslararası bağlamı kapsamlıca incelerken, diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ulusal bağlamı çözümleyerek bu ilişkinin azgelişmiş ülkelerdeki tezahürünü ortaya koyar. Kitabın ikinci bölümünde telgrafın ortaya çıkışından Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönem ele alınır. Temel dinamikleri tasdikleyen biçimde, bu dönemde uluslararası planda telgrafın gelişmesini sağlayanların dünyayı aralarında

paylaşan sömürgeci güçler oldukları, ticaretin yanı sıra telgraf ağlarının da sömürgelerdeki denetim açısından asli önemde olduğu, en büyük sömürgeci güç olan İngiltere'nin en gelişmiş telgraf ağına sahip olduğu ve Uluslararası Telgraf Birliği'nin denetimini eline geçirdiği, bu stratejik işlevi yüzünden telgraf ağlarının çoğunlukla devlet mülkiyetinde ya da denetiminde olduğu vurgulanır (s.56-64).

Osmanlı İmparatorluğu'nda telgrafın gelişimi de ulusal ve uluslararası dinamiklerin etkileşimiyle ilişkilendirilir. Osmanlı'ya telgrafın girmesinde ve yayılmasında dönemin emperyalist güçleri İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya karşı Osmanlı'yı korumak istemeleri ve 1854'te Kırım Savaşı'nın başlaması etkilidir (s.65). Savaşın ardından öncelikle Rumeli'de inşa edilen diğer telgraf hatları Başaran'a göre yarı sömürge durumundaki Osmanlı ile emperyalist merkezler arasındaki ticari ve siyasi bağlantı ve bütünleşme ihtiyacından kaynaklanır (s.67-68, 96-97). Bu gereklilik yüzünden telgraf hatlarının yabancılarca inşa edilmesi, yabancılarca ya da yabancı dil bilen memurlarca işletilmesi (s.66, 68) şaşırtıcı değildir. Ayrıca bağımsızlık hareketlerinin hız kazandığı bağlamda Rumeli'deki hatların gözetim ve denetim söz konusu olduğunda Osmanlı'nın işini kolaylaştırdığı, askeri ve yönetsel ihtiyaçlarını giderdiği belirtilir (s.68). Anadolu topraklarında telgrafın yayılması da aynı dinamiklerdedir. Hindistan'ı denetim altına almak isteyen İngilizler, Londra-Bombay telgraf hattı projesini başlatırlar ve hattın Anadolu topraklarından geçecek kısmının tüm masraflarını üstlenirken inşaat, işletme ve idareyi Osmanlı'ya bırakmayı önerirler ki, tıpkı Rumeli'de olduğu gibi merkezi yönetimin otoritesini artırmak ve ticareti geliştirmek isteyen Osmanlı bu teklifi olumlu karşılar (s.69-78, 96-97).

Osmanlı'da telekomünikasyon ve merkezi yönetim arasındaki gözetim / denetim ilişkisinin bir diğer boyutunu 2. Abdülhamit'in telgrafa getirdiği sansür ve telefonu yasaklaması oluşturur. Ancak önem arz eden nokta, telgrafı baskı aracı olarak kullanan 2. Abdülhamit'in Makedonya'da Anayasa'nın yeniden yürürlüğe konulduğu yönündeki telgrafların doğruluğunu araştırmadan 30 yıldır askıya aldığı Anayasa'yı İstanbul'da kendisinin yeniden yürürlüğe sokmasıdır (s.86). Bu açıdan telgraf toplumsal gerçekliği değiştirmenin ve özgürleşimin bir aracı olmuştur ki, Koloğlu da 1908'de yaşananları "dünya tarihinde telgrafla gerçekleştirilmiş ilk ihtilal" olarak niteler (s.86).

Başaran'ın çalışmasının temel katkısı tam da bu ilk dönemde gözlemlenen iletişim ağlarının çift yönlülüğünü –bir yandan sömürü ve gözetim/ denetim aracı olmalarını, diğer yandan özgürleşim potansiyellerini – açık bir

biçimde vurgulaması ve takip eden tarihsel süreçte de detaylıca ortaya koymasındır. Kitabın Birinci Dünya Savaşı'nın başından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki dönemi konu alan üçüncü bölümünde bunu özellikle Türkiye bağlamında net bir biçimde görürüz. Bu bölümde de ilk olarak uluslararası bağlam aktarılır (s.100-109). Birinci Dünya Savaşı sırasında iletişimin devletler açısından askeri ve politik öneminin pekiştiği, doğal tekel ve evrensel hizmet kavramlarının iletişim alanındaki devlet hâkimiyetini meşrulaştırdığı, 1929 Krizi'yle birlikte devletin ekonomiye müdahalesinin güç kazanmasına rağmen iletişim alanında büyük bir dönüşümün olmadığı çünkü başından beri devletin bu alandaki en etkin figür olduğu belirtilir. Az gelişmiş ülkelerdeki telekomünikasyon ağlarının yine sömürgeci güçler tarafından kendi çıkarlarına göre inşa edildiği ve işletildiği belirtilir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu için iletişim, askeri açıdan yaşamsal önem kazanır (s.110). Savaş yenilgiyle sonuçlanınca ve Kurtuluş Savaşı başlayınca işgalcilerin ve İstanbul yönetiminin iletişim ağları üzerindeki sansürüne ve sınırlamalarına tanık oluruz (s 115). Diğer yandan işgal bölgelerinde Ankara yönetimine sadık telgrafçıların ulusal mücadeleye dair iletişimi gizlice sürdürmeleri ve telgraf ağının İstanbul merkezli olmanın kurtarılması söz konusudur (s.116-118). Eskiden Anadolu'daki merkezler İstanbul üzerinden birbirlerine mesaj gönderirken, yeni inşa edilen alternatif hatlar sayesinde ağın coğrafyası değiştirilir ve Ankara yönetimi İstanbul'u baypas ederek haberleşme imkânı kazanır. Başaran bunları şöyle değerlendirir: "Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi, telekomünikasyonun varolan siyasi iktidara hizmet ettiği gibi, iktidarı yıkmaya çalışanlara da hizmet edebileceğini gösteren, aynı zamanda askeri önemini ortaya koyan örneklerle doludur. Ayrıca ağların tasarımının yanlılığı da bu sürecin verileriyle son derece net bir biçimde açığa çıkmaktadır. Merkezi otoriteye karşı olanların kullanabildiği telekomünikasyon ağı, başka bir merkezi iktidarın yeniden kurulması açısından da son derece önem taşımıştır" (s.120-121).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki süreç Başaran tarafından üç döneme ayrılır: i) liberal ekonomi anlayışının baskın olduğu 1923-1929 dönemi; ii) ekonomiye devletçiliğin damga vurduğu 1930-1940 dönemi; iii) savaş ekonomisinin geçerli olduğu 1940-1945 dönemi (s.121). Bu farklılıklara rağmen telekomünikasyon politikalarında bir süreklilik söz konusudur. Telekomünikasyon ağı ve örgütlenmesinin sürekli genişlemesi için çaba harcanır. Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı'nda pek çok şeyden fedakârlık edilirken telekomünikasyondaki genişleme durmaz (s.121-122). Başaran bunları genç Cumhuriyet'in ulusal bir iç pazar oluşturma, ulusal bütünlüğünü sağlama,

merkezi iktidarı yayma ve ulusal güvenliği sağlama arzusuyla ilişkilendirir (s.134-135). Ekonomik ve siyasi bütünleşme için iletişim ağlarına yoğun bir yatırım yapan Türkiye Cumhuriyeti aynı zamanda ağın verimli bir şekilde işletilmesini sağlamıştır çünkü PTT raporları onca yatırıma rağmen kurumun sadece iki kez ve önemsiz miktarda bütçe açığı verdiğini göstermektedir (s.134, 136).

Kurtuluş Savaşı'nda kapitalist/emperyalist işgalcilere karşı kullanılan telgraf ağlarının, sonrasında Türkiye'de kapitalizmi tesis etmek için seferber edilmesi söz konusudur. Kitabın 1945 sonrasında 2000 yılına kadarki dönemi inceleyen dördüncü bölümünde de Türkiye bağlamında iletişimin çift yönlülüğünden kaynaklanan bu tür gerilimleri görmek mümkündür. Öncelikle uluslararası bağlam hakkında birkaç cümle edecek olursak, 1970'lere kadar gelişmiş ülkelerde ekonomiye devlet müdahalesinin devam ettiği ve bu kapsamda PTT'lerin iyice öne çıktığı aktarılır. PTT'ler – politika yapıcı, düzenleyici ve işletici olmak üzere – üçlü bir rol oynadıkları gibi bir yandan da ulusal cihaz üreticilerinden alım yaparak yerli sanayileri geliştiren korumacı aktörler olurlar (s.145-148). Bu dönemde PTT'ler yeni bağımsızlığını kazanmış az gelişmiş ülkelerde de öne çıkar çünkü iletişim ağlarının ulusal amaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenmesi için devletleştirmelere gidilir ve PTT'ler kurulur (s.142). Keza, Soğuk Savaş'taki teknolojik rekabet nedeniyle telekomünikasyon teknolojilerinin geliştiğini de görürüz (s.144). Diğer yandan 1970'lerin ortalarından itibaren devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkararak pazarı esas alan neo-liberal ekonomi anlayışının güç kazanması söz konusudur. Bu kapsamda PTT'lerin verimsiz olduğu, şişirilmiş istihdama sahip olduğu, teknolojik gelişmeleri takip edemediği, adil olmayan sübvansiyonlar uyguladığı eleştirileri artmaya başlar ve bunları aşmak için serbestleştirmeler ve özelleştirmeler gündeme gelir (s.151-154).

Başaran, Türkiye bağlamına ilişkin olarak öncelikle 1946-1959 arasındaki dönemi ele alır (s.154-163). Bu dönemde çok partili sisteme geçilirken, OECD, IMF, Dünya Bankası ve NATO üyelikleriyle tasdiklenen biçimde liberal-kapitalist Batı Bloğu ile bütünleşme yoluna gidilir. Bu çerçevede devletçiliğin yerine özel sektörü öne çıkartan bir anlayışın hâkim olduğunu, kalkınmanın dış yardım ve borçlanma üzerine oturtulduğunu görürüz. Başaran bu noktada "1946-59 dönemi, her ne kadar öngörülen uzun vadeli liberalleşme politikaları başarılı olamadıysa da, Türk toplumunda kapitalistleşmenin görece hızlandığı ve Türkiye'nin emperyalizmle bütünleştiği bir dönemdir" ifadesini kullanır (s.159). Ekonomik ve siyasi plandaki bu Batı bağımlılığı telekomünikasyona yansır. Soğuk Savaş'ta Türkiye bir cephe ülkesi olduğundan

ve telekomünikasyon askeri açıdan önem arz ettiğinden artık yatırımlar Amerikalı uzmanların önerileri doğrultusunda NATO yatırımları olarak gerçekleştirilmektedir (s.159-161). Bunun dışında telgraf yerine telefonun artık öne çıktığını, PTT içinde vasıflı mühendislerin istihdam edildiklerini de görürüz (s.159, 162).

1960'taki askeri darbe ile birlikte yeni bir dönem başlar ki, Başaran bunu detaylıca inceler (s.164-168). Buna göre 1961 Anayasası haberleşme hürriyetini ve devletin yatırımlarının toplumun önceliklerine göre yapılmasını vurgular. Ekonomide de planlama anlayışı baskın çıkarken, bir yandan da ithal ikameci politikalarla yerli sanayinin geliştirilmesi amaçlanır. Ancak bu yapı 1970'lerin ortasından itibaren teklemeye başlar. Enflasyon, kredi yokluğu, borç yükü, dış ticaret açığı, yatırımlarda gerileme gibi ekonomik sorunlar krize neden olur. Siyaset de 1970'ler boyunca krizlerden kurtulamaz; 1971 muhtırasıyla ordu bir kez daha yönetime müdahale ederken, 70'li yıllar boyunca ülke istikrarsız koalisyonlarca yönetilir. Ekonomik krize karşılık olarak 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla ithal ikameci ve planlı ekonomiye son verilir ve pazarı esas alan neo-liberal bir ekonomi anlayışına doğru geçiş yapılır. Bunun siyasetteki karşılığı ise 12 Eylül 1980 darbesidir.

Planlı ekonomi döneminde yerli telekomünikasyon sanayinin geliştirilmesi amaçlanır, PTT bünyesinde araştırma-geliştirme faaliyetlerine başlanır, askerlerin başı çekmesiyle Netaş ve Aselsan gibi yerli telekomünikasyon şirketleri kurulur (s.168-171). Başaran, askerlerin tutumunu ordu içindeki bir muhalefetin Batı'ya körü körüne bağımlı olmaya direnen Kemalist ideolojisiyle ve bunun Kıbrıs sorunu nedeniyle Batılı ülkelerin Türkiye'ye getirdiği kısıtlamalar yüzünden güç kazanmasıyla ilişkilendirir (s.171). Bu yerli girişimler Türkiye'de telekomünikasyon sanayinin gelişiminde önemli rol oynar, özellikle de 1980'lerde Netaş'ın geliştirdiği sayısal terminaller telekomünikasyonun yaygınlaşmasını sağlar ve Türkiye dış satım yapacak noktaya ulaşır.

Kaydedilen tüm ilerlemeye rağmen, analog teknolojilerin sınırlı kapasitesi nedeniyle 1980'lerdeki sayısallaşma atılımına kadar Türkiye'de telekomünikasyondaki arzın talebi karşılamadığını, telefon hatlarında bekleme ve yoğunlukların devam ettiğini, sorunları aşmaya yönelik hedeflerin tutmadığını belirtmek ve NATO yatırımlarının hâlâ önemli bir yer tuttuğunu eklemek gerekiyor (s.172-177).

Özetleyecek olursak, telekomünikasyon ağları –Türkiye örneğinde açıkça görüldüğü üzere– bir yandan kalkınmanın, gelişmenin, ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi sağlayarak uluslararası planda güçlenmenin aracıken,

diğer yandan kapitalizmle eklemlenmenin ve bağımlılığın araçları da olabilmektedir. Günümüzde bilgi toplumu politikalarında da aynı ikilemi görmek mümkündür; bir yandan gelişme/kalkınma adına bilgi toplumuna geçişe vurgu yapılırken, diğer yandan bunun kapitalizmin yeniden yapılandırılmasını meşrulaştırdığı ve neo-liberal yapıyı konsolide ettiği vurgulanmaktadır (Garnham, 1998; Garnham, 2001; Garnham, 2004; Fisher, 2010). Başaran bu nedenle sonuç bölümünde literatürdeki karşıtlığın pek geçerli olmadığını, yönetsel araştırmaların öne sürdüğü gibi telekomünikasyon ile kalkınma arasında nedensel bir ilişki olmadığını, telekomünikasyon ağının az gelişmişlik ve bağımlılık üretebildiğini ama bağımlılık yaklaşımındaki gibi ağların sadece kapitalist çıkarlarca yönlendirildiğinin de söylenemeyeceğini belirtir (s.182). Ancak bu hususa dair en çarpıcı ifadesi kitabın arka kapağında yer alır: “İletişim ağları üzerinden akan enformasyon, verili ilişkileri meşrulaştırdığı ve insanları bu ilişkilerin içerisinde tutmaya hizmet ettiği kadar, toplumsal gelişmeye ve insanlığın daha ileri bir toplumsal ilişkiler sistemine geçmesini sağlamaya hizmet etme potansiyeli taşımaktadır. Yani iletişim ağları, tıpkı geçmişte olduğu gibi, bugün de iktidarların güçlenerek sürmesinin enformasyonunu taşıdığı denli, bu iktidarların yıkılmasının enformasyonunu da taşır.”

Kaynakça

- CNN (2015) *A lot to 'like': Facebook now worth \$200 billion.* [Çevrimiçi]. <http://money.cnn.com/2014/09/09/investing/facebook-worth-200-billion/> [Erişim tarihi: 27/03/2015].
- FISHER, E. (2010a) Contemporary technology discourse and the legitimation of capitalism. *European Journal of Social Theory*, 13(2), s. 229-252.
- FISHER, E. (2014) Daha az yabancılaşma nasıl daha fazla sömürü yaratır? Sosyal paylaşım sitelerinde izleyici emeği. MOSCO, V. vd. (der.) içinde. *Marx geri döndü: medya, meta ve sermaye birikimi*. Ankara: NotaBene, s. 119-150.
- FORBES (2014) *Facebook closes \$19 billion Whatsapp deal.* [Çevrimiçi]. <http://www.forbes.com/sites/parmyolson/2014/10/06/facebook-closes-19-billion-whatsapp-deal/> [Erişim tarihi: 27/03/2015].
- FORBES (2015) [Çevrimiçi]. <http://www.forbes.com/companies/boeing/> [Erişim tarihi: 27/03/2015].
- GARNHAM, N. (1998) Information society theory as ideology: A critique. *Loisir et Société/Society and Leisure*, 21(1), s. 97-120.
- GARNHAM, N. (2001) The information society: myth or reality. [Çevrimiçi]. http://www.infoamerica.org/teoria_articulos/garnham01.pdf [Erişim tarihi: 27/03/2015].
- GARNHAM, N. (2004) Class analysis and the information society as mode of production. *The Public*, 11(3), s. 93-104.
- SCHILLER, D. (2009) Internet enfantelesgésants de l'après-crise. *Le Monde Diplomatique*, 669-Décembre, s. 1-18.

Yazı Teslim Kuralları ve Yayın Süreci

1. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar öncelikle Editör tarafından amaç, konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir. Bu yönleriyle uygun bulunanların yazar adları gizlenir ve Editör ve/veya Yayın Kurulu üyelerinin görüşü doğrultusunda, bilimsel bakımdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hiçbir şekilde hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara hakem adı açıklanmaz. Hakem raporları iki yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu nihai kararını raporlar üzerinden verebilir. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar.
2. Dergiye gönderilecek yazılar, dipnotlar ve kaynakça dahil 8000 sözcüğü geçmemelidir.
3. Dergiye gönderilecek yazılara ortalama 150 sözcükten oluşan özetlerle birlikte 5 anahtar sözcük Türkçe ve İngilizce olarak eklenmelidir.
4. Yazıya ek olarak yazarın kısa biyografisi ve iletişim bilgileri gönderilmelidir.
5. Yazı teslimi ve dergiyle ilgili her türlü iletişim için editor@ilefdergisi.org adresi kullanılabilir.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

6. İLEF Dergisi'nde yer alacak tüm yazıların metin içi referansları ve kaynakçaları Harvard Stili'ne (The Harvard System of Referencing) uygun olarak gösterilmelidir. Bunun için Kaynak Gösterme Formatına bakabilirsiniz.
7. Yazıda kullanılan başlıklar kısa ve net olmalıdır.
8. Yazılar doc ya da docx uzantılı dosyada Times New Roman yazı tipinde, 12 punto ve çift satır aralığıyla yazılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.
9. Yazılarda varsa içerik notları rakamla ve sayfanın sonunda yer almalıdır.
10. Yazının ana başlığı kalın ve büyük harflerle yazılmalıdır. Ara başlıklar, kalın ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmalıdır.
11. 40 sözcüğü geçen alıntılar, paragraftan bir santim içerde, blok halinde, tek satır aralığında ve 11 punto ile yazılmalıdır.
12. Eserde yer alan illüstrasyon, tablo, figür ve başka yerde yayınlanmış uzun alıntılarının telif haklarından yazarlar sorumludurlar.
13. Alıntı yapıldığı durumlarda kaynaklar, tablo ve figürlerin altına yazılmalıdır.
14. Yayına hazır eserler için yazardan onay alınır.
15. Her bir yazara derginin basılı kopyasından birer adet gönderilir.
16. Yukarıdaki kurallara uymayan yazılar, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra değerlendirme sürecine kabul edilir.

Kaynak Gösterme Formatı*

Metin içi referans

- Tek yazar varsa
Yazarın (soy) adı cümlede geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve çalışmanın/eserin yayın yılı yazılır:
(Stevenson, 2008)

Yazarın (soy) adı cümlenin bir parçasıysa çalışmanın/eserin yayın yılı parantez içinde gösterilir:
Stevenson (2008) sosyal teorinin medya çalışmaları için bir temel oluşturduğuna işaret etmektedir.

Kaynaktan belli bir sayfa söz konusuysa, parantez içinde yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası verilir:
(Stevenson 2008, s.28)
 - İki yazar varsa

(Mattelart ve Neveu, 2007)
(Mattelart ve Neveu 2007, s.122)
- • • •

* Bu De Monfort Üniversitesi (Leicester) tarafından hazırlanan Harvard Kaynak Gösterme Sistemi'nin kısaltılmış ve yer yer değiştirilmiş versiyonudur. Daha fazla bilgi için bkz.: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.

- ikiden fazla yazar varsa

(Hall vd. 1978)

- İkincil Kaynaklar

Kullandığınız kaynağın yazarı başka bir yazardan alıntı yapmışsa metinde iki kaynak da belirtilir; ancak sadece aktaran kaynak kaynakçaya eklenir: (aktaran Maigret, 2011, s.164)

Aynı bilgi için birden fazla kaynağa referans söz konusuysa bunlar aynı parantez içinde (en önce yayınlanan ilk sıraya gelecek şekilde) yayın yıllarına göre sıralanarak gösterilir:

(Park 2002; Sorensen 2011; McPherson 2012)

Kişisel İletişim (mektup, e-mail, hatırlatıcı not, fax, görüşme, enformal konuşma, telefon görüşmesi dersteki sunum) metin içinde referans olarak verilmekle birlikte genellikle kaynakçada yer almamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- *Tek yazarlı kitaplar:*

DURSUN, Ç. (2013) *İletişim, kuram, kritik*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- *İki veya üç yazarlı kitaplar:*

BİNARK, M. ve GENCEL-BEK, M. (2007) *Eleştirel medya okuryazarlığı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- *Üç yazardan fazla ise:*

HALL, S. vd. (1978) *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*. New York: Palgrave Macmillan.

- *Editörlü kitaplar:*

DURNA, T. (der.) (2010) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BÜKER, S. ve ÖZTÜRK, S. R. (der.) (2012) *Oğuz Onaran için: sinemada hayat var*. Ankara: De Ki Yayınları.

- *Kitapta bölüm:*

ÇAM, Ş. (2010) Türkiye’de ana-yayın kuşağı dizilerinin Rum ve Yunanlıları.

MİLAS, H. (der.) içinde. *Sözde masum milliyetçilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 93-139.

- *E-Kitaplar:*

E-kitaplara yukarıdaki kurallara uygun olarak aynı basılı kitaplar gibi referans verilmelidir.

Dergiler

- *Basılı dergilerdeki makaleler:*

DURNA, T. ve KUBİLAY, Ç. (2000) Basının şiddeti: siyasal gösterilerde “polise taş atan çocuklar” örneği. *SBF Dergisi*, 65 (3), s. 51-85.

- *Çevrimiçi dergilerdeki makaleler:*

İnternet ve veri tabanlarındaki makalelere aynı basılı makaleler gibi yukarıdaki kurallara göre kaynakçada yer verilmelidir. Sadece sayfa numarası olmadığı durumda, web adresi ya da veri tabanının adı eklenmelidir. Web adresi eklenirken, sadece ana web adresi kullanılmalıdır.

STAMM, M.C. et al. (2013) Information Forensics: An overview of the First Decade. *IEEE Access*, 1. Available from www.ieee.org/IEEEAccess

- *Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla çalışması varsa:*

GENCEL-BEK, M. (2004a) Research note: tabloidization of news media, an analysis of television news in Turkey. *European Journal of Communication*, 19 (3), s. 371-386.

GENCEL-BEK, M. (2004b) Turkish journalists' views on their profession and the mechanisms of news production in the changing media environment. *Boğaziçi Journal*, 18 (1-2), s. 43-57.

Diğer Kaynaklar

- *Gazete Yazısı:*

İnternet ve veri tabanlarındaki haberlere aynı basılı makaleler gibi yukarıdaki kurallara göre kaynakçada yer verilmelidir. Sadece sayfa numarası olmadığı durumda, web adresi ya da veri tabanının adı eklenmelidir. Web adresi eklenirken, sadece ana web adresi kullanılmalıdır.

ÖĞÜNÇ, P. (2008) Bir Chomsky söyleşisinin düşündürdükleri. *Radikal*. 2 Eyl. <http://www.radikal.com.tr>.

- *Radyo Yayını:*

Ma'nın Tınısı (2014) Radyo. Açık Radyo. 15 Şubat, 13:00.

- *Televizyon Yayını:*

Hayatın Tanığı (2014) Radyolar ve radyocular. TV. CNNTürk. 14 Ocak, 18:00.

- *Tezler:*

BAYRAKTUTAN-SÜTÇÜ, G. (2010) *Blog ortamı ve Türkiye’de blogosferdeki akademik entelektüeller örneği*. Yayımlanmamış tez (Doktora), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- *Web Siteleri:*

BBC TÜRKÇE (2014) *Türkiye basın özgürlüğünde 180 ülke arasında 154. sırada*. [Çevrimiçi]. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140212_rsf_turkiye.shtml [Erişim tarihi: 12/02/2014].

Paper Submission Rules and Publication Process

1. The papers sent for publication are examined firstly by the Editor in terms of purpose, subject, content and grammar rules. Those works approved in these aspects are sent, with the identity of their authors being concealed, to two referees recognized in their fields for their works and studies in order for the submitted works to be subjected to scientific evaluation. The identity of the authors is neither transmitted, nor disclosed to the referees in any way whatsoever. Reports of the referees are retained for a period of two years. In case one of the referee reports is positive, the other is negative, the paper in question may be sent to a third referee, or the Editorial Board may make its final decision on the basis of the reports. The authors take into consideration the criticisms, recommendations and correction requests of the referees and of the Editorial Board.
2. The papers to be sent to the Journal must not exceed 8000 words including footnotes and bibliography.
3. Abstracts averaging 150 words together with 5 key words must be attached in Turkish and English to the papers to be sent to the Journal.
4. Papers must be supplemented with a brief biography and contact information of the author.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/1/>

5. The address: "ilefdergisi@ankara.edu.tr" may be used for all kinds of communications concerning submission of papers and the Journal.
6. In-text citations and references of all papers to be published in *İlef Journal* must follow the Harvard System of Referencing. Please see: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.
7. The headings used in the paper must be short and clear.
8. The papers must be typed in Times New Roman, font size 12 and double spaced, in a file with doc or docx extension. Footnotes must be typed with font size 9 and be single spaced.
9. Content notes, if any, of the papers must be numbered at the end of the page.
10. The main title of the paper must be typed in bold capital letters. The subtitles must be bold, with the first letters of the words capitalized.
11. Quotations exceeding 40 words must be typed as a block with one-centimeter indentation, with font size 11 and single space.
12. Authors are responsible for the copyrights of the long excerpts from works published elsewhere and for the illustrations, tables, figures contained in the work.
13. Sources of excerpted tables and figures must be written underneath such tables and figures.
14. Author's approval is obtained for the works that are ready for publication.
15. One printed copy of the Journal is sent to each author.
16. Those papers not conforming to the above rules are accepted for evaluation process after required corrections are made.

Reference Style

Harvard System of Referencing*

Citations in the text

- If there is one author

If the author's name does not naturally occur in your writing, put the author's surname and date in brackets:

(Stevenson, 2008)

If the author's name is part of the statement, put only the year in brackets:

Stevenson (2008) indicated that...

If there is a reference to specific part of a work, put the author's surname, date and page number(s) in brackets:

(Stevenson 2008, s.28)

- If there are two authors

(Mattelart ve Neveu, 2007)

(Mattelart ve Neveu 2007, s.122)

• • • • •

* This is an abridged and revised version of the Guide for Harvard System of Referencing prepared by De Monfort University, Leicester. For more information please see: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.

- If there are more than two authors

(Hall vd. 1978)

- Secondary Referencing

When an author quotes or cites another author, you must acknowledge both sources in the text, but only include the item you actually read in your reference list.

(cited in Maigret, 2011, p.164).

- Information found in more than one source

If you find information in more than one source, you may want to include all the references to strengthen your argument. In which case, cite all sources in the same brackets, placing them in order of publication date (earliest first).

(Park 2002; Sorensen 2011; McPherson 2012)

- Personal Communication

Personal communications (a letter, memo, email, fax, an interview, an informal conversation, telephone call or a lecture presentation) should be included within the text but not generally in the reference list as the reference is not traceable.

References List/ Bibliography

Books

- *Books with one authors:*

DURŞUN, Ç. (2013) *İletişim, kuram, kritik*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- *Books with two or three authors:*

BİNARK, M. ve GENÇEL-BEK, M. (2007) *Eleştirel medya okuryazarlığı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- *Books with more than three authors:*

HALL, S. et al. (1978) *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*. New York: Palgrave Macmillan.

- *Books with one or more editors:*

DURNA, T. (ed.) (2010) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BÜKER, S. ve ÖZTÜRK, S. R. (eds.) (2012) *Oğuz Onaran için: sinemada hayat var*. Ankara: De Ki Yayınları.

- *Chapters in books:*

ÇAM, Ş. (2010) Türkiye’de ana-yayın kuşağı dizilerinin Rum ve Yunanlıları. In: MİLAS, H. (ed.) *Sözde masum milliyetçilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi, pp. 93-139.

E-books

Electronic books should be cited exactly the same as print, following the rules above.

Journals

- *Articles in print journals*

DURNA, T. ve KUBİLAY, Ç. (2000) Basının şiddeti: siyasal gösterilerde “polise taş atan çocuklar” örneği. *SBF Dergisi*, 65 (3), pp. 51-85.

- *Articles in online journals:*

Journal articles taken from the Internet or a database should be cited as print using the rules above, only include the web address or database name if there are no page numbers. When including the web address just use the main web address.

STAMM, M.C. et al. (2013) Information Forensics: An overview of the First Decade. *IEEE Access*, 1. Available from www.ieee.org/IEEEAccess

- *If there is more than one work by the same author in the same year:*

GENCEL-BEK, M. (2004a) Research note: tabloidization of news media, an analysis of television news in Turkey. *European Journal of Communication*, 19 (3), pp. 371-386.

GENCEL-BEK, M. (2004b) Turkish journalists' views on their profession and the mechanisms of news production in the changing media environment. *Boğaziçi Journal*, 18 (1-2), pp. 43-57.

Other Sources

- *Newspaper Articles:*

Newspaper articles taken from the Internet or a database should be cited as print using the rules above, only include the web address or database name if there are no page numbers. When including the web address just use the main web address.

ÖĞÜNÇ, P. (2008) Bir Chomsky söyleşisinin düşündürdükleri. *Radikal*. 2nd Sept. <http://www.radikal.com.tr>.

- *Radio broadcast:*

Ma'nın Tınısı (2014) Radio. Açık Radyo. 15th February, 1300hrs.

- *Television Broadcast:*

Hayatın Tanığı (2014) Radyolar ve radyocular. TV. CNNTürk. 14th January, 1800hrs.

- *Theses and dissertations:*

BAYRAKTUTAN-SÜTÇÜ, G. (2010) *Blog ortamı ve Türkiye’de blogosferdeki akademik entelektüeller örneği*. Unpublished thesis (PhD), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- *Web Pages:*

BBC TÜRKÇE (2014) *Türkiye basın özgürlüğünde 180 ülke arasında 154. sırada* [Online]. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140212_rsf_turkiye.shtml [Accessed 12/01/2014].

Ankara Üniversitesi

ISSN: 2148-7219

ilef
DERGİSİ
ilef journal

Tezcan Durna

Editörden...

Makaleler/Articles

Eylem Yanardağoğlu

Changing Practices in International Broadcasting:
the BBC World Service Example

Hakan Yüksel

Sermaye Haber Ajansları İlişkisinin Dönüşümü:
Reuters Örneği

Devrim İnce

28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruiyet Restorasyonu

Uğur Ferhat Korkmaz

Parisli Bir Kasabın Erkeklik Halleri

Değini/Notes

Oya Tokgöz

Türkiye’de İletişim Araştırmaları İçinde 1970’li Yıllarda
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Yapılan
İletişim Konusundaki Doktora Tezlerinin Rolü ve Konumu

Çağla Kubilay

Emek ve Temsil Ekseninde Günümüz Medyasında
Kadınlar Sempozyumu’nun Ardından

Kitap Eleştirisi/Book Reviews

Tezcan Durna

“Azınlıklar, Ötekiler ve Medya” Üzerine

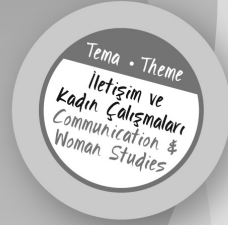
2014.1

bahar/spring

Ankara Üniversitesi

ilef
DERGİSİ
ilef journal

ISSN: 2148-7219

Tezcan Durna Editörden...

Makaleler/Articles

Sinem Akyön Pedro Almodovar Sinemasında Kadının Temsili:
Sinir Krizinin Eşiğindeki Kadınlar, Annem Hakkında Her Şey ve Dönüş Filmlerinin İncelenmesi

Atilla Barutçu Annelik-Cinsellik-Beden: *Masters Of Sex* Dizisi
Üzerinden 1950'ler Amerikası Kadınlık Hallerine Bakış

Sevil Bal Reklamların Eskimeyen Yüzü "Muhteşem Annelik":
Anneler Günü Reklamları Örneği

Erman M. Demir Yaratıcı Endüstriler

Değini/Notes

Mine Gencil Bek Interview with Noam Chomsky
on Racism in the US and Europe

Kitap Eleştirisi/Book Reviews

Burak Özçetin Hikâyeler, Televizyon ve Yetiştirme:
Gerbner'in *Medyaya Karşı'sı*

Gizem Ekin Çelik *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi Üzerine*

2014.1.2

sonbahar/autumn

Tezcan Durna

From the Editor...

Övünç Meriç
Nesrin Yazar

Articles

Problematizing the Empire:
#charliehebdos Attack and the Islamic Radicalism

Gülten Aslantürk
Hasan Turgut

The 8284 Case: The Re-Production of
Sexist Public Sphere in Ekşi Sözlük

Alev Aslan

"Woman" in the *Tarihin Arka Odası*

Zeynep Saygın Sarbay

The Promotional Love of Çelik and Çeliknaz:
Gender Roles in Arçelik Commercial Films

Songül Demirel
Ceren Yegen

Consumption, Postmodernism
and the Pattern of Capitalism

Özgür Yaren

Notes

Martin Jay ile Şiddet, Köktendincilik ve
İfade Özgürlüğü Üzerine Söyleşi

Zeynep Özarıslan
Gülüm Şener

Conference Review:
The 2nd National Congress of New Media Studies

Hakan Yüksel

Book Review

On *İletişim ve Emperyalizm:*
Türkiye'de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası